

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL SZERKESZTI

PESTY FRIGYES

OSZTÁLYTITKÁR.

XI. KÖTET. X. SZÁM. 1884.

ERDÉLY

KATONAI VÉDEREJE ÁTALAKULÁSA

A XVIII-IK SZÁZADBAN.

JAKAB ELEK

LEVELEZŐ TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZT. ÜLESEN 1884. MÁJUS 21.)

Ára 60 kr.

BUDAPEST

1884.

159.727

ERTEKEZÉSEK

a történeti tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám. Hazánk közlekedési eszközeiről. Hunfalvy Jánostól. 1867. 55 l. Ára 20 kr. — II. Szám. A perdöntő bajvívások története Magyarországon. Pesty Frigyesztől. 1867. 190 l. 60 kr. — III. Szám. Dunántúli levéltárak ismertetése különös tekintettel II. Rákóczi Ferencz korára. Thaly Kálmántól. 1867. 46 l. 20 kr. — IV. Szám. A magyar birodalom nemzeti ségei és ezek száma vármegyék és járáások szerint Fényes Elektől. 1867. 77 l. 30 kr. — V. Szám. Egy lap Erdély legújabb történelméből. Szilágyi Ferencztől. 1867. 4 l. 40 kr. — VI. Szám. Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása. Szilágyi Sándortól. 1867. 7 l. 20 kr. — VII. Szám. A Temesi Bánság elnevezésének jogosulatlansága. Pesty Frigyesztől. 1868. 48 l. 20 kr. — VIII. Szám. Babylonia és Assyria őskori történelmének hitelessége. Ribáry Ferencztől. 1869. 51 l. 20 kr. — IX. Szám. Ráth Károly m. akad. tag emlékezete. Rómer Flóristól. 1869. 25 l. 10 kr. — X. Szám. II. Endre szabadságlevelei. Knauz Nándortól. 1869. 79 l. 30 kr. — XI. Szám. Rendi országgyűléseink jellemzéséhez. Salamon Ferencztől. 1869. 36 l. 10 kr. — XII. Szám. Zilah történelméből. Szilágyi Ferencztől. 1870. 136 l. 40 kr.

Második kötet. 1872.

I. Szám. Jelentés az Antwerpiában 1871-ik évi augusztus 13—22-éig tartott nemzetközi geográfiai congressus munkálatairól. Hunfalvy Jánostól. 1872. 31 lap. 10 kr. — II. Szám. Nyitra vármegyének XV. századbeli vámhelyei Wenzel Gusztávtól. 1872. 14 l. 10 kr. — III. Szám. Péter és Aba. Szabó Károlytól. 1872. 48 l. 20 kr. — IV. Szám. Henckel János, Mária királyné udv. papja. Frankl Vilmostól. 1872. 31 l. 10 kr. — V. Szám. Nevezetes per löseői polgárok között 1421—1429. Wenzel Gusztávtól. 1873. 34 l. 10 kr. — VI. Szám. Révai Ferenc nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538—1555. Frankl Vilmostól. 1873. 94 l. 30 kr. — VII. Szám. Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. Wenzel Gusztávtól. 1873. 82 l. 30 kr. — VIII. Szám. Adalékok Bethlen Gábor szövetkezéseinek történetéhez. Szilágyi Sándortól. 1873. 96 l. Egy táblával. 30 kr. — IX. Szám. Emlékbeszéd Erdy János felett. Nagy Ivántól. 1873. 26 l. 10 kr. — X. Szám. A székegyek alapszerződése. Balássy Ferencztől. 1873. 57 l. 20 kr.

Harmadik kötet. 1873.

I. Szám. Egy főbenjáró per a XVII. századból. Nagy Ivántól. 1873. 33 l. 10 kr. — II. Szám. Adalék 1352-ből az Arany Bulla néhány czikkének alkalmazásához és magyarázásához. Wenzel Gusztávtól. 1873. 15 l. 10 kr. — III. Szám. Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andreanum előtti időből. Wenzel Gusztávtól. 1873. 24 l. 10 kr. — IV. Szám. Trentsini Chák Máté kortársai. Botka Tivadartól. 1873. 71 l. 30 kr. — V. Szám. Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században. Szilágyi Ferencztől. 1873. 135 l. 50 kr. — VI. Szám. Tanulmányok a gothok művészetéről. Henszlmann Imrétől. 1874. 24 l. egy képtáblával 10 kr. — VII. Szám. A magyarországi avar leletekről. Pulszky Ferencztől. 1874. 12 l. 10 kr. — VIII. Szám. Felsőbüki Nagy Pál emlékezete. Tóth Lőrincztől. 1874. 64 l. 30 kr. — IX. Szám. Palugyay Imre emlékezete. Keleti Károlytól. 1874. 10 l. 10 kr. — X. Szám. Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. Fraknói Vilmostól. 1874. 92 l. 30 kr.

Negyedik kötet. 1874.

I. Szám. Nápolyi történelmi kutatások. Óváry Lipóttól. 1874. 17. Ára 10 kr. — II. Szám. Stibor Vajda. Életrajzi tanulmány. Wenzel Gusztáv rendes tagtól. 70 kr. — III. Szám. Júda, Izrael és Áram. Történelmi tanulmány. Beuthy Leótól. 60 kr. — IV. Szám. Az egri vár 1687-diki feladásának alkupontjai és a törökök maradékai Egerben. Balássy Ferencz lev. tagtól. 50 kr. — V. Szám. A pelasz kérdés mai állása s a jobbágyság a helleneknél és rómaiaknál. Ribáry Ferencztől. 30 kr. — VI. Szám. Pemfinger Márk szász gróf élete. Fabritius Károly lev. tagtól. Ára 1 frt.

ERDÉLY

KATONAI VÉDEREJE ÁTALAKULÁSA

A XVIII- I K SZ Á Z A D B A N.

JAKAB ELEK,

LEVELEZŐ TAGTÓL.

159.727

(OLVASTATOTT A M. T. AKADÉMIA II. OSZTÁLYA 1884. OKTÓBER 13-ÁN
TARTOTT ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST

KIADJA A MAGY. TUD. AKADÉMIA.

1884.

ERDÉLY

KATONAI VÉDEREJE ÁTALAKULÁSA

A XVIII. SZÁZADBAN.

Magyarország történetének legkevésbé megmivelt része a hadi történet és magyar honvédelmi rendszer. Pedig annál a mai politikai viszonyok közt alig lehet ránk nézve valami fontosabb, időszerűbb, sőt gyakorlatibb. Katonai erejével s népei számmillióival dicsekszik mindenik európai nagyhatalom, kisebb haderővel bírókra megfélemlítőleg hatva, beolvasztással vagy éppen kiirtással fenyegetve. Mi magyarok a kisebb népesaládok közé tartozunk, testvér nélkül, rokontalanul e világon. Tudom, hogy ma nem a kard, hanem a tudomány és vagyon dönt az emberiség sorsa felett; de azt is igen, hogy hős mell és férfiúi bátorság, kard és ágyu nélkül nem nyerhetni csatát, nem tarthatni fenn államot.

Szükséges, kívánatos és üdvös lenne tehát nemzetünkben a katonai szellem, az önérzet és katonai erények ápolása és kifejtése s általában a hadi élet iránti hajlam fölbresztése. Nagy számú képzett ifjunak nyílnék ezáltal tisztos életmódhoz út, nemesb becsvágnak kielégítési tér. Haditörténetünknek oly megragadó mozzanatai vannak, a miket gyönyörrel olvasna minden, s a mi közlekedést keltene. Kit ne érdekelne — kérdem — rendszeres történeti előadása annak: mi volt a magyar várrendszer? a banderialis rendszer? mi a székely lustra?¹ és a magyar nemesi fölkelés? Ki ne vágnék tudni: mikor s hogy történt hajdan a vérrel megfeeskendett (az erdélyi törvények

¹ E fogalomszó alatt a székelység székenkénti hadi összeírása s zászlóaljakká alakítva táborba szállása értetik.

szerint: véres kardnak¹ nagy veszélykor az országban szét-hordozása? Mily idők voltak azok, a miknek emlékét Tubero a XV. és XVI. századbéli magyar hadi és polgári életről fenhagyta, midőn 60,000 nemes, lovan, páncélban, sisakosan, karddal s buzogánynyal felfegyverkezve jelent meg az országgyűlésen, s választott királyt, vagy azt trónjáról elűzte, s tanácskozás után a betörő török, tatár és német ellen harcba ment, a hon és alkotmány, tűzhelye, hitvese s gyermekei védelmére? Ki ne vágnék tudni: hogy tudott Hunyadi János a kenyérmezei s vaskapui, Mátyás király a serviai és boszniai harcztérre 20—30,000 szé-

¹ Ez a honfoglaláskori őssintézmény a XVI-ik században is fenállott. 1526. Szolimán török császár közeledése hírére az országgyűlés a 10. t. cikkben meghatározta, hogy a véres kardot Magyarországon minden vidékén hordozzák körül s fejenként keljenek fel; mégis a királyi zászlók alatt alig jelent meg 20,000 felkelő nemes, míg Zápolya vajdáé alá a kis Erdélyből 40,000 gyűlt, holott Tubero szerint Magyarországot fenyegető háboru idején régen 60,000 nemes is szokott lovan harcba menni. (Tubero V. XI. §. 6.) 1536. Keresztelő szent Janos napján (jun. 24.) a Zápolya erdélyi vajda alatt egybegyűlt erdélyi 3 nemzet végzéseinek 12. pontjában meghatározta, hogy mikor a szükség kívánja s a vajda levelét vagy a véres kardot elküldi, magyarok, székelyek, szászok azonnal, vagy fejenként mind, vagy részenként csak némely szék és vármegye keljen fel. Mayláth István, ország kapitánya 1541. jun. 18. a szászokat felkelésre szólítván: elmondja, hogy már irt minden nemes megyéhez és székely székhez, valamint minden főfő emberhez, szigoruan meghagyva, hogy sem országgyűlést, sem más összejövetelt nem tartva, parancs vétele után azonnal fejenként állítsák ki gyalogjaikat és huszárjaikat a szükséges hadi felszereléssel s jelenjenek meg a kijelölt helyen; sőt a veszélyes ellenség közelsége miatt azt is meghagyta, hogy a vérel fecskendett kardot hordozzák körül, s minden tiz személyre egy embert állítsanak ki. Az 1542. szervező erdélyi országgyűlés végzéseinek egyik pontja így szól: „Visis Litteris Domini Locumtenentis, vel cruentato Gladio, Nobiles, prout vocati fuerint, vel in parte, vel aliqui Comitatus vel sedes, seorsim sub amissione Capitatis eorum consurgere teneantur.“ *Goilet Vida*, Castaldo hadi titkára, aki Martiniusi haláláról naplót irt, 1551—53. évi emlékiratában erről így emlékezik: „Ist die Gefahr gross, wird ein blutiges Schwerdt im Lande herumgetragen, dann muss jeder bei schwerer Strafe zu der Waffen eilen. Doch ist dieses Aufgeboth nicht länger, als 14 Tage im Felde zu bleiben schuldig.“ *Jahrbuch der Litteratur* 1825. B. 29. Anzeigebblatt S. 9.

kelyt, erdélyi fölkelő nemest és várkatonát¹ vinni? Hogy volt képes Zápolya János vajda a kis Erdélyből 40,000, Martinuzi helytartó 60,000 fegyverest gyűjteni zászlói alá?

Ezek hadi történelmünk igen érdekes tárgyai. Sokszor gondolkoztam T. Akadémia! vajjon némely fordítások, és elméleti feldolgozásra nézve sem oly igen sürgős kérdések helyett nem lenne-e czélszerűbb, s a nemzetre nézve actualisabb és nagyobb szellemi és erkölcsi hasznot hozó, hadi történetünk megírására tűzni ki tekintélyes pályadíjt vagy valamely jeles írók kéri fel? A katonai pályától idegenkedik az ifjuság. Vajjon ez nem hatna-e jótékonyan érzületére s felfogására? Ott van szívünkhez forrva s palladiumként féltett magyar honvédségünk — nem régi korból való hősök bátor s derék örökösei — szépen fejlődő Ludovica-Akademiánk, közös hadsergi s honvédségi katonai ösztöndíjakra versenyző lelkes ifjuságunk. Vajjon nem olvasnák-e kedvvel, nem tanulmányoznák haszonnal a nemzet hajdankori hadi életét magába foglaló művet ők és előadó tanáraik? Panaszolják sokan, sokszor, hogy súlyos a jogegyenlőség katonáskodási terhe. Vajjon nem édesítené-e meg a fölbuzdult nemzeti érzület és hazaszeretet? Nem enyhítne-e rajta, ha e könyvből meggyőződnek a magyar ifjuság arról, hogy számra nézve oly igen kis nemzetnek, minő a magyar, fegyverrel, másoktól elfoglalt hazát és annak szabadságát, fegyver, hadi és tudományi fölény, katonai erények nélkül megtartani nem lehet? Azt hiszem, ily pályamű jókor jöne Magyarországon s bőv erkölcsi kamatot adna.

Ezek birtak engem T. Akadémia! felolvasásom írására. Tán használok vele valamit az igen nagy jelentőségű ügynek. Csak a volt Erdélyt azért választottam, mert annak multját ismerem katonai tekintetben is úgy, hogy botlástól ne tartsak, gondviselésem alatt állván politikai levéltára közel

² *Ambrosius Simigianus* azt írja, hogy csak a székelyek képesek voltak 50,000 katonát, sőt többet is kiállítani. *Scriptores Rerum Transylvanicarum*. Tom. II. Vol. I. Lib. II. 81. l. Érdekesen írja le ő ugyanott a székelyek hadi és birói szervezetét s intézményeit is.

25 év óta. Hadi levéltárát használni nem volt módom. Ezt mások pótolják ki. Bizom azonban, hogy dolgozatom így is bir a kutató történettudomány érdekével; mert az mind eredeti, senkitől soha sem használt adatokon alapul.

És most a tárgyra térek.

I.

Az erdélyi egyik gyalog s egy lovas serezed keletkezése.

Erdély katonai védelme s hadi története az Árpád- és vegyesházi királyok alatt, ugy a nemzeti fejedelmi korszakban 1690-ig nemzeti védrendszer, tősgyökeres magyar intézmény jellegével birt; azon innen 1848-ig harczeréjét két gyalog s egy lovas serezed, két székely s két oláh gyalog és egy székely lovas határőrserezed tette, melynek anyaga magyar, szász és oláh, szerkezete, szelleme, vezénylete német volt. A véderőhöz tartozott a magyar szervezettü nemesi felkelő sereged. A *székely határőrsereged* felállítása történetét 1877. évi okt. 1-én olvastam fel e helyen, az oláh határőrsereged felállítása — megírójára várakozik. Mai felolvasásom tárgya kiválóan az *erdélyi serezedek* és *1744-ki felkelő sereged* (Insurrectio) mult századi keletkezésének története.

I. Apafi Mihály halálakor sajtóságos korszak kezdődik Erdély történetében. Már 1685. nagy haderőt küldött be a római császár, mint magyar király a török hatalom s török-magyar rokonszeny megtörésére. A fejedelmi sereged évről-évre apadt, fegyelme lazult, az erdélyi magyar politikában és harcban folyvást tért vesztett. Pártokra oszolva elgyöngülésük gyors lefolyásu volt. Kevesen állottak zászló alá, könnyen és hamar hagyták el a veszély pillanatában, a nemzeti fejedelemsereged fénye s a félhold elhomályosult. Az ország kevés várait¹ védelem színe alatt német, spanyol

¹ Erdély királyi és végvárai a hajdankorban voltak: *Sebescár, Almásvára, Géczyvár* vagy *Létavár, Aranyos, 2 Bálványos* (Belső-Szolnok- és Felső-Fehérvármegyében) *Beszterczvár, Radnavár, Déésvár, Hadad, Déva, Endrevár* vagy *Zsidóvár, Görgény, Gyimes, Bozzavára, Fogaras, Gyula-Fejérvár, Vécs, Hátszeg, Hóltővény, Kecskés, Királyköve, Kőcár, Küküllővár, Latorvár, Somlyó, Szamosujcár, Talmács, Vajda-Hungad.* Apafi halálakor már csak hat vára volt Erdélynek.

és olasz katonaság szállotta meg. A kiknek a nemesi önállást védni kell vala, a hódító hűségére tértek. Csak Tököly alatt 1690. s II. Rákóczi Ferencz vészjós felhívására tömörült 1703. nagyobb magyar sereg nemzeti és alkotmányos védelemre s a haldokló fejedelemség megmentésére. Az első a királyi csapatok csodás hadi szerencsével hirtelen legyőzetett. Utóbbinak az 1711. ápril 29-én Szathmáron kelt, az özvegy királynétól megerősített s Magyarországra részére külön, Erdélynek szintén külön május 20. az erd. udv. kancellária által kiadott *Szathmári békekötés* vetett véget,¹ melynek első pontjában a felkelő katonaság elbocsátásáról ez intézkedés van téve:

„Minden a felkelésben résztvevők és szolgák életének kegyelem adatik, oly feltétellel, hogy az uralkodó felségnek hűségi esküt tegyenek, a helyőrségekben levő összes katonaság fegyvereztessék le és bocsáttassék el, a várak királyi őrségeknek adatván át — — —

Második pontjában ez van mondva: „A fegyverletételt azonban nem úgy kell érteni, mintha fegyvert viselni nem volna szabad, csak hogy minden ellenségeskedésnek meg kell szünni. Szabad lesz tehát a mágnásoknak és nemeseknek s azok szolgálóinak, a nemesség régi bevett szokása s kiváltságai szerint fegyvereikkel (de nem támadási célból) szabadon élni és járni . . . Végre az alsóbbrendű katonaságnak ugyanazon kegyelem biztosított, hogy senkin erőszakot tenni nem szabad a végre, hogy miután fegyverüket és elméjüket nyugalomra adták, ismét cs. kir. katonai szolgálatra kényszerítettessenek, csak hogy a hűségi esküt letévén: hazájokba távozzanak, ott gazdaságukat folytassák s azután békében maradjanak.”²

¹ Magyarországra nézve az 1715-ki 49. t. cikkben van megerősítve a *Szathmári békekötés* és *amnestia* mindazokra nézve, kik addig a király hűségére tértek. Számüzettek Rákóczi és Beresényi s még többek, javaikat a fiskus l foglaltatta, a levelezés velük megtiltatott s. a t. Mikes Kelemen is ezek közt volt, az erdélyiek közül, a törökországi levelek híres írója. Jellemző, hogy M. ország a lefegyverzési törvényben az állandó katonaság felállítása szükségét is kimondotta.

² Kihirdettetett a Nagy-Szebenhen tartott erdélyi országgyűlésen 1712. a december 10-ki ülésben, elhelyeztetett a kir. korm. le-
véltárban. *Cista Diplomatica*, B. betű 10. szám alá.

E néhány sor szomoruan zárja be az önálló magyar hadsereg és hadviselés nyolczszázéves történetét. Mintha éj borult volna M. országra s Erdélyre halálos dermedtség. Vas kézzel szoritotta III. Károly magyar királyi jogezimén örökös tartományai kötelékébe a kis országot, melynek magát szabadítójaként tüntette fel. Nem tilt többé magyar fejedelem a gyulafehérvári széken, nem volt alkotmányt biztosító hadsereg, a magyar katonai és hadi élet megszűnt. A székely eldobta vagy elrejtette fegyverét, legfeljebb vadászott s kül betörés ellen védte határait. A megyei nemest nem érdekelte béke és háboru. A szász örvendett, hogy ipara után láthat s nem kell katonáskodnia. A nemzeti erények, bátorság, harezkedv ily mérvű hanyatlására alig van példa évkönyveinkben. Római császári s magyar királyi katonaság tartotta megszállva az országot, élt és fenntartotta a rendet, éllezte őt és engedelmeskedett a bennszülött. Mig II. Apafi Mihály Bécsben, II. Rákóczi Ferencz Rodostóban élt s utóbbinak neve varázsa egy párszor fenyegette Erdély békéjét és kormányát, az uralkodó-ház nem akart fegyvert adni fiainak kezébe. Ezalatt elszoktak tőle s elpuhultak. Az egykori erős magyar honvédrendszernek és katonaságnak csak homályos nyomait látjuk a nemzeti hanyatlás e korszaka alatt a köziratokban, melyekből egy-kettő megvilágosítja az akkori helyzetet.

A székelyeknek egy 1691. kormányrendeletben meghatatt, hogy a hazát fegyverrel szolgálják;¹ egy 1696-kiban köteleztetnek, hogy az ország határain a cempészet és pestis megakadályozása végett örködjenek.² A székely

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 561. sz. a.

² *Kir. korm. Levéltár.* 144. sz. a. — Ezen székely katonáskodás forrása a székely ősi birtokjogban van. Ők első megszállás jogán (*jure primaevae condescensionis*) birták földjüket, adójukat vérben fizették, fegyverrel tartozván védni a hazát; 14 napig önköltségükön, azután a király, később a fejedelem költségén. Évenként *Lustrát* tartottak a székelység főkapitánya alatt s összeirták: hányadmagával áll ki a főrend (*Primor*), a lófő (*Primipilus*) és a puskás v. darabont (*Pyxidarius*) s minő s mennyi fegyvere van? stb. A *Lustra*-könyvbé igtatás után századokra és zászlóaljakra osztották őket, kapitányokat, hadnagyokat rendeltek eléjük, begyakorolták s

székekből kiválasztott zászlóaljokat lakhelyökről hogy kell kiindítani s az úton fegyelemben tartani, a kormánysszék utasítja főtiszteiket.¹

az Approb. Const. III. r. 76. czime értelmében szervezve, néhány hét alatt készen állott 25—30,000 katona.) Így kelt fel Erdélyben a magyar nemesség is, jobbágysai és külső birtokot bíró zsellerei számára képest 3—4-ed vagy többed magával, a szászszág II. Endre királytól nyert kiváltsága értelmében, mint az Appob. Const. III. r. 14. czikke tartja. Zsigmond király V. decr. 2. artic. 30 jobbágy után rendel egy katonát, 100 után *hármat*. Ezt bővítették, módosították, magyarázták: Albert király decr. 3. art. V. László 2. decr. II. artic. az 1458. 2. és 9. art. 1492. 17. 18. 19. art. s a 20-nak 3. §-a, 1498. 17. 21. art. 1500. 21. 22. art. 1504. 24. art. 1507. 5. art. 1514. 1. 3. 14. art. 1518. 2. 14. 21. art. 1523. 57. art. Bácsi gyűlés 1. art. 5. §. és 34. art. 1528. 8. artic.

Erdélyt az elválás után a m. országi törvények közül csak az 1598. és 1613-ik éviéket illetik.

A háborúk szaporodása rendes katonaság tartását tette szükségessé. A nemesség is fölkelési tartozása teljesítéseül jobbágysai számára képest zsoldost állított, azokat fölszerelte, élelmezte. Erdélyben ezek *praesidiariusok*-nak neveztettek, e zsoldosoknak és hadaknak élelmezésére a király és nemesség birtokaik után katonai segélyt (*subsidium*) adtak, a miből kifejlődött a rendes katonai adó. (*Militare Quantum*.)

¹ Ez 1703. szept. 25-én történt, midőn M.-Vásárhelyen kellett központosulniok, hogy II. Rákóczi Ferencz felkelő sergének útját állják. *Úti menetrendjök és utasításuk* ez volt:

A Sepsiszékiek menetrendje: 1. Erdővidéken Köpecz, Miklós-vár, 2. Kacza, 3. Bözöd és Bözöd-Ujfalu, 4. Názánfalva, Szentkirály.

Csikszékieké: 1. Oláhfalu, 2. Bikafalva, Boldogasszonyfalva, 3. Erdő-Szentgyörgy, 4. Bárdos, 5. Ölyves.

Udvarhelyszékie: 1. Szent-Rontás (ma Szent-Háromság), 2. Mező-Madaras. (?) *Marosszék székelysége* hazájában volt. Nekik nem kellett menetrend. Aranyosszék nem volt fölkelve.

Utasításuk: 1. A zászló felkelvén, minden katona a zászló alatt járjon, hadnagy híre nélkül se falura menni, se mezőben a zászló alól félre járni ne merészeljen, 12 frt birság alatt.

2. Ha az idő megengedi, mezőben szálljanak. Ha falura szállnak, rendesen szálljanak csűrbe vagy kertekbe, a gazdát megbecsülvén, felettébb való gazdaskodásra, kivált boradásra, szekér és vonó marhák adására ne kényszerítsék.

3. Magoktól marhát le ne vágjanak, hanem a mely faluban vagy határon megszállnak, azok viseljenek gondot a húsrá, kenyérre, abrakra. De itt is vigyázzon a hadnagy, rendetlenül semmit se cselekedjenek, marhák bőrét, fagygyát el ne vegyék.

Katonai őrseg engedtetik a kir. kormányzéseknek 1693-ban,¹ 1696. pedig önbiztonságára közadóból 120 katona fogadása.² 1696. ápril 28. a király azon különös parancsát juttatta a kormányzék útján a székelyekhez: „hogy értelsülvén az Erdélyt elfoglalva tartó császári katonaság közül sokaknak Moldvába szökéséről, a székelység elegendő számban örködjék a határon s az ideinél régibb útlevéllal távozni akarókat tartóztassa le, fogja el s kísérje az illető ezredparancsnoksághoz, annálinkább, mert ez Erdély biztonlétére és megtartására nézve is szükséges.“³

Báró Apor Péter XVIII-ik századi tudós és író s Háromszék főkirálybírája a múlt század elejéről több esetet említ fel, midőn a székelység az ellenséget határaitól visszatartotta, néha meg is verte. A többek közt így irt: „Háromszék egész népe fölkel, híre jövéen 1717-ben, hogy a tatárok be akarnak törni.“ Ugyanazon évben a határszorosokra azon főkirálybíró 700 székelyt rendelt, a síkságra 1500 lovast. A tatár khán ezt hallva, jónak látta másfelé elvonulni . . .“ Az erdélyi es. kir. főhadvezér ki akarván rendelni egy alkalommal a székelységet a határszél védelmére: br. Apor erélyesen felszólalt ellene. „Az egész székely nép — úgymond — mindig készen állott életét és véréát adni ő felsége szolgálatára, de csak az ő főtiszte parancsára kél fel és katonáskodik, senki más vezénylete alatt nem áll, nem is állott soha, mint a kít ő választott meg főtisztvé s kapitányává . . .“⁴

Szörványosan gyakori emlékezés van úgy a szathmári békekötés előtt, mint az után *a nemzeti katonaságról*. (*nationalis militia*) 1703-ban egy kir. rendelet meghagyta, hogy

4. Becsületes nemes emberek, papok, iskolamesterek házára szállni senki se merészeljen.

5. Hadnagyát s tiszteit minden ember megbecsülje, élete vesztése alatt zsákmányra ki ne járjon. (*Kir. korm. Levéltár. 1703. 296. szám alatt.*)

¹ *Kir. korm. Levéltár. 562. sz. a.*

² *U. o. 171. sz. a.*

³ *U. o. 1796. 144. sz. a.*

⁴ *Magyar Történelmi Emlékek. 1863. Synopsis Mutationum stb. 1717. aug. 16-ról följegyezve.*

hogy a *nemzeti katonaság* egy lovas és egy gyalogezrede-
nek egy angaria fizettség ki.¹ 1700-ban *elbocsátott katonák*
ezredeinek kifizetésére az udvar 20,000 forintot engedélye-
zett.² 1705-ben rendelte, hogy a kik a felség hűségére
tértek, tegyék le a fegyvert.³ 1717-ben panaszolta a kir.
kormányzók előtt Háromszék, hogy a *nationalis companiák*
oly zsarolást tesznek, hogy ha a kormány valami orvoslást
nem gondol, a szék utolsó pusztulásra jut⁴ 1731-ben Ko-
lozs- és Dobokamegyék panaszolták a kir. kormányzóknek,
hogy a *nationalis militia* sok kihágást követ el s kéri
azok orvoslását.⁵

A nemzeti militiáról és nationalis companiákról nem
tudható: a székelység közül kiválasztott s az ország szük-
ségreire előforduló esetekben alkalmazott katonák voltak-e?
vagy német ezredbe beosztott magyar katonaság? Utób-
bit gyanítja egy 1706-ki adat, mely szerint *Lateiner* és
Gückel cs. kir. kapitányok szabad századot (*companiát*) állí-
tottak s kérték a kir. kormányzók, hogy a merre járnak,
szabályszerű katonai tartásilletményöket adassa ki, nyugta
mellett, a katonai pénztárak majd számvetéskor azt hadi
illetékül fogják elfogadni.⁶ 1727. jan. 27. a kir. felség azon
elhatározását tudatta a kir. kormányzókkel, hogy az Er-
délyben levő német lovasezredek *odavaló magyar nemzetbeli*
(*nationalis hungarus*) vagy *más erdélyiekből* négy-négy szá-
zaddal vagy egy osztálylyal (*phalanx*) növelhessék létszá-
mukat, minden gyalogezred pedig két századot toborzhasson
maga kiegészítésére. E végre a német tartományokból az
illető ezredek alakulásához szükséges többi ujonczok, a to-
borzó régi katonák és tisztek oda is rendeltettek; a kir.
kormányzók br. Tige erdélyi cs. kir. főhadvezérrel egyet-
értve gondoskodjék szabályszerű ellátásról s ezen kir. akar-
at foganatosításáról.

¹ Kir. korm. Levéltár. 392. sz. a.

² U. o. 606. sz. a.

³ U. o. 33. sz. a.

⁴ Kir. korm. jegyzőkönyv. 308—309. l.

⁵ U. o. 48. lap 92. sz. a.

⁶ U. o. 179. sz. a.

A kir. kormányzék átirt a főhadvezérnek, a kitől a fennebbi kir. rendeletről szintén értesült, azon nézetét fejezvé ki, hogy miután az ily katona fogadás Erdélyben szokatlan, nehogy azon veszélyekhez, melyek alatt ez ország most is nyög s melyek előtte is ismeretesek, ujak járuljanak, s magánosoknak is kár okoztassék, ő felsége érdekében állónak látná, hogy a hadfogadás ne terjesztessék ki a jómódú adófizetőkre, szolgálókra, udvari cselédségre, eladósodottakra, kik a katonává létellettel a fizetés alól akarnak menekülni; az országban levő alsóbb sorsúakból, szabadosokból (*libertinus*) és tekergőkől kitelik az ott levő 3 gyalogezredhez szükséges ujoncz-szám, és sem az adózók, sem földesurak érdeke csorbulást nem szenved, a katonaságnak is inkább javára lesz.¹

A főhadvezér a felség elé terjesztette a kir. kormányzék felvilágosítását; de a király nem nyugodott meg rajta, hanem tervét némileg módosítva, valósítására már a következő hónapban új kir. leiratot bocsátott a kir. kormányzékhez, a mint ez hátrább említve lesz.

A kir. kormányzéki katonasereg szükségét a háborus viszonyok s a Rákóczi-felkelőknek gr. Bánffy György kir. kormányzó és a kir. kormányzék elleni fenyegető hangulata s tettlegességei idézték elő; elmulván ezek, elhalt az intézmény is, csak annyi maradt fenn belőle, hogy a kormányzói lak előtt katonasereg volt mindig e tiszt megszűntéig.

Volt még Erdélyben egy határőrségi gyarló intézmény, mely a csempészet és pestis ellen volt alkalmazva, mielőtt a székely és oláh határőrség felállítatott: a *plajások* intézménye. Polgári egyénekből állott, csak az adott nékik némi katonai jelleget, hogy állandósítva voltak, fegyvert viseltek, fizetést húztak, családjuk s birtokaik adómentességben részesültek, vezetőjük *Ductor* nevet viselt s az őket felállító megye vagy szék határszélein éjjel-nappal őrködniök kellett. A határszéli megyék állították, de a többiek is osztoztak a fizetés terhében; a nagyobb törvényhatóságokban számuk 50—60-ra, sőt százra is felment. Ezeket

¹ Kir. korm. jegyzőkönyv. 1727. 8. sz. a.

III. Károly és Mária Theresia fejedelmek a katonaság kimélése s vámok és harminczadok jövedelmei biztosítása végett állították fel a törvényhatóságokkal, megszüntette 1762—64-ban a *határőrségi intézmény*.

A közrend, belbéke, a határok védelme s kültámadás ellen ily katonai biztosítókat, ily vegyülék, kevés és szervezetlen saját haderőt birt az ország. A rendes katonaság mind császári volt, melybe toborzás útján vétetett ugyan fel magyar honfi, állottak szolgálatba mint tisztek a nemesség és mágnások közül is sokan; de önálló, magyar katonai véderő nem volt.

A magyarság e nagy közönye által okozott hosszas esőndet a király szakította meg, kinek rendeletéből báró de Tige Károly erdélyi parancsnok főhadvezér 1727. február 5-én ily jegyzéket intézett a kir. kormányzékhez: „Ő cs. kir. felsége, legkegyelmesebb urunk parancsából, az idők és körülmények által előidézett szükség következtében részint a csatatérre kiállítandó sergek, részint az erősített helyek őrségeinek növelése kegyelmesen akkép határozott el, hogy minden régi gyalog serezed új öt századdal (*compagnie*) szaporitassék, s ezekből *kétszáz magyarországi és erdélyi magyar nemzetiségű katona* fogadtassék fel e szám kiegészítésére. E hadfogadást meg is kezdette a gróf Stahrembergről nevezett nemes ezred, a mit nemsokára követett a Heissler- és Trauthsohn-ezred. Ezt a kir. kormányzéknek avégre adta tudtúl a főparancsnok, hogy az a felségnek ezen hadfogadási legkegyelmesebb elhatározását Erdély minden megyéjében, székeiben és vidékein azon hozzáadással hirdettesse ki, hogyha a nemes urak közül valakik hajlandók lennének ezen katonaság közé magukat beiratni, vagy maguk is ily hadfogadásra vállalkoznának, jelentkezzenek a jelenleg Szabadkán levő *Lockstadt* ezredesnél, a kinél ily nemesek számára gr. Stahremberg tábornok által két zászló le van téve.“¹

A levéltár jegyzőkönyveiben s irataiban nincs nyoma e jegyzékirat további tárgyalásának.

¹ Kir. kormányzékeli Levéltár. 1727. 365. sz. a.

Más eszközhöz nyúlt a király. Ha Erdély önként nem adott rendes seregredeibe katonát, ő maga vette ki azt, 1734-ben, midőn az osztrák diplomácia a török-orosz háború előszelét már érezte, nem kevesebb, mint a cs. kir. hadseregben szolgáló kilencz kedvelt magyar ezredes hívének engedvén meg, hogy magyar huszárezredet alakíthasson részint 1000, részint 1500 emberből s a hadfogadás és lóvásárlás jogát kiterjesztette nemcsak Magyarországra és kapcsolt részeire, de Erdély örökös (?) tartományára, sőt egy párnál Oláhországra is, kedvezményeket ígért a tisztek kinevezésénél, biztosította, hogy az ezredek megalakítói lesznek a tulajdonosak stb. szóval: magyarországi híveiben a katonai dicsőség nemes becsvágyát, hazájuk védelme iránti érzésüket s őseik vitézségi emlékeit felébresztette s ezáltal a katonaság iránti közhangulatot nemcsak Magyarországon, de Erdélyben is az eddiginél kedvezőbbé tette.

Első volt *Havor János*, ezredes, aki 1734. február 10-én kapott kir. engedélyt 1000 huszár állítása végett M. országra, Erdélyre és Oláhországra;¹ a 2-ik *gróf Károlyi Sándor*, m. kir. helytartó tanácsi b. titkos és államtanácsos, lovassági tábornok, tartományi főbiztos, szathmármegyei főispán, a ki engedélyét február 18-án kapta egy magyar lovas ezred állítására, legények összeírására, lovak vásárlására,² október 6-án pedig arra, hogy ezredét 1500-ra növelhesse, hogy kiküldötteit ezéljükben mindenütt segítsék³ stb. 3-ik liber báró *Ghyláni* ezredes, engedélyt kapta októb. 30-án, legények és lovak besorozási helyei legyenek: Debreczen, Kassa, Buda, Győr, Sopron, ezredének téli szállása Hont-és Nógrádmegye;⁴ 4-ik *Heldorff* ezredes, engedélyt szintén 1500 legényre kapta okt. 27-én,⁵ 5. és 6. *Desseffy* és *Splényi* huszárezredek, kiknek a király nov. 13-án szintén megengedte, nemcsak 1000 huszár összeírását, de azoknak öt-öt százzal szaporítását is;⁶ 7-szer a *Czungenberg* huszárezred-

¹ Kir. kormányzékéi levéltár. 50. sz. a.

² U. o. 59. sz. a.

³ U. o. 318. sz. a.

⁴ U. o. 319. sz. a.

⁵ U. o. 320. sz. a.

⁶ U. o. 334. sz. a.

nek ugyan e napon engedélyezte létszámának 1000-re növelhetését¹; 8-szor *Pestvármegyei* ezredes kedvelt hívének nov. 11. 1734. engedélyt adott 1500 főből álló magyar huszárezrednek capitulatio mellett kiállítására²; 9-ik az *Eszterházy* huszárezred. Ehez gr. Teleki Ádám 1744-ben 3 századnak kiállítását s lóval ellátását ígérte, a királyné szept. 5-én adott rá engedélyt, gr. Telekinek alezredekességet s a tisztek kinevezésére az első alkalommal jogot.³

Ugyan a Magyarországon már korábban alakult *Vetési, Gyulai, Pálffy Leopold* magyar gyalogezredek toborzóinak nov. 20-án engedély adatott M. országra és kapcsolt részeire, úgy Erdélyre nézve is oly módon, hogy az 1-nek állomáshelye legyen Nagy-Váradon, toborzási kerülete: Bihar- és Aradmegye, a 2-nak Esztergom- és Komárommegye, 3-nak Esztergom- és Komárommegye, állomáshelye Pozsony.⁴

A kir. kormányzék országszerte kihirdette ezen királyi rendeletek tartalmát, figyelmeztette rá a lakosságot, azon hozzáadással, hogy ha a toborzók ellen panasz lesz, orvoslásra nála az út nyitva áll. Ekkor alakultak a Batthyáni és Koháry dragonyos ezredek is Magyarországon.

III. Károly király alatt csak egy erdélyi mágnás, gr. Gyulai Ferencz követte az anyaország példáját, egy magyar ezredet alakítva, bár a *nemzeti katonaság (militia nationalis)* néhol e korszakban is előfordul. Így 1737-ben a kir. kormányzék meghagyta Csik-, Gyergyó- és Kászton egyesült székeknek, úgyszintén Háromszéknek is: „hogy az első készíttessen két katonai zászlót, a második négyet, az egyik felén legyen a kétfejű sas sárga-fekete festékkel, aranynyal színelve, a másik felén pedig az ország vagyis a székek czimerei s azok elkészüléséről a kir. kormányzéknek annak idején tudósítsák.”⁵ 1740. február 2-án Thordavármegye tudósítja a kir. kormányzéknek, hogy a pestis miatt oda rendelt *nationalis companiát* elszállásolta. Ez adatokat a

¹ Kir. korm. levéltár. 1734. 334. sz. a.

² U. o. 1734. 335. sz. a.

³ U. o. 1744. 564. sz. a.

⁴ U. o. 1737. 450. sz. a.

⁵ U. o. 1737. 252. sz. a.

fennebb előadott háromszéki és kolozs-dobokamegyei panaszok adataival összevetve, valószínűnek tűnik föl előttem az, hogy az a *nationalis militia* a szükséghez képest esetről esetre zászló alá gyűjtött székely katonaság volt, melyből egy vagy több századot az ország egyes pontjaira vagy a határszélekre szolgálattétel végett rendelték ki azon oknál fogva, mert ők — mint fennebb említém — haza iránti tartozásukat katonai és hadi szolgálatokkal teljesítették. Ha e név alatt a rendes sorkatonaság lenne értendő, lenni kellene a köziratokban nyomnak megalakulásukra és szervezettükre nézve: hol, mikor történt? mi csapatjuk vagy ezredök s parancsnokuk és ezredesök neve? Azt sem tartom hihetőnek, hogy az Erdélyben állomásozó magyar kir. ezredekhez tartozó katonaságot kelljen értenünk ez elnevezés alatt; mert az ezredeknek akkor is meg kellene nevezve lenni.

Látszik, hogy Erdély nem akart mozdulni, sem a királyi felhívás, sem az anyaországi fényes példa nem hatott. Hatott a királyné sorsa. Atyja halála s 1740. végén trónja és országai birtokbavétele előidézte az örökösödési és a porosz hét éves háborút. Az ifjú uralkodónő megnyerte Magyarországot szívére. Az 1741-ki országgyűlésen kisedet karján tartva jelenvén meg, oly lelkesedésre bírta a magyarokkat és rreket, hogy azok huszonnégyezerhatszázhuszonhét főből álló gyalog serget s három lovas ezredet állítottak sorba, ezenkívül a nemesi felkelést is meghatározták magyar zászlók s tábornokok alatt.¹ Már folyt a harc s a magyar huszárság fényes csatákat vívott, midőn a királyné hivatkozva az anyaország nagylelkű segélyére, az erdélyi magyarságot is katonai segély adására hívta fel.

Kár, hogy a kezdeményezés módja nem volt olyan, a mi a szíveket megnyerje, s a kívánt eredményt akkor mindjárt előidézze. Ez csak később történt sok vita, félreértés, kölcsönös felvilágosítás s végre az udvar és ország közös érdekéhez vivő útnak megtalálása után.

A királyné az erdélyi udv. kancellária előterjeszté-

¹ II. Decret. I. art. 63. t.-ezikk.

sére 1741. szept. 21. az erdélyi főhadvezér utján gyorspostával értesítette a kir. kormányzékot, hogy a dolgok véletlen fordulata indokából, ellenségei törekvéseinek megtörése végett szükségesnek látta Magyarországon a felkelés elrendelését s legkevésbé sem kétli — úgymond — hogy kedves Erdély fejedelemsége is ama buzgó hódolatánál fogva, melylyel a felség és felséges uralkodó-ház iránt viseltetik, lelkesítve az adott példa által, legalább 5000 fegyveres lovast szolgálatára kiállítani nem fog vonakodni. Bizik tehát és akarja, hogy a kir. kormányzék késedelem nélkül hívja össze a megyék, székely és szász székek, s vidékek főbb tisztviselőit, tanácskozáván velök a módról, ezen fegyveres lovasság számát oszszák ki, haladék nélkül gyűjtsék zászló alá, eltartásukról gondoskodjanak, hűségök találja ki eszközeit, s a kiosztásról, megalakításról és eltartásuk mikép eszközléséről jelentését mihamarább tegye meg.

A kir. kormányzék, mint hű alattvalókhöz illik, engedelmes tisztelettel fogadta a felség parancsát, s körlevélben azonnal meghívta a kijelölteken kívül a szabad kir. városok és taxális helyek első tisztviselőit a tárgy felett való tanácskozásra november 15-re, oly kijelentéssel, hogy minden mentséget félre téve, a kitűzött napon megjelenni el ne mulasztják, a főtisztek személyesen, a városok és helységek részéről oly követek, kik a szükséges felvilágosítást állapotaikról megadni képesek; egyszermind addig irassák össze a fegyvereket: hol? kinél? mennyi kard, pallós, flinta, karabély és hány pár pisztoly találtatik? s az erről készülendő összeírást hozzák magukkal, vagy úgy siettessek, hogy azok a gyűlés alatt beérkezzenek. Ezt a kir. kormányzék az erdélyi udvari kancellária utján október 19-én a felségnek megírta.¹ Azonban már azelőtt is, október 6-án tett felterjesztésében az országnak teljes készségét ajánlván a segedelem adásra, arra kérte a felséget, engedné meg közországgyűlés tartását, hogy megértvén mindazoktól, a kiknek jelen kell lenni, a birtokosok állapotját, kinek-kinek módja és tehetsége szerint lehessen megállítani ezen segélyadás mértékét.

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1741. 469. sz. a.

Erre a felség október 24-én kelt kir. leiratában tudatta a kir. kormányzékkel, hogy azon hónap 19-ki jelentéséből anyai tetszéssel értette meg kedves örökös fejedelemségének az ötezer fegyveres lovas kiállítására való készségében a felség és uralkodó-ház iránt nyilvánuló hódolatát, melyet mint eddig sokszor, úgy a mostani sürgős esetben is világosan megmutattak, s e végre a megyék, székely és szász székek s vidékek és taxális helyek főtiszteit november 15-re szabad kir. Szeben városába egybe is hívta. Nem kétkedik abban, hogy együtt üdvös tanácskozásaik által a dolgokat úgy irányozzák, hogy a felség hűségökben való bizalmának és várakozásainak buzgóságuk által mihamarabb elég tétessék. Azt is elébe terjesztette az udvari kancellária — folytatja a kir. leirat — hogy némely sarkalatos hivatalok betöltése végett a kijelölés megtételére a kir. kormányzéknek engedély adatnék: a felség átlátja, hogy a hivatalok betöltése mind a közszolgálat, mind az ország érdekei szempontjából sürgős, ezért kegyelmesen parancsolja, hogy nem várva a közországgyűlés tartását, a mi a fennforgó időviszonyok és körülmények közt csak később lesz lehetséges, s félre téve egyenetlenkedést és partoskodást, az ország főtisztviselőinek mostani gyűléséből jelöljenek ki azon hivatalokra alkalmas és a kellő tulajdonokkal bíró egyéneket s neveiket megerősítés végett terjeszsek fel, hogy a felség azokra nézve határozhasson.¹

E kir. leirat idejében nem jutott köztudomásra, s ezért éles vitáknak és a közhangulat elmérgesedésének lett okozója.

A mint a nov. 15-re hirdetett gyűlés együtt volt, azonnal kitünt az udvar és ország nézetei közötti nagy ellentét. A kormányzó, gróf Haller János, kormányzéki tanácsos gr. Bethlen Ádám és a követek s főtisztek közül többen védték a kir. leirat álláspontját, hathatósan ajánlták a felség akaratának készséggel és halogatás nélkül teljesítését; de a többséget akaratjukra bírni nem tudták. Élénken fejezték ki óhajtásukat az iránt: tudassa, ha kapott-e már a kir. kormányzék legfelsőbb helyről választ, és határozást 1741. okt. 6-ki fölterjesztésére? s midőn a kir. kormány-

¹ *Kir. korm. Levéltár. 1741. 484. sz. a.*

szék nyilvánította, hogy még nem kapott, többszöri ülésesezés és napokra terjedő, sokszor igen éles vita következett rá, melyekben kivált a megyék és székely székek főtisztei és követei szóval és írásban panaszra fakadtak, sürgették, hogy a királynét gyors posta útján kérjék meg, hogy a megyékről és székelyek közül mindazon birtokosok meghívását engedje meg, a kik az ország kk-it és rr-it teszik, hogy a kikről rendelkeznek, legyenek jelen, s ne mondassák, hogy mellőzték, megvetették, vagy megterhelték, se azt, hogy az önkéntes adomány e dicsőségét tőlük elragadták, hanem hogy abban ők is szintűgy, mint a felség magyarországi hívei, velök együtt osztakozzanak. Felhozták, hogy e kis késedelem nem okoz veszélyt, a gyűlésre nem is lesz szükséges valóságos országgyűlési elnök, de ideiglenes alatt is meg lesz tartható; kijelentették, hogy míg a felség válasza megérkezik, együtt maradnak, s az 5000 katonai kiállítására előzményeiről tanácskoznak.

E kéréshez — bár ők teljes számban voltak jelen — a szász nemzet követei is hozzájárultak, azonban kijelentették, hogy ők mindig készek a felség hív szolgálatára. A kir. kormánysszék tehát nov. 23. a maga részéről is ajánlólag terjesztette fel azt, azon megjegyzéssel, hogy utasításában ezt elenző intézkedést nem látott, s a felség által parancsolt választásokat a kért közországgyűlésen is megejthetőknek véli.¹

A kormányzó és kormánytanácsos gr. Bethlen Ádám mentegető magánlevelet irtak a királynéhoz. Az első ügyelhalasztó határozás okát abban találta: „hogy sokakat a tanácskozásban vizsgálkodási hajlam és szenvedély vezetett, a vita nem folyt esendesen, kellő mérséklettel és az érvek békülékeny szellemű megfontolásával, de igen sok volt a személyeskedés, a kihívó és heves szóváltás; voltak meg nem hívottak is, kik az egyenetlenséget szították, s színlelt ürügyek és okok által zavarták meg az elméket.“ Gr. Bethlen hivatkozott igaz hazafiságára, kinél a törvényeket senki inkább nem tiszteli. O — úgymond — a felkelés elrendelését egészen a felség és kormánysszék jogkörében állónak

¹ *Erd. udv. kancell. Levéltár. 1741. 173. sz. a.*

véli. Ő felsége összehívatta a főispánokat is. Ha a magán tekinteteket mellőzik, nem kívánták volna némelyek országgyűlésre halasztani az ily igen sürgős ügyet. Ezzel sok idő vész el, a királyi szolgálat is szenved. Tunya lassuskodásuk — a miért mások elítélik — szégyenökre válik.“ Mindkettő kérte a felséget, ne tulajdonítsa a gyűlés kedvezőtlen határozatát nekik is; ők és velők mások sokan más czélra jutni egész erejükkel igyekeztek.

A királyné látta a helyzet nehézségét, beható felvilágosítást adatott magának legbizalmasabb tanácsosai által, s csak hosszas megfontolás után határozott. Számon kérte az erdélyi udv. kancellariát: ha kiadatott-e a kir. kormányzék október 6-ki feliratára a királyi válasz? A kancellaria igazolta, hogy az október 27-én kiadatott, s csak téve désből nem jutott idejében köztudomásra. A felkért titkos tanácsosok közt volt kászoni báró Bornemisza János erd. volt udvari alkancellár, a ki 1741. decz. 4-én kelt iratában hosszasan fejtegette: „hogy a felkelés elrendelése oly felségi jog, mit az a kir. kormányzékkel gyakorolhat, nem szükséges országgyűlés tartása, sürgős esetekben nem is lehetséges, sőt a kormányzó a kormányzékkel és főhadvezérrel elintézni köteles. Országgyűlés nem tartása sok költséget is kimél meg. A határozatot a gyűlés egy szenvedélyes faksiója művének tartja, mely a kormányi, sőt kir. rendeleteknek is ellene szegül, nem viseltetik azok iránt köteles hódolattal, kicsibe veszi a kir. szót s annak nem engedelmeskedik, sőt felöle tiszteletlenül nyilatkozik, a polgárok szívét elesábitja, sőt emissariusokat küld ki hozzájuk, hogy őket megnyerjék. E határozatért nem a gyűlés felelős, de azon engedetlen párt, melynek tagjait megnevezni is lehetne, a kik súlyos feddésre méltók. Egyéb akadály forog itt fenn — mondja a volt alkancellár — az ország sérelmeit akarják némelyek az országgyűlés elé vinni s ezzel ő felségének nehézségeket okozni. Ne engedjen a felség e facionak, mely ha most czélját éri, több bajt, összeütőközést és féktelenséget fog végbe vinni. A mostani gyűlésben is, midőn egy mágnás a királyi szolgálat érdekében szólott, az ablakon kivetéssel fenyegették. Magán érdekeiket takarják

ezek a közjó burkába s népszerűséget hajhásznak, nem engedve a felsőbb parancsoknak, nem hallgatva üdvös intésekre. Ezek elnézése nem hasznos sem a kir. szolgálatra, sem a közügyre nézve. A hazai törvények a közbéke ily megzavaróira súlyos büntetést szabnak, s mert a közönség példát nem lát, a rossz tovább terjed. . . .“

Egy névtelen tanácsolta: „hogy vagy a székelység, megyei nemesség és százság keljen fel s önköltségén szerelje fel magát, ezekből nehány ezer katonát lehet zászló alá és csatátra állítani; vagy állítson az egész ország nemessége, s a kik e név alá jönnek, a tartományi pénztár költségén, a kir. kincstár minden megterhelése nélkül, ezer lovas, kétezer gyalogot, sorozzák rendes ezredbe, felszerelés és begyakorlás után vitessenek azonnal a harc helyére s ott fizesse őket a kir. kincstár. Ő — úgymond — e nézetét az erdélyi kormányzó 1741. okt. 27-én hozzáintézett felhívására levélben fejezte ki, mert sürgette őt, mint olyat, a ki az erdélyi viszonyokat ismeri. Egyébiránt megjegyzi, hogy Erdélyt nem hiszi képesnek 5000 lovas kiállítására, legfőlebb egy lovas és két gyalog ezredet ha megbír.“

Hasonló véleményeket adott Kising, erdélyi katonai főhadbiztos, ugyan a kormányzó felszólítására gróf Nesselrode cs. kir. bécsi legfőbb hadbiztosnak. „Tapasztalása után azt véli — úgymond — hogy Erdélyből sem ötezer lovas, sem ugyanannyi lovat kiállítani, fegyverrel, ruhával stb. felszerelni nem lehet. Legfeljebb ezer huszárt, ezeröttszáz gyalogot a többi ezred kiegészítésére. Látták ezt a Ghylláni és Pestvármegyei ezred felállításakor. Ha sikerülne is, nem felelnének meg a célnak. Ő a következőket ajánlja: 1. A katonaillesztés a nemesi kiváltságoknak ne prejudikáljon, 2. kívánja ő felsége az 5000-nek csak felét, 3. osszák be ezredbe, 4. legyenek a többi rendes seregzredkek egy rangban, egyforma hatóság alatt, 5. a legnagyobb szükség esetén kívül az országból ne vitessenek ki, 6. egy évig legyenek a hazában, míg begyakoroltatnak. 7. Ezek alatt a régi ezredek rendeltessenek el az országból, 8. a tiszti hivatalok adassanak erdélyieknek, 9. költségek fedeztessék az adóból. 10. Ez ezredeket leszállítani ne lehessen,

11. újonczozást és felruházást fedezzen a kincstár. 12. A szász nemzet által állítandó illeték álljon nagyobbára vagy egészen gyalogokból, ne vegyitessenek össze más nemzetekekével s ne vezényeljék magyarul.

A királyné mégegyszer személyesen kihallgatta báró Bornemisza volt alkancellárt, minek nyoma nincs a hivatalos iratok közt, s ezután — úgy látszik — erdélyi kancelláriáját előterjesztése megtételére utasította, melynek referendariusus decz. 7-én a felség előtt ajánlatba hozta a kir. kormányzéknek és a november 15-ki gyűlésnek országgyűlés engedélyezése iránt tett fölterjesztése elfogadását, minek alapján a királyné ezen legfelsőbb elhatározást bocsáttatta volna ki: „Irassék vissza a kir. kormányzéknek, hogy tetszéssel fogadta annak, a legfelsőbb szolgálat, a közboldogság és hazajava iránt buzgólkodó némely megyei, székely és szász széki követeknek és vidéki tisztviselőknek az ötezer fegyveres lovas kiállítására iránt tanusított készségét, bizik is bennök, és akarja, hogy azon katonaság a közfelkelések iránt kiadott korábbi példák útmutatása szerint legközelebb kiállítassék, s a hiányzó politikai hivatalokra a kijelölések azon gyűlésen megtéessenek, meghivatván — ha az szükségesnek látszik — a közellelvő mágnások, a királyi tábla és ítélőmesterek. S mindez legyen a mostani különös és rendkívüli körülményekre való tekintetből, minden következtetés nélkül a jövőre.“

Ez volt az erdélyi udvari kancellária nevében leendő kiadásra hihetően a cs. kir. államkancellárián készült leirati javaslattev; de a királyi tetszés (*Placet*) oda igtatása az elfogadást nem mutatja, tehát csak tervezet maradt. A királyné a többfelől kapott felvilágosítások által az ország helyzetét, népe vagyoni és számerejét helyes érzéssel fölismerte, s bár a volt alkancellár uralkodók előtt mindig tetszetős érvekkel igyekezett saját álláspontját most is elfogadtatni, az még is kétségkívül az új alkancellár gróf Gyulaffy László tanácsára hallgatva, a novemb. 23-ki felírás által ajánlott útra tért s az országgyűlés megtartását 1742. január 18-ki leiratában megengedte, kir. biztosúl gr. Czernin Theobald erdélyi főhadvezért nevezte ki, s úgy a

hozzá, mint a kk-hoz és rr-hez intézett kir. leiratában korábbi kívánságát oda mérsékelte, hogy az ország csak ezer lovas, kétezer gyalog katonát állítson ki, ruházatáról és fegyverrel felszereléséről később lesz felsőbb intézkedés téve.

A gyűlés megnyitása napja február 27-re volt kitűzve, de márczius 1-én tartatott meg gr. Teleki Sándor helyettes elnök alatt. Örömmel fogadták a királyné kegyelmét, hogy az ország kérését teljesítette, még nagyobb örömmel a katonaság száma leszállítását; látszott a leirat hangulatáról, hogy a királynéra nem voltak hatással a kedvezőtlen értesítések; elmondotta abban, hogy a kancellária elébe adta azokat, a miket a kormányzék több ízben s legutoljára 1741. nov. 23-ki üléséből sürgönyileg fölterjesztett, kérve az ötezer katona számának alább szállítását; óhajtotta volna, hogy azon kiállítás idejében megtörténjék, de látja, hogy az idő eltelt, értesült róla, hogy Erdélyben nincs annyi ember és fegyver, megelégszik tehát felével, állítsák ki azt mindenik ottani nemzetből, válaszszon a gyűlés rendkívüli elnököt, tegye meg a kormányzéki tanácsosi s más állomásokra a kijelölést, a kir. biztos iránt legyenek engedelmességgel, a czivakodást, lármát és egyenetlenkedést kerüljék, s az ügyeket igyekezzenek békésen, esőndben és nyugodtan tárgyalni.

A kir. leiratot a királyné, az új kancellár és előadó irták alá, mit azért jegyzek meg, hogy ha báró Bornemisza nyugalomba nem lép, kétségkívül másképp hangzott volna fogalmazása.

A nyugalmazott alkancellár részint nem alkotmányos felfogásában, részint tévedésében volt mindkét ballépés oka: hogy a királyné a felkelést országgyűlésen kívül, egyoldalulag s közigazgatási úton elintézhetőnek vélte s mondotta ki első kir. leiratában, és hogy a kir. kormányzék október 6-ki feliratára a kir. válasz elkésve érkezett le. Mindkettő káros hatású volt, elmérgesítette a kérdést, a mi pedig törvényes alakban ellenzésre nem talált volna; mert a királyné szorult helyzetét Erdély is hazafias lelkesedéssel fogta fel és méltányolta, s nemessége loyaltásban és áldozatkészségben nem akart hátrább maradni a magyarorszá-

ginál, késleltette a véderő kiállítását egy évvel s az ország és udvar között sok kellemetlenségre adott alkalmat.

Báró Bornemisza részletes (*partialis*) fölkelést képzelt, midőn csak Erdély vagy a haza valamely megtámadott pontjához legközelebb eső királyi sereg, a közel levő nemzet hadilletéke rögtöni rendeletre a betört ellenség ellen vitetett. De most nem ilyenről volt szó. Nem a magyar határokat, de a monarchiát kellett megvédeni. Az egész országot, oda értve a *Partium*-beli magyarországi megyéket is kellett, a királyné akarata, a trón iránt lelkesedésre, áldozatra bírni. Ezt tenni csak országgyűlés volt jogosítva.

Olyforma törekvés jelei is látszottak, mintha Erdély is régi honvédelmi jogai és kötelezettségei élvezetébe jutni akarna, hogy ismét tere legyen katonai erőnyeit kitüntetni s ifjúságát hadi dolgokban gyakorolni. Magyarország nem soká tűrte a lefegyvereztetés azon állapotát, melybe a *szathmári békekötés* helyezte. Egy ország, melynek nincs állandó nemzeti fegyveres ereje, nem bírja alkotmányának valódi biztosítékát, ki van téve szomszédai szeszélyének s állandóul fenyegeti a bármely oldalról megtámadtatás veszélye, hatalmas uralkodók nagyravágyásának ezéltáblája s belbékjének sines természetes őre. Azt pedig, hogy oszt-rák seregek védjék, Magyarország méltósága nem engedte. Alig telt el 3 év, már az 1715-ki 8. t.-cikk 2. pontjában rendes sorkatonaság felállításának szükségét kimondotta, s csak időkérdés volt, mikor valósuljon az. „Mint hogy azonban — így szól e törvény — az országot csak felkeléssel megvédeni nem lehet, és szükség mind született hazafiakból, mind külföldiekből erősb és rendes katonaság állítása, mely minden eshetőségre állandóul fenmaradjon, a mit zsoldfizetés nélkül elérni nem lehet, ez pedig kétség kívül csak adófizetés által eszközölhető: ennél fogva az országos subsidium és hadi adó felől, a mi e célra szükséges és a mi különben is az országgyűlés jogkörébe tartozik, a kk-nak és rr-nek tanácskozni kell.”¹

Az 1736-ban kitört orosz-török háború előhíre gyors eszelekvésre bírta III. Károly királyt. A törvény már meg volt

¹ *Corpus Juris Hungarici*, az illető évi törvények közt.

hozva, Magyarország tényleg életbe is léptette akkor, midőn magyar serezeket állított, melyek állandó fegyveres véderejét képezték. Az 1715-ki törvényt Erdély ismerte; azon tény, hogy a király toborzó erzedeseket küldött oda, a fejedelem és két ország történeti egységére mutatott. Lehetetlen lett volna, hogy a példa Erdélyre is serkentőleg ne hasson. De báró Bornemisza gondolkozásával ezek nem értek össze. Ő ez autocrata király alatt, ennek kegyéből, nem honfitársai alkotmányos választása folytán emelkedett fel oly magasra, feltétlen híve fejedelmének, ennek akarata cselekményei irányzója, az udvar érdekei előmozdítása legfőbb törekvése volt. Hosszas udvari szolgálata alatt az autocratia barátjává idomult s az atyja után következő Mária királynét is ily szellemben tanácsolta. Már a király uralkodása vége felé kezdettek ellene Erdélyben zúgolódni, ő még 1735-ben egészségi tekintetből nyugalmaztatását kérte, de foganat nélkül. A király az erdélyi kk. és rr. országgyűlési elnökövé nevezte azon okból, hogy hazájába mehessen s egészségét visszanyerje; helyére az országgyűlés kijelölését megtette, de a király halogatta a kinevezést egész haláláig. Halála után br. Bornemisza a királynénál is megújította nyugalmaztatása iránti kérését s az 1741. október 23-án kelt legfelsőbb kir. leiratával kitüntetőleg s állandó királyi kegye biztosításával bocsátotta őt nyugalomba, helyére az erdélyi kk. és rr. által nagy többséggel választott gróf Ráthóti Gyulaffy László udvarhelyszéki főkirálybirót nevezte ki az előbbi alkancellár elbocsátása napján s ugyanazon kir. leiratnál fogva. Báró Bornemisza-t én más-hol¹ jellemeztem. Ma is a mellett vagyok. Ő nyugdíjaztatását egy évvel élte túl. Nem ment többé vissza tőle méltán elidegenült hazájába. Meghalt 1742-ben Bécsben, eltemetett Stájerországban, Mária-Czellben.

A kancellári változásnak tulajdonítható, hogy az udvar és az ország között az egyetértés helyre állott.

A márczius 2-ki ülésben gróf Bethlen Ádám a kir. hivatalosok, megyei és székek követei nevében kijelentette

¹ Az *Erdélyi Pragmatica Sanctio*. Századok 1879. III. IV. V. és 1880. IV. füzetében.

azon kívánságukat, hogy mind az ezer lovas, mind a kétezer gyalog ne soroztassék más ezredbe, hanem alkotassék belőlük önálló külön huszár és gyalog ezred, még pedig erdélyi ezred. Ebbe a szászok is beleegyeztek oly módon, hogy jövőben a kiegészítés ujonczozás útján legyen. A felirat elkészítésére bizottság választatott.

Március 5-én a kormányzó bemutatta erdélyi főhadbiztos Kising levelét s a katonaság felállítására nézve készített, Bécsbe küldendő javaslatát, mit köszönettel fogadtak s felolvasás után visszaadták; 8-án a felirat olvasását kezdték meg, miből napokra terjedő vita támadt. A szászok hivatkoztak kiváltságaikra, melyek szerint ők csak 48 lovast s 500 gyalogost kötelesek adni. A lovas katonaság kiállítása — mondák — mintegy a természet rendje s jog szerint is kiválóan a nemesség kötelessége, ők vannak inkább úgy nevelve s oly élethez szokva. Különben is a jelenlegi helyzet dicsősége és tisztessége mintegy tulajdon jogát teszi a nemesi rendnek. Erre a magyarok részéről hosszú czáfoló válasz adatott a törvényekből, melyek egyenlő jogokkal, egyenlő kötelezettségeket kötnek össze. Kiváltságára hivatkozhatnék a székelység is, de most a királyné kívánsága s a hon java a fő, azt kell előmozdítani. E napi egész gyűlés évvel telt el. Végre a 9-ki ülésben meghatározták, hogy mindhárom nemzet az adófizetési országos kules (*calculus*) szerint vegyen részt. Az egész ország 100-ra volt osztva, ebből 37 calculus esett a vármegyékre, Középszolnok és Krasznamegye, Kővárvidék visszakapcsolt részekkel, 17 a székelyekre, 37 a szászokra, 7 a királyi városokra és taxális helyekre, hová számíttatik a brasói és szebeni görög kereskedő compania, ebesfalvi és szamosujvári örmények, dévai és alvinezi bolgárok és a zsidók.¹

A szászok ekkor is vonakodtak az ezen arányban hozzájárulástól. Március 10-én az elnök felszólította, hogy tegyék meg utolsó nyilatkozatukat, a kk-at és rr-eket pedig arra kérte, hogy ők hajlandók levén a lovast gyaloggal pótolni, egyezzenek bele s a régen tartó kellemetlen vonakodásnak s ügyhalogatásnak vessenek véget. Ez ügy feletti

¹ Kir. korm. Levéltár. 1742. 46 sz. a.

vita a márczius 12-ki ülésig haladt, mikor végre a szászok is belegyeztek, hogy lovast is, gyalogot is a mondott arányban adjanak, de azt megkivánták, hogy a tiszteket ők az ő nemzetük fiaiból állítsák ki. A márczius 16-ki ülést a kivetés módja megállítása töltötte be, mikre a szászok a márczius 17-ki ülésben ismét terjedelmes észrevételeket tettek. Ezzel s a lovasok és gyalogok egyenruhája feletti megállapodással tölt el e napi ülés.

A lovasság egyenruhája így állapított meg: kétszer ványolt kék posztó dolmány sárga hajtókával, kétszeres pikkelyű sárgaréz gombbal, fekete báránybőrrel prémezett mente, sárga magyar öv, magyar esákó és eszima, fehér aba posztó köpeny.

Gyalogok egyenruhája: zöld dolmány veres posztó hajtókával, kétszeres pikkelyű sárgaréz gombbal, a dolmányra feljül megy a bulya (?) vagy tarsoly, tarisznya, pléh-palaczk.¹

Részletesebben megismerhető a lovasság egyenruhája a márczius 19-ki ülés jegyzőkönyvéből, hol azon országgyűlési végzés teljesítéseül, mely szerint meg volt ígérve, hogy a mennyiben az országban található, mind a huszárság, mind a gyalogság ruházata hazai kelméből s anyagból és hazai iparosok által fog kiállítatni — a kir. kormányzék a lovasságra nézve mind az anyagot és kelmét, mind a munka díjat kötelező ármennyiségekben állította meg.² A gyalogságra nézve is volt előleges tervezés és

¹ Országgyűlési eredeti jkönyv. 65. lap.

² Kétszer ványolt kék posztó 1000 lovasnak mentére, dol-	r. forint kr.
mányra, nadrágra 7 singivel, 7000 sing, 233 vég és	
10 sing 25 r. 30 m. frtjával	5833 20
Ezer czafrangnak 2½ ölével, 2500 öl, 83 vég, 10 sing. .	2083 20
Sárga posztó dolmányok gallérára, hajtókára félfertályá-	
val 125 öl, 4 vég, 5 sing	104 10
Vászon a lovasok 1000 dolmánya alá, 6 öl, 6/m. 5 frtjával	500 —
" " " 1000 czafrang alá 5/m.	416 40
" " " 1000 zsáknak 4 öl 4/m. 4½ krjával . .	300 —
Ing és lábravaló 1000 lovasnak 2000 pár 1 r. frtjával . .	2000 —
Sárga szőr zsinór 1000 lovas dolmányára, mentéjére, nad-	
rágjára 48 öl 48/m. 1½ dénárjával	600 —

számítás, egy bécsi szabó is tett ajánlatot, mindkettő jegyzőkönyvbe vétetett, de az országgyűlés e tekintetben való megállapodását később, az ezred [megalakulása tárgyalásánál fogom előadni.

A tárgy természetében fekvő nehézségek, de főleg a századok folytonos akadályozó észrevételei és ellenvetései következtében ily hosszúra nyúlt tanácskozások végre mégis annyira haladtak, hogy az országgyűlés a 3000 főnyi segélyadás kérdésében érdemleges fölratát márczius 22-én a királyné elé juttathatta. Tartalomra, alakra és irányra nézve oly kitünő mű, hogy méltó az erdélyi seregredek pragmaticai törvényébe egyik alap oklevél gyanánt, ide szószerint beiktatnom.

	r. forint kr.
Sárga rézgomb 1000 lovas dolmányára 28 párjával ¹⁸ / _m .	
pár, párja ^{2 1/2} kr.	750 —
1000 mentére nagyobbak 15 párjával ¹⁵ / _m . (ezer) pár, 4	
krjával	1000 —
A mente ránczára 8 pikkely 1 krjával ⁸ / _m	133 20
Mentekötő, 1000, 9 krjával.	150 —
Selyem egy köntöshöz ^{1 1/2} lat 45 krjával, ezerre	750 —
Szabó munkája 140 r. frtjával (<i>Elöttem e számítás ért-</i>	
<i>hetetlen</i>)	1666 40
Kapocs 1000 lovas dolmányára 1000 rúd 2 krjával.	50 —
Öv, sárga szőr sodrásból 1000 lovasnak, veres gombozás-	
sal s hogy az öv ^{4 1/2} sing legyen 1 frt 15 krjával. . .	1250 —
Csákó 1000 lovasnak 30 krjával	500 —
Nyakra való 1000 lovasnak 18 krjával	300 —
Kova 1000 lovasnak ^{1 1/2} denárjával ¹ / _m	37 —
Réz üst fedőkkel, 1000 lovasnak, 4 ejteles, 3 fontos, 6 sze-	
mélyre egy drb, 167 3 r. frtjával	501 —
Vasas szekér minden készülettel, fejszével vasvillával, kö-	
tőlánczozal, 10 drb 45 r. frt'	452 30
Jármos ökör a lovasoknak 10 szekérhez, jármakkal, tézsl-	
lakkal, ostonnal, sikótyukkal 30 pár 41 r. frt 40 kr-	
jával	1250 —

Ezekon kívül :

Ezer ember alá 1000 ló 33 r. frt 20 krjával	33333 —
Bárány béllés fekete prémezéssel 1000 mente alá 3 r. frt-	
jával	3000 —
Aba posztó köpenyeg, kettőre 3 vég, 1000 elkészítve 3 r.	
frt 12 krjával	3200 —

„Midőn a felség kir. megbízottja előterjesztéséből megértették — írják a kk. és rr. — hogy ha bár kevesebb számu, de mégis védő és segéderőre van szüksége, hogy természet- és népjog szerint, törvényesen örökölt országait, koronáit és tartományait megátalkodott támadó ellenségei ellen megvédelmezhesse, nem csekély szomorúság hatotta át lelköket, s mégis úgy jött nekik, hogy ugyanakkor mély tisztelettel s esókkal illessék a királyné azon ritka kegyét s anyai hajlamát, hogy az ezen nyomortól s gyakran ismétlődő csapástól régóta sujtott és csaknem földre tiport végtartományra kegyes szemmel tekintve, az eddig kívánt, más ezredekbe ruha és fegyverzet nélkül beosztandó ötezer ka-

	r. forint kr.
Fekete borjubőr csizma 1000 drb 1 r. frt 40 krjával	1666 40
1000 nyereg 24 krjával	400 —
Nyeregszerszám 1000 nyeregpre : kantár, kötőfék, szügyellő, farmatring, kengyeliszíjjak kettősen, hevederek, lekötő szíjjak, puskatok szíjjal faragva, hermes (?) szíjjak, együtt 4 r. frt 10 krjával	4166 40
Zabolák, kengyelvasak, sarkantyúk 1000 lovasnak 1 r. frtjáv.	1000 —
Puskatok 1000 pár 1 r. frt 8 krjával	1133 20
Pokrócz 1000 lovasnak 1 r. frtjával	1000 —
Abrakos tarisznya, 1000 9 krjával	150 —
Futrás vagy ezövek, 1000 15 krjával	250 —
Lóvakaró, 1000 10 krjával	166 40
Kefék a lóvakarók mellé 1000 15 krjával	250 —
Tarsoly, lóding, pantallérok szíjjastól, 1000 4 r. frtjával . .	4000 —
Minden sátorhoz 1 kapa, tehát 167 30 krjával	83 30
	74428 40

Bécsből hozatandók :

1000 embernek 1000 kard 2 r. frt 54 krjával	2900 —
Pisztoly 1000 pár 5 r. frtjával	5000 —
Karabély is 1000 pár 5 r. frtjával	5000 —
Kornéták vagy lovasoknak való zászlók 10, drbja 100 r. frt	1000 —
Ezred dobja	40 —
Ennek takarója	300 —
10 trombita, drbja 4 r. frt	70 —
Hat személyre egy sátor, 167 6 r. frtjával	1002 —
Bécsből hozatandók egész összege	15312 —
Egész összeg	89740 40

Egy huszárra esik 89 r. frt 44 $\frac{1}{2}$ kr., a mi az összeget csak 1 frttal haladja meg. *Orsz. gyűl. eredeti j. könyv.* 191—195. ll.

tona helyett ezer lovast, kétezer gyalogot rendelt előállítatni Erdély hív kk. és rr. által. Hirdetni fogják utódaik is a felség e nagy kegyességét s Erdély sorsa könnyebbítésére irányuló kir. hajlamát. Ezt tartván a kk. és rr. is szem előtt s ehhez ragaszkodván igaz hűséggel, a szükség sürgős volta s a segélynek az ország erejéhez képest már most valóban esekélysege tekintetéből, hogy a katonaság kiállításában buzgóságuk, a trón védelmezése végett fegyverfogásra készségük s ekép a kir. felség iránti ragaszkodásuk az egész világ előtt tudva legyen: az összes kk. és rr. legbensőbbben kéri ő felségét, hogy a kétezer gyalog ujoncz helyett, *egy erdélyi új gyalogezrednek, egy más rendes huszárezreddel együtt alakítását és felállítását kegyelmesen engedje meg.*

„Bárha az erdélyi fejedelemség a felség más birodalmaihoz képest szűk határok közé van szorítva, nemeségének száma nagy, s őseivel, a kiknek a mult századokban életét kevesebbé ékesíti bársony, mint véröknek a hazáért oda áldozása, veleszületett a katonai vitézség, de már régi időtől fogva nem volt tér számára hadi tettekkel szerezni magának érdemeket.

„Ez ország a felség és az egész kereszténység első védfala, mely a hajdani időkben vitézségével a török félholdnak gyakran kegyetlen megfogyatkozását idézte elő s szarvát letörte, a minek tanui az évkönyvek és a haza keblében, a csatatérekem emelt emléke mai is fenálló romjai; minél fogva az ma is képes lenne bármely pillanatban és alkalommal az ottomán hatalom mint a kereszténység megátalkodott ellensége támadása ellen jeles hadsereget szembe állítani, ha nemessége a fegyverforgatáshoz ismét hozzászoktatnák s alkalma lenne hadesapatokat szervezni, dandárokat vezényelni, s általában hadi dolgokban magát kimívelni.

„Méltán dicsekednek ő felsége Magyarországa kk. és rr-ei a királynénak az ő királyi trónjokról hozzájuk intézett azon előadásával, melyben a kk. és rr-ek a magyar nemzet ősi erényére serkentve, saját szentséges személyét s felséges királyi gyermekeit hív magyarjainak hűségére és tanácsára bizni méltóztatott; de Erdély nemessége is ré-

szint Magyarországról s az oda való magyar nemzetségek közül van átlántálva, részint régebbi időktől fogva ott megtelepedett, ugyanazon törzsből szaporodtak el, melyek mind eredete és szabadságai, mind vére és dicsőségszomja, mind pedig fejedelme iránti hűsége s kész engedelmessége bebizonyításának hő vágya Magyarország dicsőségével versenyezni kíván abban is, hogy azon háromezernyi számú katonából két ezredet t. i. egy lovas és egy gyalogezredet alakíthasson, hogy az ország nemességének hadi dolgokban való maga gyakorlására s az ifjúságnak egyéb királyi szolgálatra képessé tételére mező nyiljék, hogy az erdélyi ifjúság, melyet égő szeretet lelkesít, a király és ősei dicsősége iránt a porból és tunyaságból felserkentve, véleszületett régi erényeit tanusíthassa s nemzete dicsőségét az utódokra átszállíthassa.

„Sok akadályja van annak, hogy az erdélyi katona újonczok más ezredekbe osztassanak, ezek főbbjei: a nemesi jogok, kiváltságok és kedvezmények, melyeket a felség a mostani magyarországi fölkelésnél is tekintetbe vett és megtartott, továbbá ezt ellenző világos törvények és alkotmányos intézkedések. Bizonyos, hogy mindenik nemzet katona újonczai készebbek s gyorsabbak saját nemzetökbéli, mint idegen nemzetiségű és erkölcsű tisztek iránt. Innen van, hogy a nem rég magukat némely ezredekbe önként besorozni megengedett erdélyi újonczok később zászlójukat elhagyták, s mivel otthon nem voltak biztonságban, rablásra adták magukat vagy külső országokba menekültek. Mi más remélhető a most összeirandó újonczokról is? Kevés vállalkoznék önként, tán egy sem, s ha kényszerítettének, félő, nehogy gyorsabbak legyenek az elszökésre, s a királyi felséget katona, az országot lakós nélkül hagyván, mindkettőt megcsalják.

„Egészen ismeretlen nyelv használatának kényszerűsége mennyire akadályul van minden társulásnak, sőt mennyire visszaijeszt mindenkit olyaktól, a kikkel szólni nem bír, és a mi legfőbb, mennyit veszít azzal a hadi gyakorlat, ha a katonaság közt használt nyelvet a katonák nem értik s elsőbb kénytelenítve vannak azt, azután a katonai gyakorlatokat megtanulni s csak ezután kell hozzá szok-

nio. Ettől kell féltetni a kk-nak és rr-nek is ujoncaikat, s az ebből következhető zászlóelhagyásoktól, a mi által meghiusulnának a felség kegyelmes szándékai, esorbát szenvedne a hűségök bebizonyítására irányuló készségek s dícséret helyett gyalázat érné őket. Erre pedig kapnak alkalmat az ujonczok, mert nyilván vannak előttük a szomszéd tartományok határai; eddig sem tudták visszatartani számtalan jobbágyaikat, ezután is seregestől fognak elszökni, s ezáltal sok adófizetőt veszít az ország, kiket ha keletről valaha ellenség rontana be, könnyen s hamar lehetne a haza oltalmazására sorba állítani, s ekép maguk adnának kínálkozó alkalmat idegen országokba menekülésre, a mi menthetetlen hiba lenne.

„Adjuk hozzá még azt is — így szól a felirat — mi dícsősége lenne ezen idegen ezredekbe osztandó ujonczokban az országnak s mily emléke a hazafiak szolgálati képességének? Utódaik azt fogják mondani: legkegyelmesebb királynéjok és fejedelemasszonyuk nagy szükségben és sürgetéseire felajánltak néhány szökevényt; de vonakodtak, vagy féltek attól, hogy Erdélyország nemessége a legjobb és legkegyelmesebb fejedelemasszony oltalma végett testével és fegyverével rohanjon és álljon az ellenség elé.

„Ezeket előre bocsátva s kegyelmes megfontolásukat kérve, egyszersemind kéri a felséget, hogy a mit az ország könnyebbségére elébb kegyesen megengedett, azok megvisszátalálásul vigye át összes hív kk-ra és rr-re. Ők bizva ebben, a 3000 katona ujonczot a nemesek közt kiosztották, s mielőbb kiállítani nemesak akarják, de a felség iránti készségek tanúsításul naponként arról tanácskoznak s azzal töprenkednek, hogy mind a lovas, mind a gyalog ezredet itt ben a hazában készítendő külön egyenruhával s a felség szomszédos tartományaiból szerzendő fegyverrel a lehető leggyorsabban lássák el, e felett minden katonai készülről, sátrakról, szekerekről s egyéb szükségletekről, nem csak, de a besorozásig élelmezésökről is gondoskodni fognak. A két ezred kiállítása nekik, a kir. kinestár minden költsége és hozzájárulása nélkül, közel 240,000 r. frtba fog kerülni, a tartás is néhány ezerbe. Esedezve kéri a felséget, hogy királyi kegyelmességénél fogva, ezen ujon-

nan alakítandó két ezredet, *erdélyi cím és név alatt*, más valóságos ezredekéhez hasonló jogokkal és kedvezményekkel, egyenlő zsolddal, vagyis ranggal és fizetéssel kegyelmeesen megajándékozni felékesíteni, s azokat örök időkre soha meg nem szűnőleg megerősíteni. Hogy pedig mindkét ezred tisztán erdélyinek mondathassék és tartathassék, azoknak törzstiszteit méltóztassék a felség a kk. és rr. honfi- és polgártársaiból érdemeik s legmagasabb kir. kegyelme szerint mihamarább kinevezni, hogy azok hivataluk kötelességei szerint az őket illető egyéb kellékeknek megszerzésében eljárhassanak; más tiszteiket pedig századonként még az országgyűlés folyama alatt, a kk. és rr-ek vagy a megyék és székek mihamarább megtartandó közgyűlései az ezredesek megegyezésével tegyék és nevezzék ki. E kérések kegyes teljesítése reményében egyidejűleg a törzstiszti állomásokra kijelölésöket azon észrevétellel mellékeltek, hogy mind ki nem nevezhették, de ezt vagy amazt mellőzni sem akarták, bizzák a felség elhatározására.¹

¹ *A kir. hivatalosok és megyék főispánai* márczius 17-ki ülésükben hosszas vita után a két ezredesi törzstisztségre a következőket ajánlották, kérve a kir. kormányshoz, hogy azokból az állomásokra arány és igazság szerinti kijelölését tegye meg s terjeszse ő felsége elé. Római sz. birodalmi grófok: Teleki János, Pál, Miklós; grófok: Bethlen Imre, Lajos, Pál, Haller István és Pál; bárók: Weselényi István, Bánffy Farkas, Jósika József és Mózes, Nalaczi István és László, Lázár János, Bornemisza János; főnemesek: Macskási Farkas, Iktári Bethlen Sámuel, Szilvási Boldizsár, Bartsai János, Rhédei József és Pál, Biró Sámuel, Wass Miklós és György, Kun László, Olasz Ferencz, Kendeffi Gábor, Sarmasági István, Buda János.

A székely nemzet kijelölése: ezredességre gróf Kálnoki Antal, br. Szentkereszti András, br. Apor József, alezredességre: gróf Kálnoki Tamás, báró Kemény László, Daniel Gábor, őrnagyságra: gróf Kálnoki Sámuel, Daniel Elek, Csiki Czikó Bertalan; kapitányságra, hadnagyságra, zászlótartóságra: báró Apor János, Daniel Lőrincz, Nemes József, Imecs László, Túri Sándor, Béli József, Ugron József, Bors Lázár, Tamás és Simon, Székely Dénes és András, Elekes Ferencz, Kerekes Pál, Cserei Zsigmond, Lajos János, ifj. Mike Zsigmond, Daczó József, Csiki István, Polup Lázár, Apor István, Horváth Kristóf, Béli László, Csikszentimrei Csató Ferencz, Imecs Domokos, Ikafalvi László András, Csoma Miklós, Kis Ferencz, Vajna Tamás.

Engedje meg a felség kegyelmesen azt is, hogy azon erdélyiekre, kik a magyar ezredekben már tényleg szolgálnak, ott maguknak kellő gyakorlatot szereztek, s előléptetéssel az ezredkehez átjöni óhajtanának, tekintettel lehetnének. Mindkét ezred megalakítását méltóztassék a felség erdélyi biztosára bízni, a mi végbemenvén: mindkétféle katonaság fizetése utaltassék az erdélyi alapra, s tisztek és katonák vegyék onnan fizetéseiket.

„Utoljára azon reményöket fejezik ki s egyszersmind könyörögnek érte, hogy az ő felsége iránt a helyzet rendkívüliségénél fogva tanúsított ezen különös kézségök és hódolatuk soha, semmi időben a hajdani dicső királyoktól s ő felsége dicső elődeitől, sőt magától az uralkodó felségtől is megerősített nemesi jogaiknak és kedvezményeiknek, úgyszintén a nemzetek kiváltságainak hátrányos ne lehessen; a katonaságnak a mostani módon való kiállítására a fejedelemség semmi ürügy alatt ne kényszeríttessék! de ha valaha ezen erdélyi ezredek századai megapadnak, a felség jóváhagyása mellett toborzás útján egészíttessenek ki, a halál vagy előléptetés és lemondás által megürült tisztii állomásokra pedig szintén a haza fiai neveztesse ki. Most azonban, hogy a közkatonákat a katonai gyakorlatokhoz annál pontosabban hozzá szoktatni lehessen, ha a felségnek tetszenék, szükséges lenne, hogy a magyarországi már begyakorolt ezredkekből, legalább 80 lovas és 120 gyalog katona, úgyszintén minden zászlóaljhoz egy dobos és tambour (Pfeifer)

Maros- és Udvarhelyszék követei a kapitányságtól a zászlótartóig való állomásokra a kijelölést vagy fölterjesztést a fő kir. bír. és szék számára tartották fenn.

A szászok kijelölése: Ezredességre: Rosenfeldi Czekelius Mihály, szebeni szász, a Hilburgshaus-ezredben őrnagy, Ehrenburgi Ábrahámi Jakab, tartom. főbíz. segéd és szebeni senator, Seewald Kristóf, brassói senator. Alezredességre: Czuldner Jakab, brassói szász, kat. mérnökkari kapitány, Harteneck Fridrik János, szebeni szász, Vetési-ezredbeli kapitány, Salmen György, nagyszebeni kir. bír. Őrnagyságra: Bauszner Gábor, szebeni szász, Vetési-ezredbeli tüzérszázadi alhadnagy, Czuldner János, brassói szász, katonai mérnökkari hadnagy, Seebergi Vanckel Kristóf, szebeni szász, Lobkovitz-ezred zászlótartó. — *Kir. korm. Levéltár.* 1742. 188. sz. a.

alkalmaztassék s azok helyére és pótlásul az erdélyiekből ugyanannyi ujonez rendeltessék át.“¹

A kir. kormányzék az országgyűlés felterjesztéséhez mellékelte mind három nemzet törzstiszti kijelölését.

Erre a királyné ápril 17-én adta ki elhatározását. „Anyai gyöngéd érzellemmel fogadta — úgymond — a kk. és rr.-nek egy minden szükséges katonai készülettel s ruházattal ellátott lovas és egy gyalogezrednek felállítása s lehető hamar rendelkezése alá bocsátása iránti nyilatkozatát, s ohajtotta volna, hogy mindkét ezred kívánságukhoz képest állíttathatott volna fel; de mivel ezt most a közszolgálat érdekei s jelenlegi állapot meg nem engedik, kegyelmesen határozza és engedélyezi, hogy az azon fejedelemség által kiállítandó 1000 lovas katona — hozzájárulván a nemesség is — megfelelő ranggal egy ezreddé alakítassék, törzstiszteikről a haza fegyverviselésben jártas, érdemes fiaiból, a bécsi udv. haditanács kiválasztása szerint a felség fog gondoskodni; az ezred többi tiszteit pedig alkalmas egyénekből az ezredes egyetértésével az ország kk. és rr. választják; az ezred zsoldját a háború tartamáig a kir. közkinestár kimerültsége tekintetéből a fejedelemség fizeti, a természetben való kiszolgáltatásokat a hazán kívül a háboru tartamáig a felség adja, béke után mind a zsoldot, mind a természetben adandókat a katonai kinestár szolgáltatja. A szolgálati évek tartamát illetőleg szokás, hogy a magánosok által alakított ezredek 10 évig állnak fenn, tekintetbe vévén azonban a felség azt, hogy ezeket a kk. és rr. állítják fel, zsoldjukat is a háboru alatt a fejedelemség fizeti. Ezen ezredek fennállása 15 évben állítatott meg.

„A mi a 2000 ujonezot illeti: ámbár a kk. és rr. 2000 főből álló gyalogezred felállítását ajánlták meg; de a köz szolgálatra nézve nagyobb érdek az, hogy a régi ezredek egészítessenek ki; ennél fogva a felség akarja, hogy azon 2000 ujonez közül 1200 mint ujonez, azonkívül öt új század — egyenként 140 főre számítva — a Gyulai-ezredbe osztassék, s ez öt századhoz a tiszteket az ezredessel

¹ *Erd. udv. kanc. Levéltár. 1742. 60. sz. a.*

egyetértőleg a kir. kormányzék és kk. és rr. nevezzék ki. S mivel a kk. és rr. nemzeti ezredek állítathását kérték: kegyelmesen megengedi, hogy mind ezen ezred, mely eddig Gyulai-ezrednek mondatott,¹ mint a ki tulajdonos volt s a ki alatt oly sok felső és alsóbb tiszt és közlegény állott, mind pedig az elől említett lovasezred, *jövendőben erdélyi ezredek nevét viseljék.* Az említett katonaság kapitulációjára nézve a kk. és rr. az ez iránt a bécsi udvari hadi tanács által utasított erdélyi főhadvezér és királyi biztos, római sz. birodalmi gróf Czernin György kedvelt hívével egyezkedjenek. A királyné a katonaságnak a közszükség tekintetéből változtatás nélküli gyors kiállítását várja a kk. és rr.-tól.“

¹ A Gyulai-ezred eredetét 1709-ig fel nyomoztam. Ez évben márcz. 23. toborzási helyül számára Nyitramegyében Leopoldstadt, Szakolca és Nyitra mezőváros rendeltetett, s a toborzás sürgőssége azzal volt indokolva, hogy a közszolgálat érdeke kívánja: *hogy az ezred mihamarább kiegészítessék.* Innen tán következtethető ez évi vagy megelőző évi alakulása. Ezredesének neve itt nem jő elé. 1713. márczius 1-én ujonczozást rendelnek számára azon megjegyzéssel, hogy az ezred most Olaszországban táboroz. (*Magyar udv. cancell. Levélt. 6. sz. a.*) 1714. a magyar hajdúk ezredét Nagságos gr. Gyulai Ferenc ezredesre bízta a felség, s minthogy sok fő hiányzik, kiegészítését a Dunán és Tiszán túli kerületekből rendelte el, mint a hol lehet *találni a hajdukhöz hasonló katonákat.* Fogadják hát — parancsolja a király — tiszteiket Somogyban és Zalában szívesen s lássák el a szükségességekkel. (*M. udv. kanc. Levélt. 25. sz. a.*) 1715. jul. 16. kir. leirat szerint a mantuai erődben szolgáló Gyulai-ezredben 720 egyén hiányzott, kiegészítés végett Horvátországba rendeltettek toborzó tisztek s régi katonák. (*M. udv. cancell. Levélt. 61. sz. a.*) 1718. aug. 30-án tábornok-örnagynak neveztetik a Gyulai-ezred ezredese. 1724. aug. 31-én 550 magyar hajdut iratott össze ezredébe gróf Gyulai István, a Gyulai-ezred őrnagya. Úgy látszik, ez vette át az ezredet. 1732—33-ban két évig volt az ezred toborzó helye Pest, itt volt állomáshelye. 1735. nov. 21-én kérte a város, tegyék át Budára, hol még semmi katonaság nem volt, s mely város még a katonatartás terhét nem ismeri. 1737. nov. 20-án kelt kir. rendeletben a gróf Gyulai-ezred toborzó helyévé Esztergommegeye rendeltetett, oly módon, hogy a kapcsolt részekben és Erdélyben is toborztathasson. (*Erdélyi korm. Levéltár 450. szám alatt.*

Ime! mily szép a multja azon ezrednek, melynek a királyné akarata 1742. az *erdélyi ezred* nevet adta.

A kir. biztos nem várakozva a kk. és rr. felhívására : a kapitulacio pontjait s mindkét ezred szervezési és felszerelési szükségletei kimutatását május 28-ki emlékirata kíséretében a kir. kormányzéknek megküldötte, kijelentvén, hogy a gyalog ezredet illető közlemény csak töredék, de a főbb pontokat magában foglalja ; mindkettőben vannak oly pontok, a miket tudni a kir. kormányzéknek s a kk-nak és rr-nek szükséges. Kéri tehát, nevezzen ki biztosokat, a kikkel, midőn rá érkezésök lesz, a dolgot megbeszélvén, azok aztán előadhatnák a kir. kormányzéknek s a kk-nak és rr-nek. Így mindkettőnek alkalma nyílnék ezen tárgyban határozni.

A kapitulaciót, mint az erdélyi huszár serezed történetének alapoklevelét, szintén egész terjedelmében közlöm, németül lévén fogalmazva, hív fordításban.

„Az erdélyi huszár serezed kapitulacioja.

„Miután ő magyar- és csehországi kir. felségének az erdélyi fejedelemségi kk. és rr. legalázatosabban előterjesztést tettek az iránt, miképen akarják ők bebizonyítani a jelen veszélyes időviszonyok közt alázatos hűségüket és buzgalmukat ő cs. királyi felsége legmagasb személyének s örökös tartományainak minden ellenséges hatalom túlsulya ellen való teljes megvédésében, s e czélből ígéretet tettek, hogy részint az ittlevő nemesség közül, részint közönségeik kebeléből, egyebek közt négy hét alatt 1000 lovas katonát állítanak ki, kérve, hogy azokat formaszzerű lovas ezreddé alakíthassák : ő királyi felsége ezen előterjesztést helyben hagyta s ezen ezred fölállítását a következő föltételek mellett engedte meg, hogy az —

1-ször mint rendes huszárezred alakításék meg, melyben a törzskaron kívül legyen 10 század, mindenikben, a mellékelt schema szerint, 100 ember és 100 ló, következőleg az egész ezred álljon 1000 emberből, mint az háborús időben más huszárezredeknél is szokásban van.

2-szor. A kk. és rr. kötelesek az egész ezredet, az előbb említett számban, 10 századdal, a szintén érintett schema szerint a huszárságnál szokásos testhez álló jó ru-

hával, nyereggel, nyeregtakaróval, karabélylyal s egyéb lovasnak való készüléttel, kis és nagy puskával és oldal-fegyverrel (karddal) ellátott, ügyes legényekből, jó és tökéletesen alkalmas, gyors és egészséges lovakkal, úgy, hogy a legények legyenek kellő magasságúak, erősek, 24 évnél nem ifjabbak, de 35-nél nem idősbek, a lovak is elegendő, 14—15 hüvelyk magasak, erősek, s szolgálatra alkalmas korbéliek, 5 évnél nem ifjabbak, 7-nél nem vénebbek, saját maguk költségén, a királyi kincstár legkisebb hozzájárulása nélkül, ezen kapitulacio létrejövedele után négy hét alatt okvetetlen kiállítani és összetoborzani s az ezred számára kellő zászlókat, dobokat, s a mi szükséges, semmit nem mellőzve, tehát sátrakat, 5 profontos szekeret, minden szükségességekkel a maguk költségén megszerezni.¹

3-szor. Ő kir. felsége a törzstiszteknek az udvari haditanács előterjesztése alapján való kegyelmes kinevezését magának tartja fenn.

4-szer. Az ezredbeli összes tiszteknek, alkalmas egyénekből leendő kinevezését, az ő felsége által kinevezendő ezredes beleegyezése mellett, a kk. és rr. szabad választására hagyja ő felsége. Jövőben azonban, midőn —

5-ször, az ezred egészen meg van alakulva, s Erdélyből kirendeltetik, hadi műveletek folyamában a kinevezések egyedül az ezredestől függnék, szintugy, mint a többi kir. ezredeknél szokásban van.

6-szor. Az ezred, midőn csatatérre megy, a mire teljes megalakulása után rendeltetve van, mint a többi huszár ezredek, mindenben jól begyakorolva, századokra felosztva, a szükségesekkel kellően ellátva köteles megjelenni. Ezért a helybeli helyettes hadi bizottság kiindulás előtt úgy a legények, mint a lovak szolgálatra való képességét és alkalmas voltát vizsgálja meg, a tettleges kivonulás előtt tartsanak felettök rendes szemlét, s a mi a hatáskörükben van, mindenről legyen kellő gondoskodás téve. A mi —

7-szer, az ezred ezutáni ellátását illeti: annak költségeit a királyi kincstárnak alig birható kiadásai miatti

¹ Lásd fennebb a 27—29. lapon ² alatt.

kimerültsége tekintetéből az egész háboru tartama alatt Erdély fejedelemsége köteles fizetni, de az adó-alap hozzájárulása nélkül; azonban a kenyérből és lótabból álló természetbeliek kivételével, mint a melyek a háboru tartama alatt a hazán kívül, másképen fognak fedeztetni. A béke ismét helyreállása után ugy a természetben való kiszolgáltatások, mint egyébkénti ellátásuk költségeit a kincstár fogja hordozni. Ugyan a kincstár kimerültsége indokából —

8-szor, a háboru tartama alatt időről-időre az ezrednél legénységben és a lovakban előforduló fogyatkozást a fejedelemség saját költségén s az adó-alapnak egészen érintetlenül hagyásával fogja kipótolni.

9-szer. Ezen felállítandó ezred a királyi szolgálatban levő más magyar huszárezredekkel fizetésben és rangban egyenlő fokon áll; de viszont azokkal egyformán van kötelezve minden előforduló alkalmakkor bebizonyítani szolgálati képességét és engedelmességét.

10-szer. A többször említett huszárezred felállítása után azonnal felveszi az *erdélyi nemzeti ezred* nevet.

11-szer. Szokásban van, hogy mágnásoktól önköltségükön felállított ezrednél rendszeren tíz évi fenmaradásra terjedett a kapitulacio. Ő felsége mégis megfontolván, hogy ez ezredet az erdélyi kk. és rr. állítják, a háboru tartama alatt ők fizetik s élelmezik, sőt ez idő alatt folyvást teljes számban tartják fenn: kegyelmesen megengedte, hogy ez idő 15 évre hosszabbítassék meg, tehát az ezred addig álljon fenn.

Ennek erősségére stb.¹

A huszárezred létszáma 1000 főből és lóval alakítva s tíz századba beosztva, így állapotított meg. *Törzskar*: ezredes, alezredes, őrnagy, ezredi szállásmester, auditor és titkár, káplár, hadsegéd, élelmezési mester, ezredorvos, tambour, böntönőr hozzátartozóival = 11 egyén.

Egy század létszáma: 1 százados, 1 hadnagy, 1 zászlótartó (kornet)² 1 őrmester, fourir, orvos, trombitás,

¹ *Erd. kir. kormányzékéi Levéltár.* 1742. 382. sz. a.

² Sokszor kérdezték tőlem, kik régi krónikákat olvastak: mi a kornéta? kornétás? Ime itt a felelet: lovas zászló, zászlótartó.

nyerges, kovács, 4 tizedes (corporal), 87 közember = tehát 100 fő, 5 proviant kocsi, szolgál ezen felül.¹

A 2000 gyalogra nézve ez volt a kir. biztos átirásának lényege: 1. A fejedelemség köteles az 5 századnak 5 zászlót szerezni, egyéb katonai kellékekkel együtt, proviant- és sátorszekereket — továbbá, 2. nemesak az 5 század, de a többi 1300, és így az egész 2000 gyalog részére tüzelő fegyvert, szuronynyal és rövid karddal saját költségén, nemkülönben — 3. minthogy a 2000 embernek, azon okból, mert nem egyszerre, hanem részenként soroztatik be, az egész eltartási összeg egyszerre nem szükséges, sem az ezred egyszerre azt át nem küldheti: azt, a mi a legénységnek időközben való tartására itt benn szükséges, s később az ezredhez bemenéskor, útközben az élelmezésre kívántatik, a fejedelemség előlegezi, úgy, hogy később az ezred tartozzék megtéríteni.²

Az országgyűlési bizottság és a kir. biztos között ezekre nézve — a 7-ik és 8-ik pont kivételével, melyek módosításáért a felséghez felirtak — megállapodás jött létre, s így a sor az ezredek valóságos megalakítására jött.

Első volt a gyalog ezred, melynek alezredesévé kineveztetett idősb gróf Gyulai Ferencz, megbízva az ezred megalakításával, katonák toborzása végett meghatározott számú régi katona rendeltetett mellé, toborzó tisztekkel együtt, toborzási és gyülekezési helyül Kolozsvár jelöltetett ki, s a városnak jun. 25-én meghagyatott, hogy a közejük érkező gróf Gyulait tiszteivel és toborzó népével fogadja szívesen, szállással lássa el, s az alezredes lovai számára naponként két szekér fűvet adasson, Dobokamegyének, hogy konyhájára hetenként 3 szekér fát küldjön, a tartományi pénztár pedig utasítatott, hogy a mig az országra 2000 gyalog katona kiállítása s felruházása végett kivetett pénz begyűlne, a ruha és fegyverszerzés végett Bécsbe küldött katonabiztos úti költségére, valamint az ezredet alakító gr. Gyulai részére a kellő összeget előlegezze, vegyen róluk nyugtát, s számadás alkalmával javára el fog fogadtatni. Egy-

¹ Az elébbi szám alatt. ² Ugyanott.

szersmind az ország törvényhatóságaihoz körrendeletet bocsátott ki a kir. kormányzék, melyben tudatta, hogy az *erdélyi nevet nyert Gyulai-czred* kiegészítéséül az országra kivetett¹ 2000 gyalog átvételére alezredes gr. Gyulai megérkezett s hogy az ország az efféle dolgokkal járó gondoktól szabadúljon, vele 50,351 r. frtban egyezett meg, hogy azzal ezen 2000 gyalognak fegyvert és ruházatot szerezzen be, költségéről számol, s ha marad a pénzből, visszaadja, ha valami okból, mint például a dobok és zászlók megszerzése által több kél el, az ország neki megtéríti. Mig ezen ruha és fegyver Bécsből megérkezik, a mi alatt mintegy 6 hónap telik el, a törvényhatóságok igyekezzenek, hogy a rájuk kivetett gyalog katonák száma készen legyen, hogy mihelyt említett alezredes felhívását, vagy a kir. kormányzék rendeletét veszik, az első harmadrészt, a második és harmadik határidőre a hátralevő két harmadot ahoz értő derekas embereik vagy biztosaik által kellő vigyázat alatt Kolozsvárra kísértessék be s adják az alezredesnek számba, mind tőle, mind a főhadbiztostól elismerő irást kérvén, mihez hogy annál biztosabban hozzá jussanak, az ország kihirdetett végzése szerint se gyermek, se idős, se csonka és béna, vagy más érzékeiben hibás és beteges egyéneket ne fogadjanak el, hanem a katonák legyenek elmére, erőre és testre nézve egészségesek és izmosak.

Azt is meghagyta a kir. kormányzék, hogy a népet a katonafogadásnál csábítani, csalogatni, szerfeletti igé-

¹ A kivetés vagy rovás három foku volt: 1. *Országos kivetés* nemzetek szerint, 2. *megyék, székek, vidékek*, 3. *a törvényhatóságok felosztása* faluk és városi községek szerint.

Az országos kivetés a márczius 15-ki országgyűlésben.

	Adóarány (Calculus)	Katonák száma	Lovas	Gyalog
A vármegyékre jutott	37	1056	352	704
Székely nemzetre	17	486	162	324
Visszakapcsolt részekre	7	201	67	134
Szász nemzetre	37	1056	352	704
Kir. városokra, taxalis helyekre	7	201	67	134
	105	3000	1000	2000

A 2. és 3. kivetési tanuságos táblázatot helykimelés végett el kellett hagynom. *Orsz. gyűl. eredeti j. könyv* 52. és 211. ll.

retekkel kecsegtetni nem szabad. Ettől tartózkodjanak, mert végleges besorozáskor szóba jöhet s belőle rossz következik. Ezen időig tehetnek a törvényhatóságok, a mit akarnak, de azutánra a király pénztárára nem ígérhetnek. Meglesz kinek-kinek rendes fizetése, megélhet vele, úgy látszik, egy Gyulai-ezredbeli katona sem kívánkozik haza.

Az előbb említett ruházati és fegyverzeti felszerelés végett minden törvényhatóságra kivettetés fizetési illetősége. Meghagyta a kir. kormányshoz, hogy mind a székelység, mind a szászok a közöttük szokásban levő mód és gyakorlat szerint (megyéken a lovasság felállításának megfelelőleg), az egyes községek és városok közt oszszák és szedjék fel, s szolgáltatassák be Kolozsvárra a gróf alezredeshez, ha lehet azonnal, vagy legalába jul. 20-án és aug. 5. elismervény mellett. Arra is komolyan serkentettek a törvényhatóságok, hogy mindenik erélyesen forgolódjék a dolokban, ha a felség iránti alattvalói köteleességét s hazájok iránti szeretetüket bizonyítani kívánják, nehogy aprólékos akadályok vagy mulasztások miatt gyalázat érje a királyi kormányshoz. Igyekezzenek az ország jó hírnevét mocsoktól tisztán tartani, a szegénységet az executiotól kimélni, mert ez az önkéntességhez gyalázat nélkül nem férhet.¹

A lelkes felhívást lelkes igyekezet követte ország-szerte, s a megígért 2000 újoncz első harmada, egy zászlóalj, 650 gyalog újoncz rövid időn a toborzó biztos zászlói alatt állott, tiszteik, ezredesök gróf Gyulai István közbenjöttével a kapitulacio értelmében kinevezettek; mint a törzstiszteknél mindhárom nemzet tisztjelöltjeit a felségnek: úgy az alsóbb tiszteknél a megyék, székely és szász székek és vidékek jelöltjeit a királyi kormányshoz és illető ezredesnek bemutatják s a kinevezések ez alapon történtek meg. Idő- és helykimélni végett legyen elég a sok közül egy megyei kijelölést ide igtatnom. Ez Hunyadmegye 1742. júniusban a kir. kormányshoz tett s a 28-ki ülésben tárgyalt kijelölő jelentése, melyben írja: „hogy a 3000 katonából a mult országgyűlés végzése szerint Hunyadmegyére jutott 100

¹ Kir. korm. Levéltár. 1742. 487. sz. a.

kiállítandó gyalog, tisztii illetőségük egy kapitány és zászló-tartó, a lovasezredből 50 lovas, egy hadnagy és zászló-tartó, melyekre a megye, mint alkalmas egyéneket, kinevezte hadnagyul Feld Keresztély dévai postamestert, zászló-tartóul Pogány Istvánt, kik szolgálatukat meg is kezdték. Minthogy pedig az ujonczozás befejezésével a tisztségek száma megapadt, s a megyére csak egy gyalog kapitány és egy lovas zászló-tartó jutott, a kormányzék rendeletére a kijelölést e szerint kellett megtenniök. Az elsőre kijelölték báró Naláczii Lászlót és különösen Pogány Ádámot, a lovas zászló-tartóságra Buda Miklóst és az elébb is megválasztott Pogány Istvánt, különösen pedig Berivoi Mihályt, a Havor-ezredben tényleg szolgáló őrmestert. Minthogy pedig Feld Keresztély az említett apadás következtében tisztség nélkül maradt, a katonák toborzása körül tett hasznos szolgálatai tekintetéből, mint alkalmas egyént, a kir. kormányzék figyelmébe ajánlják, hogy vigasztalatlantul ne maradjon.²

Eckhard, Gyulai-ezredbeli kapitány is bécsi megbízásában gyorsan eljárta s már július 23-án a szükséges ruházat és fegyver be volt szerezve s az erről készült kimutató a cs. kir. fő hadbiztosság által hitelesítve. A királyné maga aug. 1-én tudósította az erdélyi kir. kancellária által a kir. kormányzékot, hogy: mivel a magyar nemzetből való Gyulai-ezred ujonczai számára Bécsben szerzett s Erdélybe szánt 144 mázsát 81 $\frac{1}{2}$ fontot nyomó fegyvereket és ruhákat a felsőmagyarországi pestis miatt a Dunán Pétervárad, Bács- és Temesmegye felé kell küldeni, a kormányzék korán intézkedjék kellő előfogatokról, melyek azokat Temesmegye határán átvéve, Nagy-Szebenbe és a Gyulai-ezred más állomáshelyeire szállítsák.²

Később meglankadt e buzgóság s gróf Gyulai többször sürgetően irt a kir. kormányzékhez mind a katonák

¹ Kir. korm. Levéltár. 506. sz. a.

² A szállítmány tárgyai: 650 (kabát) dolmány és nadrág, 650 pár csizma, 650 öv, 650 tölténytáska, ugyanannyi kard- és nadrágszija, 650 ing, ugyanannyi gatyá és harisnya, 650 kard, 650 öv, 650 löportartó szaru, ugyanannyi olajos üvegecske, ugyanannyi nyakkendő és nyakkendő-csatt. — Kir. korm. Levéltár. 532. sz. a.

kiállítását, mind felszerelési és tartási költségek felszedése siettetése tárgyában; október 8-ki előterjesztésében figyelmeztette, hogy a míg a szünidők elteltével ismét összegyűl, addig a második katonai szállítmánynak rendeltetési helyére el kell menni; kérte tehát, nevezze ki ennek egybe gyűjtésére a biztosokat, s minthogy neki az udvartól parancsolata van, hogy a zászlóaljhoz megkivántató népet, annak gyorsabb megalakulhatásáért kevesenként is sorozza be, intézkedjék úgy, hogy a második zászlóalj elszállításától fogva megszakadás és határidőre való tekintet nélkül folyvást küldjék be az ujonczokat, a szerint, a mint a helységek fogadhatják, mert így a dologban hamarabb czélt érnek. A rovatalpénzek sürgetését is kéri az alezredes. S minthogy — úgymond — atyja, (gróf Gyulai István tábornok és almarsal) jelenlétével már a tisztek ki vannak nevezve, szándékozik azok segélyével is gyorsítani az ezred megalakulását. Evégre azon toborzási módot gondolta ki s kéri rá a kir. kormányzéknek is helybenhagyását, hogy ezentul személyekre való tekintet nélkül, a kinek kedve lesz a katonaságra, a toborzó biztosok vegyék be, s többé ki se bocsássák. Ezt a dolog siettetése s a tisztek elfoglalása érdeke is kívánja. A kir. kormányzék helyeslőleg fogadta az alezredes előterjesztéseit s azok értelmében a törvényhatóságokhoz sürgető, erélyes intézkedéseit megtette.¹

Ugyanazon alezredes december 6-ki jelentése kíséretében a hazai összes törvényhatóságokra kirótt, azok által a két első szállításra (*Transport*) beszolgáltatott és hátralékban hagyott hatonákról kimutatást küldött be, melyből kitűnik, hogy az első szállításra 643, a másodikra 525 egyén küldetett zászló alá, együtt 1170, hátra volt 850, kiknek megsürgetését hathatósan kérte, egyszersmind tudatván: „hogy az *Alma Natio*² (a szász) részére cedáltatott tisztek (jóllehet az ezredes minden, instantiát elkövetett) magukat nála nem praesentálták. Méltóztassék azért a kir. kormányzék azon nemes Nationak committálni, hogy tisz-

¹ Kir. korm. Levéltár. 1742. 719. sz. a. ² Ekkor még „*Alma*“ volt, később nyerte meg az „*Inclita*“ czímet.

teiket, (olyakat pedig, kik a tisztí charactert megérdemel-
hessék és magukat mint más tiszt urak equipirozhassák,) intra decimum quintum diem ő kegyelmek sístálják, mint-
hogy a mundur is érkezőleg vagyon, a midőn is aztán
tiszt uraméknak sok dolguk leszen; különben ha ezen do-
log iránt a nemes Natio inconsolate marad, senkinek más-
nak ne, csak maga késedelmességének tulajdonítsa....¹

De ennek sem lett kívánt eredménye. Az országban uralkodó pestis meggátolta a törvényhatóságokat illetőségeik-
nek a határszéli zárvalokhoz elszállításában, elannyira, hogy október 22-ig, mikorra a királyné az egész létszám kiállítását rendelte, minden ígélet, szabadkozás és törekvés daczára a hátralékból csak 500 állított ki, azok közül — mondja a kir. leirat — a csikiek többnyire alkalmatlanok voltak, Középszolnok vármegye pedig egyet sem állított elő a hátralékból. Ez a királynénak tudomására jutott, s méltán aggasztónak és roszt hatásának látván azt a lovas ezred közeledő kiállítását tekintetében is, minthogy egy roszt példa rendesen mást is szokott maga után vonni: 1742. deczember 18-án kelt kir. leiratában határozottan és szigorúan megparancsolta a kir. kormányzéknek, hogy oly komolyan intézkedjék, hogy a gyalogezredből hiányzókt nagy száma minél hamarább kiállitassék, értsen egyet a főhadvezérrel, a makacsok irányában alkalmazzon szigoru eszközöket s találja módját, hogy a felség parancsa haladéktalanul, híven és pontosan teljesítessék.² Ennek az lett következménye, hogy a főhadvezér és kir. kormányzék alezredes gróf Gyulaival egyetértve, toborzó tiszteket és katonákat küldöttek ki a hátralékos törvényhatóságokba, azon utasítással, hogy addig sehonnan el ne jöjjenek, mig minden helység ujonzilletékét ki nem állítja. Egy toborzó csapat állott egy kapitányból, kinek napidija 3 r. frt, hadnagyból 2 r. frt 30 kr., zászlótartóból 2 r. frttal s több közkatonából, kiknek díja 3 kr. volt.³ Ezeknek végre sikerült az ezred teljes kiegészítését eszközölni. 1743. november 23-án alezredes gróf

¹ Kir. korm. Levéltár. 1742. 821. sz. a. ² U. o. 1743. 387. sz. a.

³ U. o. 1743. 121. sz. a.

Gyulai jelentette a bécsi fő hadi tanácsnak, hogy ő az ezredébe adott 1300 ujonczot mind kiállíttatta, azoknak 260 sátor, 160 üstöt, 1300 baltát (*Häckel*) és ugyanannyi palaczkot magáéból vett, kiadását 3000 frtra számította, kérte közbenjárását az erdélyi kir. kormányzéknel és országgyűlésnél, hogy azokért kártalaníttassék.¹ Ebből hosszas felelkezés lett. Az ország kk. és rr. a kincstár által vélték azt hordozandónak, a bécsi fő hadi tanács ellenkezőt állított; a vége az lett, hogy a gróf az erdélyi tartományi pénztárból kielégíttetett.² Az öt zászlóalj június közepén már útra készen állott, a kir. kormányzék jun. 19-én kelt rendeletében meghagyta a nagyszebeni Tanácsnak: „hogy a kimenendő öt batalion zászlói megszentelése solemmitásaul a provincia részéről tractament tartassék, gondoskodjanak tisztességes ebédrol, minden oda megkívántatókkal együtt, hogy a mely napon annak adatni kell, az ország kisebbsége, de egyszersmind költség nélkül vitessék végbe. A költségeket mutassa be a kormányzéknek, hogy a tartományi pénztárnál utalványozza.“³ Június 22-én Ábrahám Jakabot nevezte ki a kir. kormányzék ezen zászlószentelési vendégeskedésnek az ország díszére, de takarékosan elintézésére.⁴ 1744. márczius 20-án a kir. kormányzék a legutolsó 17 gyalog ujoncznak fizettetett ki a tartományi biztosság pénztárából 17 frtot s némely más fizetési hátralékot azon meghagyással, hogy azokat az illető hátralékosokon hajtsa fel.⁵

E felolvasásnak szűk keretébe nem tartozik az ezred és ezredese további történetének előadása; de egy lényeges mozzanatot, a mi ezen tanulmány írásának egyik főindoka, meg kell még említnem.

Gróf Gyulai Ferenczet hazája szeretete s a király iránti hódolata, mint szintén katonai pályájának különböző sikerei fokról-fokra emelték feljebb. Előbb alezredes, majd ezredes, majd ismét tábornok-örnagy lett, s e minőségben találta őt elődének, (és atyjának) gróf Gyulai István cs. kir. kamarás, mezei hadak tábornoka s almarsalnak 1758. októ-

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1744. 2. sz. a. ² U. o. 1747. 277. sz. a.

³ U. o. 1743. 260. sz. a. ⁴ U. o. 1743. 293. sz. a. ⁵ U. o. 1744. 286. sz. alatt.

ber utófelében töntént halála, a ki az 1742-ben átalakult erdélyi új gyalog seregre tulajdonosa volt. Midőn ezt a kir. kormányzék a felségnek jelentette, kérte az ezredtulajdonosnak utóbbira átruházását, a történelem figyelmére méltó indokokból. „Nem kételkedik benne — írja október 26-ki feliratában a kormányzék — hogy eddig a felség Maros-Németi gróf Gyulai István tábornok és almarossal s egy magyar gyalog ezred ezredesének, a haza békében és harcban jeles fiának a napokban történt haláláról értesítve van. Minthogy halála által ürességbe jött azon magyar gyalogezred tulajdonossága, melynek ő felsége különös kegyelménél fogva erdélyi nevet adni méltóztatott, alattvalói bizalommal kéri ő felségét, hogy anyai kegyelmességének ezen végtartomány iránti oly számos bizonyítékait még ez egygyel növelni kegyeskedjék, s az említett ezredet neve örök emlékezetére s Erdélyország bámuló örömére, adja e haza oly fiának, a ki hadi szolgálatban van, s annak jelesen folytatására tudománya által kitünően alkalmas. Ambár a kir. kormányzék, melynek hivatása békés időkben a törvények szerint kormányzás, a harcok zajában vérrel szerzett érdemek felett ítéletet hozni nem vakmerősködik, mindazáltal megkivánják úgy az ősök érdemei, mint szemeik előtt történt ama jeles tettek, melyeket ő felsége szolgálata érdekében és a haza javára gróf Gyulai István, kamarás, tábornok-őrnagy, az ősök hosszú sorában jeleskedő férfi teljesített, a ki mind a most ürességben levő ezrednek 1742-ki megalakulásában sokat fáradozott, mind a mostani ujnevezéskor nagy munkát és terhes szolgálatot végzett, éppen ezért őt a felség kegyelmébe ajánlja, s távol a követelésnek még árnyától is, alattvalói kegyelettel esedezik, hogy az ürességbe jött ezredet neki adni kegyelmesen méltóztassék. Ez — mondja a kir. kormányzék — nem csak a felségnek ezen fejedelemség iránt soha eléggé nem magasztalható királyi ténye, de a haza minden rendjeinek a legnagyobb öröme és dicsekedésre serkentő oka lesz, midőn látni és érezni fogják, hogy a felség napról-napra lassankint fölserdülő ifjuságról, melyet a hazai föld többé befogni nem bír, már jókor gondosko-

dik s azon ezred tagjává mintegy előre fölavatja őket, hogy abban, — annak nemes erkölcei által vonzatva — egybegyűljenek, s erejüket és vérüket ő felségének szenteljék.¹ Az erdélyi udv. kancellariát is ily szellemben kérte fel a kir. kormányszék. A kancellaria nov. 19-ki előterjesztési javallatában kijelentette, hogy az ügynek az udvari főhaditanács hatáskörébe tartozását önként elismeri, s ettől, mint tisztán katonai ügytől eltekint. Minthogy pedig a hivatal természeté s utasítása kívánja, hogy a kir. kormányszék jelentéseit és tudósításait a felség elé terjessze, s ez esetben a katonai szemponton kívül Erdélyországot illető politikai tekintetek is forognak fenn, jelesen az 1742. e tárgyban tartott ministeri conferentia azon határozata, hogy az Erdély által adott 2000 gyalog ujonez a Gyulai-ezredbe osztassék s ezért az jövőben erdélyi ezrednek neveztessek; sőt ehez járul még az is, hogy ez ezred azóta is azon fejedelemségből egészítették ki s legénységét onnan toborzák; végre mivel sokan vannak a katonai pályán erdélyiek, a kik jeles tettekkel tüntek ki ő felsége szolgálatában: mindezeknél fogva a kancellaria esedezve kérte a felséget, hogy azon végtartomány közvigaszára, az érdemesek megjutalmazása s a szolgálatban levőknek több és több érdem szerzésére ösztönzés végett mutassa meg a felség kir. kegyelmét Erdély iránt ezen ezrednek mások felett egy erdélyi részére adományozása által, hogy az odavaló ifjúság annál inkább igyekezzék a felség szolgálatára magát feláldozni és magát ott mint egy hadi iskolában (*palaestra*) kimivelni.

A királyné elhatározása ez: „Az előadó íven levő indokokból ezuttal s jövőre következtetés nélkül, az üreségben levő erdélyi gyalog ezredet hazafinak adományozom, s annak tulajdonosává gróf Gyulai Ferenczet nevezem ki, de oly föltétellel, hogy ahoz az ujonezok legkésőbb január végeig kiállittassanak.“²

A lovas ezred felállításának módosítási s föltételei iránt hosszab s olykor élessé vált tárgyalás folyt a katonai

¹ Kir. korm. Levéltár. 1758. 1369. sz. a. ² Erd. udv. kanc. Levéltár. 1758. 454. sz. a.

körök, az udvar és országgyűlés, s a tárgyalást közvetítő kir. kormányzók közt, a felszerelés lassúsága s a kapitulacio 4. 8. pontja felett, a mit a kk. és rr. rendkívül terhelőnek tartván: a bizottsági ülésekben s a kir. biztoshoz intézett átiratukban kifejezték, hogy ők a lovas ezred ellátását az egész háboru tartama alatt s a legényekben és lovakban támadt hiány pótlását meg nem bírják, s kérték a kir. biztos közbenjárását a kir. felségnél, hogy azon változást tenni, egyszersmind az ezredet állandónak nyilvánítani méltóztassék. Az ügy ministeri conferentia elé került s annak határozata a felség elé, s mintán az helybenhagyta, a bécsi udvari főhaditanács átírt az erd. udv. kancellariához, mely 1742. aug. 5-én tudatta az erd. kir. kormányzókkal, hogy a ministeri conferentia előtt feltűnt az országnak a megígért katona kiállításban való késlekedése és hogy a gyalogság fegyverei maig sincsenek megszerezve. A kapitulacio 7. 8. pontjára nézve a felség úgy határozott, hogy ha a kk. és rr. a háboru tartama alatti költségeket el nem vállalják, az országos adóalap érintése nélkül, és az ezredet a kapitulacio értelmében haladéktalanul ki nem állítják, a már kiállított lovasok más ezredbe osztatnak be, lovaikkal együtt, maradjon az erdélyi lovas ezred felállítására annyiban. Azt is kívánta a felség, hogy az 1300 gyalognak a szükséges tüzelő fegyvert és szuronyt, nem várva országgyűlésre, mihamarább szerezzék meg. Nem hallgathatja el egyébiránt a bécsi főhaditanács — írja a kancellaria — hogy különböző alkalmakkor tapasztaltatott, hogy a kir. biztos és főhadvezér iránt a kk. és rr. részéről viseltetni kellő tekintet lassanként feledésbe kezd menni, mint-hogy többnyire csak azon felsőbb rendeletekre vannak figyelemmel, melyeket az erdélyi udvari kancellaria útján vesznek, s nem azok iránt is, a miket a kir. biztos és főhadvezér közöl velök, azokra néha nem is felelnek. A mi iránt visszatetszésének kifejezésére s a közlötteknek a kk. és rr. tudomására juttatására a főhaditanács az erd. udv. kancellariát felkérte.¹

¹ *Országgy. ered. jkönyv.* 190—91. II.

E tartalomra és hangulatra nézve szokatlan közlés az erd. kk-at és rr-eket megdöbbenetve, látták, hogy ügyök iránt a felség kedvezőtlenül van értesítve, szükséges azt előtte egész mivoltában feltárni s uralkodói kegyességét engesztelő s meggyőző indokokkal részökre megnyerni. Terjedelmes panaszos felterjesztést irtak és adtak át tehát szeptember 27-ki ülésükből a kir. kormányzéknek a felség elébe juttatás végett, melyben írják: „hogy Erdélyt a haragra gerjedt Isten ostora egy idő óta annyiféleképen sujtja, hogy azok alatt nemcsak görnyed, de már mint nyomorainak csaknem véghatárától retteg, miután legujabban az erd. lovas ezredre nézve felsőbb helyről kiadott kapitulacio 7. 8. pontjai módosítása iránt tett kérésükre a cancellaria útján tagadó legfelsőbb határozat érkezett. Az ország nem tudta, mihez kezdjen? vagy általában kezdjen-e valamit, hogy a bécsi főhadi tanács kívánságának is a lehetőleg eleget tegyen s maga se pusztuljon el. Sokáig nem volt képes mást tenni, mint sóhajtott, panaszkodott és várta végromlását. Ezalatt telt az idő s a cselekvés szünetelt. Felébredt azonban bennök a remény s a királyné ő felsége kegyelmébe és szelid anyai szívébe vetett bizalom, mely nem engedte, hogy egészen kétségbe essenek. Elhitették magukkal, hogy újból panaszkodniok szabad, hogy a kk-nak és rr-nek kötelessége ő felsége ezen kedves örökös végtartományáról és arról gondoskodni, hogy az ország, ő felsége élő kincstára végképen el ne bukják, hanem további szolgálatára képessé legyen. Kitört bensőjükből ő felsége iránt, nem költött, sem tettetett, de igaz alattvalói hűségök és hódolatuk, mely forrón s tisztán ég keblökben, s nem tehetik, hogy ő felségének a mostani háborus mozgalmak és megmérhetlenül súlyos kiadások aggasztó gondjai közt — bárha maguk is végkimerüléshez közel állnak — erejükhöz képest valamivel segélyére ne legyenek.

Ezek megfontolása után a kk. és rr. fölfejtették sérelmeiket, hogy nekik a bécsi főhadi tanács utóbbi időben nem az erdélyi udv. cancellaria útján, de közvetlenül az erd. főhadvezér által küld rendeleteket és meghagyásokat (*Intimatum*), a mit nekik elfogadni a haza törvényei tiltják ;

előadták, hogy a késedelem okai a különböző nemesi jogok és kiváltságok, azok feletti tanácskozások és viták, a gyűléseknek a szünidők miatt gyakori félbeszakadása, a fejedelem és tanácsának távolléte miatt a levelezés lassúsága, a kapitulacio föltételeinek *de nobis sine nobis* megállapítása, a mi ellen fel kellett szólalniok, bár érveik tekintetbe nem vétettek; előadták, hogy a hadi felkelés — bármilyen legyen, akár általános, akár részletes — és ezen ezred felállítása között nagy különbség van; azt elrendelheti a fejedelem nevében a kir. kormányzék és erd. főhadvezér, azzal akár a fejedelem, akár saját házi tűzhelyök és oltáraik védelmére tartoznak; ezt ellenben egész önkéntesen, jószántukból teszik, itt az önkéntesen adónak ereje és akarata szabja meg a határt, és akár a gyalog újoncznak, akár lovasnak más ezredekbe beosztása, árnya sem lenne az önkéntes készségnek; végre a főhadvezér és kir. biztos előterjesztésére megjegyzték, hogy különbség van az ezeknek engedelmesség és a hazai törvények védelmezése között. Midőn tudják, hogy nekik a királyné. ő felsége törvényeikkel ellenkezőt soha sem akar parancsolni, azt hiszik, hogy tiszteletlenségnek jelét nem adták; s a midőn jogaik és törvényeik védelmére kényszerítette, a kapitulacio 7. 8. pontjai módosítása végett a királyi kegyelemhez folyamodtak, azon okból, mert a királyi biztosnál azt többé tenniök nem volt szabad, ezzel a bécsi es. kir. főhadi tanács ellen sem követtek el tiszteletlenséget. De hogy a kk. és rr. mindezek mellett ő felsége iránt hodolatteljes hűségöket s a jelen nyomasztó helyzetben segítségi készségeket megmutassák, az alakítás alatt levő lovas ezred háboru tartama alatti tartására s a hiányzók kipótlására — remélve, hogy ezt ő felsége kegyelméből megnyerik — egyszer mindenkorra készek 100,000 r. frtot adni, oly módon, hogy ez Erdély rendes hadi segélyéhez, mint pótlék vagy bármi más czimen ne esaltassék. A kk. és rr. kérték a kir. kormányzékot, járna közbe az erd. udv. kancellariánál, hogy az a bécsi es. kir. főhadi tanács előtt a dolog ezen állását, törvényeik kényszerített védelmezését s az országnak ezer bajjal küzködését fejtsse fel, hozza tudomására Erdély tömérdek nyo-

morát, az évek terméketlenségét, éhséget, az emberek sűrű elhalálózását, a török háboru alatti tömérdek hadi költségét, az uralkodott marhavészt, a népnek az országból kibujdosását, a nagy pénzszükséget, a kereskedés megszünését, az adózó népnek milliókra menő adóssággal terhelt-voltát, a nemességnek jobbágysai felsegítésére való elégtelenségét s az utóbbi időben beütött pestis pusztítását. Erdély iszonyt költött már e lovas ezredre — mondják a kk. és rr. —

felállítására és ruházására . . .	89,740 r. frt	40 krt,
szintén ruházatra és fegyverre	2,000 „	„ — „
egy gyalog zászlóaljra	50,351 „	„ — „
fegyverre a gyalogoknak . . .	1,300 „	„ — „
ismét	6,500 „	„ — „
együtt . . .	146,591 r. frt	40 krt.

Ezenkívül a faluknak egy-egy katona került 10—20—30, sőt több r. frtba, a mi rá megy 40,000 frtra. Hát tartásuk a végleges besorozásig? Az ember borzad, ha csak rá gondol is a tömérdek költségre. A háromezer katona bele került az országnak könnyen 200,000 frtjába s a mostani megváltással 300,000 r. frtba. Ha ez sem lesz elég — mondják a kk. és rr. — s még többre kényszerítetik az ország, és így szükségképen elpusztul, ne tulajdonítsa a késő maradék sem nekik, sem az ország főtiszteinek és követeinek, de a ki nem kerülhetett szükségnek s a királyné parancsai iránti hűséges engedelmességöknek. Azonban akkor is kéri Istent, hogy a kir. felségnek ellenségein való kivánt győzelmei után, legyen vége a sok viszontagságnak, a béke olajága támogassa a kir. trónt, hogy kegyes kormánya alatt Erdélyország is nyomorai örvényéből meneküljön s régi erejét visszanyerve, a királyné iránti hűsége és szolgálata tartós és állandó legyen. Remélik, hogy ha ezek a trón elé jutnak, ő felsége kegyes lesz ezen ezred törzstiszteit mihamarább kinevezni, téli állomását megjelöltetni, s elfogadván a megajánlott 100,000 r. frtot, a kapiutulacio 7. és 8. pontját kitörültetni, a többit megerősítve kiadni méltóztatik, hogy az az országgyűlés törvényei közé igttathassék.¹

¹ Országgyűlési eredeti jegyzőkönyv. 239—243. ll.

Ennek következtében a királyné 1742. október 6-án kelt leiratában, mellőzve minden panaszt és öngazolást, a dolog érdemében legfelsőbb kegyelmes kir. leiratát a kir. kormányshoz kibocsátotta s az országgyűlést mindenben ahoz alkalmazkodásra utasította. Mint az erdélyi lovas ezred történetét illető alapoklevélnek lényegét megismertetem.

„Az erdélyi kk. és rr. e tárgyban tett felterjesztése indokait jól megfontolván — így szól a királyné — akarata az, hogy e dolog, mely már oly régóta folyamatban van, mihamarább vitessék tökéletességre; a lovas ezred halogatás nélkül egészítették ki, hogy legfőlebb nyolcz hét alatt oda rendelni lehessen, hová a felségnek tetszik. Mihelyt ki lesz egészítve, föleskettetik, végleges szemle (*Lustra*) tartatik felettök, s az ezred azonnal a királyi kincstár terhére és fentartása alá megy át, s ott marad tiz egymásután következő évig, a fejedelemség ment lesz mind a tartástól, mind a tartás, a ló- és emberekbeli fogyatkozások fejében ígért 100 ezer r. frt fizetésétől, ha a katonai raktárba tett kiszolgáltatásainak kamarai kiszámítás szerint száztizenegyezer r. frtra menő követelésétől eláll. Az ezred létszámában idővel lehető hiányokra nézve a felség választást enged a kk-nak és rr-nek, hogyha a hazájokon kívüli ujonczozást megengedni nem akarják, katonát is, lovast is állítsanak, s az ujonczok egyenruhájáért 15, felszerelt lóért pedig 18 imperialis tallért a kincstárból fogadjanak el, vagy pedig se ujonczok, se lovak állítására ne vállalkozzanak, hanem a kincstár súlyos terheire az adóalap csonkítása nélkül évenként 20 ezer r. frt készpénzt fizessenek. A királyné ez ezrednek is a magyarországi ujonnan felállított huszárezredek jogait és kiváltságait engedélyezte. Ebből kifolyólag ezredesének — a kit mindig *az erdélyi nemzetből kinevezni a királyné el van határozva* — szabadságában álland azon ezrednél jövőben megüresedő minden tisztségre három egyént kijelölni, a kik — különbeni méltó hibáztatás terhe alatt — más nemzetek felett mindig alkalmas és érdemes *erdélyiek* legyenek.¹

A királyné ezen kegyelmes elhatározása teljesítéséül oly gyors cselekvésre utasította a kir. kormányshoz, hogy

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1742. 867. sz. a.

a mondott ezred legrövidebb idő alatt Erdélyből kiindítható legyen. A bécsi főhaditanács gr. Kálnoky Antalnak ezredes parancsnokká, Macskási Farkas erdélyi főkölősseregbeli őrnagynak¹ alezredessé kineveztetését november 4-én tudatta az erd. udv. kancellariával, ez november 12-én az erdélyi kir. kormányzékkel. Az ezredesnek meghagyatott, hogy az ezred egybeállítására siettetése végett, a mint azt a kk. és rr. is kívánják, azonnal menjen Erdélybe, előre küldetvén alezredese.² El is ment, de a kir. kormányzék szünideje miatt, csak december 17-én tárgyalhatták a siető ügyet, 18-án a kir. biztos és főhadvezér, több hadi biztos és az ezredes tanácskozáján az ezred gyors kiállítása, felszerelése s az országból kivitele felől: megállapodásukat közölték a kir. kormányzékkel, mely arról az ország törvényhatóságait még az nap körlevélben értesítette s a királyi felség akarátának és a bizottsági megállapodásoknak erélyes és gyors teljesítésére hathatósan buzdította.

„Megérkezett — úgymond a kir. kormányzék — az Erdélyből állítandó lovas ezrednek a felségtől ujonnan kinevezett ezredese, gr. Kálnoky Antal a végre, hogy a nevezett ezredet megalakítsa, tiz századra elkülönítse, s rendeltetésök helyére jövő 1743. évi január 15-re egybegyűjtse. A mint a törvényhatóságok a rendeletet veszik, igyekezzenek a rájuk kirótt³ katonai illetéket teljes számban kiállítani, felkészíteni s ahoz értő, becsületes és esinosságot kedvelő derék embert nevezvén ki melléjük biztosul, kisértessék el őket a kirendelt helyre, hogy a kitűzött időben ott lehessenek; a biztos kezébe elégséges pénzt kell adni, hogy az

¹ Ekkor még nem volt Erdélyben főkölő sereg. ² *Kir. kormányzék Levéltár.* 1742. 777. sz. a. Lásd ezredesi működését u. o. 149. 1743. sz. a. ³ A kir. kormányzék ápril 21-én minden törvényhatóságnak megküldötte a rá, a Szebenben február 27-re egybehívott országgyűlésen az adókules (calculus) szerint kirótt katonai jutalék kimutatását, az egybegyűjtést, lóval, ruhával, fegyverrel ellátást, szóval: a felszerelést rájuk bízva. Gróf Bethlen Ádám, alsófejmegyei főispán a gyrás gyűlésen járasonként és falunként tett kiosztást 1742. máj. 8. terjesztette fel helybenhagyás végett a kir. kormányzékhez. E megyére esett 45 lovas, egynek fogadására kiróttak 89 frt 44 $\frac{1}{2}$ krt, ami együtt 4038 frt 22 $\frac{1}{2}$ krt tett s ezt a nemesség a tartományi pénztárba fizette be.

utazás alatt s a kitűzött helyen a valóságos besorozásig (*assentálás*) a katonákat élelmezhesse, kiszabott napi fizetésüket megadhassa, s tarthassa mindaddig, míg az ezredestől és hadi biztostól az átadott katonákról s azoknak tett fizetésekről és minden kiszolgáltatásokról, a mikre megbizói kötelezve voltak, hiteles nyugtát kap, a mikor aztán azon katonaság századonként szállásra osztatik be. Reméli a kir. kormányshöz, hogy a mint többször rendelve volt, a törvényhatóságok mind a fogadott embereket, mind a lovakat megvizsgálta s testben és erőben ép, nem béna és megtört ifjakat állított, ép és szolgálatra való jó szerszámos paripákkal; különben szégyent vallanak s kétszer költenek, mert az ő felsége szolgálatának meg kell lenni, úgy, hogy az ezredes meglegyen vele elégedve, különben a baj rajtuk marad mindaddig, míg ilyen nyugtát előmutatni nem tudnak. A biztos a katonákkal rendesen és csendesen járjon, indulását úgy intézze, hogy egy nap legfőlebb harmadfél mérföldet utazzanak; a hol pedig megszáll, legyen pénze, szénáról, abrakról nyugtát adjon s bizonyítványt vegyen, hogy semmi kicsapongást el nem követtek. A katonákat mind az úton, mind helyben szoktassa rendhez, megmosdva s fésülködve állítsa elé, itt nem levén helye ama barbarismusnak: *forma viros neglecta decet*. A lovakat mind reggel induláskor, mind este megálláskor mosassa, vakartassa meg, hogy előálláskor tiszták s csinosak legyenek. Mikor a századok a kívánt számban elkülönítve s beosztva kiállítva lesznek, s addig, míg a netalán veszteglő zár alatt levők is, idejüket kitöltve, beérkeznek s a századokat teljesen kiegészítik, a mely helységben elhelyezve lesznek, a biztosok a századokat tartsák a katonai rendszabály (*Regulamentum*) szerint szénával, abrakkal, kenyérrel, napi díjjal, úgy, a mint a maga contingensét eddig tartotta, közönséges számadáskor (*generalis Computus*) vagy elfogadtatik adóul, vagy megtérítetik.¹

Értesülvén az ezredes, hogy a kk. és rr. az ezredi őrmesterek, szálláskészítők, sebészek, trombitások ruházatá-

¹ Kir. korm. Levéltár. 1742. 863. sz. a.

ról és az egész ezred csákójáról (*mitra*) sem gondoskodtak, decz. 8-án kelt iratában sürgetően kérte a kir. kormányzékot, ennek pótlása iránti intézkedésre, s mivel főleg a csákók itt készítése sok nehézséggel jár, Bécsben ellenben olcsóbban is, jobban is elkészíttetnének: felhatalmazást kér ezeknek onnan megrendelésére, egyszersmind a maga és tisztei fizetése utalványozását is, annyival inkább, mert ő már a Pestmegyei-ezredből október 1. kilépése óta fizetését nem kapta meg.¹

Ugyan e nap kelt a királynénak fenn már érintett k. rendelete, melyben írja a kir. kormányzéknek: „hogy ámbár korábbi kegyelmes kir. leiratában már kijelentette volt azon akarátát s elhatározását, hogy az Erdély által állítandó lovas ezred annyi késedelmezés után, már valahára további huzás-halogatás nélkül (*tergiversatio*) minél gyorsabban, nyolcz hét alatt oly teljes létszámba helyeztessék, hogy az ő kir. felsége szolgálatára, azonnal oda indulhasson, a hol rá szükség lesz; mindazáltal most arról értesült, hogy a kir. kormányzék ennek, mint a 2000 gyalognak kiállításában is nem tanusított elég buzgóságot s tart tőle, hogy a lovas ezred kiállítása sem fog kívánata szerinti gyorsasággal megtörténni. Megparancsolta azért ismételve kegyelmesen, hogy oly gyors és komoly intézkedést tegyen, hogy mindenek előtt ezen lovas ezred már régen elhatározott megalakítása minden lehető módon serénységgel előmozdításék és foganatba vétessék.”²

Az ezredes megérkezése, a királyi parancsok hathatós sürgetései oly sikeres tevékenységet idéztek elő az illető hatóságoknál, magánosok úgy mint a kir. kormányzék részéről, hogy az ezredes 1743. január 27-én már az ezrednek Holeczmány nevű községben kevés híján megalakulását, századokba beosztását, a tisztek kinevezését s a legénységgel együtt állomás helyeikre kirendeltetését jelentette be a kir. kormányzéknek. A végleges besorozásnál a kir. kormányzék részéről gr. Bethlen Ádám és Rosenfeldi Czikelius Mihály tanácsosok voltak biztosok, kiknek közremű-

¹ Kir. korm. Levéltár. 1742. 866. sz. ² U. o. 1743. 387. rz. a.

ködésével történt a felavatás és tisztek kijelölése és kinevezése.¹ Ez alkalommal az ezredes több hiányt jelölt meg, melyekről a kir. kormányzék gondoskodását kérte.

Ilyenek: 1. az őrmesterek, szálláskészítők, trombitások és sebészek ruhája, zászlószijjak, az orvosok orvosi szerez-ládái hozzávaló eszközökkel, kápolna (*Capelle*), az ezred pénzes ládája és tíz kisebb láda a századok részére, jegyző-könyvek s kézi jegyzékek, a dobos számára nyereg szer-zámmal ellátott ló, dob tok, a századok szekerei, löpor és golyó, a kovács szerszámai, a csákók, salavári (*tibulle*). Ezekről nem volt elébb intézkedés.

2. Csekély a legénység ruházata s el van viselve, több székben polgári biztosok jelenlétében jelöltetett ki a szükséges tölténytáskák, flintaszijjak, pokrócz (*stragulum*), nyergek, lóvakarók és egyebek hiánya, melyeknek megszerzésére s a hátralékban levő katonák és lovak késedelem nélküli kiállítására a királyi kormányzék intézkedése szükséges.

3. Minthogy a közlegények kisebb ruházatában csaknem minden hónapban történik hiány, sőt a nagyobb ruhák is, melyeknek értéke és minősége felette gyönge, az előző évi táborozásban bizonyára egészen elszakadtak, s ezeket nem lehet megszerezni a rendes zsoldból, (minthogy ezt a *Lustra* megejtése után a kir. kinestártól várják) és az ezred fizetése későn kapása miatt néhány hónapra saját pénztárral kell hogy bírjon, ezen pénztárról is a kir. kormányzék gondoskodása szükséges.

4. Az ezredes és összes tisztek mult évi novemb. 1-től járó fizetéséről nemkülönben intézkedni kell.

5. Végre az ezredes, az általa Németországból ezredéhez behozott egyénekre, különösen a trombitások zsoldjára tett költségeinek megtérítésére, a kiknek a szokottnál többet kell fizetni, a kir. kormányzék gondoskodását kéri, hogy az ezredbeli katonák és lovak teljes kiegészítése után az érintett hiányok miatt az ezrednek hosszabban itt késni

¹ Később, ápril 18. a kiegészített ezredről s szükségletéről tételenként és árkijelöléssel tett az ezredes jelentést; de annak közlését a hely szüke nem engedte.

ne kelljen s hogy az elébe irt katonai utazásban ezentúl feltartóztatva ne legyen.

A kir. kormányzék minden irányban intézkedett; február 19-én a katona hátralékok gyors kiállítására komolyan utasította a törvényhatóságokat,¹ márczius 18-án a Tartományi pénztárnok segédének hagyta meg, hogy a lovas ezred fegyvereire s egyéb kellékekre tett rovatál 12928 r. frtot tevő hátralék részét gr. Kálnoky ezredesnek nyugtájára fizesse ki, s az számadáskor adófizetésbe fog elfogadtatni.² Ezzel annyira meggyorsították az ezredek kiállítását, hogy gróf Kálnoky ezredes felirt a kir. kormányzékhez, a zászlók ünnepélyes felszentelése iránti gondoskodást kérve,³ a Tartományi Biztosság pedig jelentést tett az ezred felett általános szemle (*Lustra Generalis*) tartás s az ezred zászlóinak ünnepélyes felszentelése és megáldása költségeiről, melyekre nézve a kir. kormányzék márczius 20-án visszairta: „hogy helyesnek látja, hogy gr. Kornis Antal, mint a Tartom. Biztosság elnöke legyen a zászlószentelésnél a gazda, segéde Aldershausen szebeni polgármester; igyekezzék a főbiztossági elnök e közérdekű ügyben oly helyes rendelkezéseket tenni, hogy az ország tisztessége is fennmaradjon, de a szükségben levő ország pénztára is meg legyen kímélve. Tőle függ, kiket választ maga mellé, de későbbi nehézségek eltávolítása tekintetéből jó lenne a közlegényeknek természetben szánt kiszolgáltatást készpénzül adni ki.⁴

Az általános szemle és zászlószentelés április 18-án történt meg, mely napról beküldött jelentésében az ezredes csak 7 lovas és 97 ló hiányát tüntette fel,⁵ ugyanakkor

¹ Kir. korm. Levéltár. 1743. 74. sz. alatt ² U. o. 143. sz. a.
³ U. o. 149. sz. a. ⁴ U. o. 166. sz. a. ⁵ Az erdélyi lovas seregzred létszáma az 1742. ápril 18-án végbe vitt katonai szemle alkalmával: Ezredes gr. Kálnoky Antal, alezredes Macskási Farkas, őrnagy báró Jósika József, hadmérnök Fischer József Ferencz, hadügyész-titkár Ernst Vilmos, tábori pap Szerengi Szaniszló, segédtiszt (prostrator) Uth Márton János, élelmezés mestere Peütner László, sebész Gigomdet János, szekerész mester Verner János, fődobos Gausling Erneszt József, sereghajtó Nigrini Mihály társaival; kapitányok: gr. Bethlen, Csedő, Deviki, Simoni, Zultner, Seeberg, Kálnoky, a törzstisztekkel együtt 10; hadnagyok: Székely András, Szal-

a korábbi jelentésében általánosan érintett hiányokat és szükségeket áráikkal együtt kimutatta,¹ egyszersmind mindkettőről intézkedést kért tételni.² Azonban ennek eredményét nem várva, ápril 19-én az ezred utra kelt, s Erdélyt elhagyva, Ausztrián át Csehországba távozott.³

Be lévén váltva e szerint az országnak a lovas ezred kiállítása iránt adott szava is,* a kir. kormányzék szükségesnek látta mind az erdélyi főhadvezérhez, mind ő felségehez még egyszer felvilágosítólag és engesztelőleg írni.

Az elsőhöz május 1-én intézett átiratában fölfejtette, hogy a késés oka a kapitulacio 7. 8. pontjaiban levő akadály volt, mely szerint midőn ő felsége első kir. leiratában tudatta, hogy ha a kk. és rr. azok szerint nem állítják ki az ezredet, nem fogadja el, a hazafiak megijedtek, hogy fáradságuk és költségek kárba vesz s mindent félben hagytak. Mikor a második királyi leirat lejött, mindent újra kellett kezdeni, de az eddigi beszerzések értéke ezalatt nagyot csökkent. Azután kiüttött a marhavész, nem lehetett vásárt tartani, lovat szerezni, csak legények fogadására szorítottak; de ez is bajos volt, mert a magyarság nem szereti a gyalog katonáskodást, mind huszárok akartak lenni, s a mint megtudták, hogy lesz lovas ezred, 40, 50, 60, sőt 100 forintot is kellett ígérni egy gyalognak. Az is akadály volt, hogy a besorozáskor kérdést tettek: önként akar-e az illető katona lenni vagy nem? s ha tagadólag nyilatkozott, azonnal elbocsátották; nem csak, de a kik besoroz-

kay István, br. Szentkereszti Sámuel, Neubauer Mihály, Szeredai József, Fronius Tivadar, gr. Ferrati Mátyás, Berivoj Mihály, Mezei György, Tholdalagi János, együtt 10; zászlótartók: gróf Teleki János, Thalheim János György, Thalaba József, Grojer István, Haner János, Pogány István, Istvánfi György, Macskási László, Gerzein Ádám, Simon Ádám, együtt 10; továbbá 10 őrmester, 10 szállásesináló, 9 trombitás, 9 sebész, 10 szekeresz, 10 kovács, 35 lovas káplár, 5 gyalog, 860 lovas közember, 104 gyalogos, együtt 996 ember, 887 ló, még hiányzott 4 ember, 113 ló. Az egész együtt 1000 ember, 1000 ló.

A kiknek lovai nem voltak, a tiszték adtak nekik, mig az ország kiegészíti. *Pihvaldt Mihály* m. k., es. kir. főhadbiztos.

Kir. korm. Levéltár. 1743. 39. sz. a. ¹ A táblázatot helynyerés indokából kihagytam. ² *Kir. korm. Levéltár.* U. o. 1743. 186. sz. a.

³ U. o. 1743. 57. sz. a.

tatva, valami okból megunták vagy el akarták hagyni az ezredet, panaszt emeltek, hogy ők nem önként lettek katonává, s ekkor is eleresztették őket. Ez tette szükségessé a toborzás útján való katona fogadást. Azt is tudni fogja a főhadvezér, hogy az ezredes kinevezése mily soká késett, ha hamarabb történt volna, gyorsabb lesz vala a megalakulás, mihelyt eljött, azonnal elég hamar ment a kiállítás. Ezeknek böles megfontolására kéri a királyi kormányzék a főhadvezért.¹

A felséghez május 16-án tette meg fölterjesztését. Előadta, hogy a mult évi juliustól kezdődő pestis meggátolt vásárt, közlekedést, mindenfelé el volt zárva az ország; későn érkezett meg az ezredes s az ő dolgaiba avatkozni nem lehetett; mihelyt megjött, oly gyorsan munkához láttak, hogy az ezred megalakulva, idei ápril 19-én már útra kelhetett. Ne tulajdonítsa a felség a késedelmet egyébnek, mint oly körülményeknek, melyeken emberi hatalom segíteni képes nem volt, sőt bocsássa meg kegyelmesen, s ez hív alattvalói bizalmát fölkeltvén, őket ezután még nagyobb áldozatkészségre és buzgóságra serkentendi. Végre kérte a felséget, hogy mivel az érdélyi ifjak közül többen az ezredben kivánnák a hazát és ő felségét szolgálni, alkalmazást azonban még eddig nem nyertek, a kir. kormányzék ajánlatba hoz három ifjut, kiknek üresedés esetén tisztséget ígért, méltóztassék a felség ezeket ezen tisztségekben megerősíteni.²

Midőn a lovas ezred Bécsbe ért, az ottani szemlék alkalmával felszerelése részben hiányosnak találtatott, a köpenyek, szijjszerszámok és töltenytáskák rosszaknak s hadviselésre teljességgel nem valóknak. A főhadi tanács tehát az ezredes jelentése alapján a királynénak szintén jelentést tett, a ki junius 14-én kelt leiratában a királyi kormányzéknek tudtára adta, hogy midőn az ezred felállítására engedélyt adott, már akkor kijelentette s megparancsolta, hogy azon katonaság minden katonai készületekkel úgy ki legyen állítva, hogy hadi szolgálatra képes legyen. A mostani kiállítás és felszerelés pedig e czélnak

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1843. 36. sz. a. ² U. o. 186. sz. a.

nem felel meg, ez ha gyorsan jóvá téve nem lesz, a felsőbb szolgálatnak nagy kárára van. Meghagyta azért, hogy alkalmas köpenyek, szijjszerszámok és tölténytáskák iránt késedelem nélkül gondoskodás tétessék, mely okból az alezredes ott is maradt.¹

Egy évvel később gróf Kálnoky engedélyt kért ő felségétől, hogy az erdélyi lovas ezred létszámát önköltségén három századdal növelhesse. A felség 1744. szeptemb. 5-ki kir. leiratában megengedte oly föltétellel 1. hogy a lovasok hadi szolgálatra képesek, öltözettel és teljes fegyverzettel jó lovakkal felkészültek legyenek, 2. joga lesz Magyarországon és Erdélyben bárhol katonát fogadni és lovat tetszés szerint szerezni, 3. mihelyt 10 alkalmas és teljesen felszerelt lovas gyűl, a kincstár költségére vétetik át, 4. habár ez évben már teljesen föl nem szerelhetők is, legalább az szükséges, hogy az ezredhez megérkezzenek s téli szolgálatra alkalmaztassanak. 5. Ez esetben az ezredes fogja kinevezni a három századhoz mind a felsőbb, mind alsóbb tiszteket. 6. A felség báró Jósika József mostani őrnagyot alezredessé nevezi ki oly módon, hogy e rangjába csak akkor lépjen, mikor a három század teljesen fel lesz állítva.²

Gróf Kálnoky és ezrede Ausztria örökösödési harczaiban annyira kitüntette magát vitézsége által, hogy 1744-ben tábornok-őrnagygyá léptettetett elő. A bécsi fő hadi tanácsban felmerült a kérdés: megmaradhat-e ő egyszermind ezredesnek? Aggodalma, hogy ezen tisztét s vele kenyerét is elveszítheti, arra bírta, hogy annak megtarthatásaért a felségnél könyörögjön; a mit a kapitulacio épségben tartása mellett megnyervén: ebbe beleegyezését s az ezredesi tisztnek megtarthatását az erdélyi kir. kormányzékától kérte. Folyamodványában előadta: „hogy nemzetiségéhez a sors hibájukon kívül mostoha volt, nekik mint árváknak a kir. kormányzék bölcsőjüktől fogva gondjukat viselte, a mire mehettek, nem saját érdemöknek, de a kir. kormányzék kegyességének köszönhetik, s a hála azt kívánja, hogy azt köszönettel elismerjék. Miután ő idővel

¹ Kir. korm. Levéltár. 1743. 353. sz. a. ² U. o. 1744. 563. sz. a.

kegyességöknél fogva nem csak erdélyi ezredparancsnokságot, de a felség kegyelméből ujonnan tábornok-örnagyi rangot is nyert, s a szerenesének követője szokott lenni az irigység; de miután meg van győződve róla, hogy a mit az erdélyi kk. és rr. neki önként adtak, hibája s érdemetlenség nélkül el nem veszik, annyival inkább, mert az ő előléptetése a kapitulacio épen maradása mellett hazájának nincs kárára, s a tábornokokká előléptetett magyarországi ezredesek sem vesztették el ezredparancsnoksági tisztöket: kérte a kir. kormányzékot, hogy ha tán hitelét kedvezőtlen értesítések gyöngítették, őt kegyesen fogadja védelmébe s jóakaró pártfogásába. Az „erdélyi“ név minden hivatalos iratában, tabelláiban, leveleiben benne van, ő szentül megtartotta azt, tulajdonossági jogot negédelni pedig eszébe sem jutott soha. Higyjék el ő excellentiáik — ugymond — hogy nem feledte el, mekkora hálával tartozik hazájának és kir. kormányzékai pártfogóinak; mint szintén ő excellentiáik figyelmét sem kerülhette ki, mily buzgón igyekezett s mennyi gondot fordított ezen ezred felállításától fogva a mai napig annak fentartására, tisztelik és a legénység között a jó egyetértésnek és fegyelemnek állandóvá tételére és hogy az jeles tetteket vigyen véghez. Hiu öndicsőítés és hizelkedés nélkül mondhatja, hogy az erdélyi név dicsősége gyakran az egész hadsereg helybenhagyását megnyerte, s ő életét és véréit kész ezután is édes hazája és az erdélyi nemes lovas ezred fentartásának és gyarapodásának szentelni . . .“

A kir. kormányzék megírta az erdélyi udv. cancellariának, hogy a mint már erről pár év előtt is értesítette volt, az ezredes a tiszték kinevezésében önkényesen jár el, a kapitulacio ellenére az üresedésbe jött tisztségeket a haza hire nélkül, többnyire idegenekből nevezi ki, holott a haza iránt való különös jóindulata több hálát érdemel vala. Most — mint leveléből látszik — tábornok-örnagyi parancsnokságot is nyert. Kéri a cancellariát, hogy a haza consolatíóját s a kapitulacio épségben tartását ő felségénél eszkö-

¹ Erd. udv. cancellariai Levéltár. 1745. 181. sz. a.

zölje ki. A kir. kormányzék — ugymond — egyenesen megírta a tábornoknak, hogy az ország a kapitulációtól semmiképen el nem áll; a felséget mély hódolattal kérte meg, hogy a kapitulacio megsértését ne engedje meg; a folyamodó tábornoknak pedig megírta, hogy Erdély kapitulacio mellett nagy önmegterhelésével állította az ezredet a kir. felség szolgálatára, s annak föltételeitől teljességgel el nem áll, hanem mindazon kötelezettségek mellett, a melyek mint tulajdonost illetik, bárki legyen az ezredparancsnok, szilárdan megmarad.¹

Alig telt el azonban pár év — a királyné seregeire s gróf Kálnokira nézve is fényes győzelmek évei — s irányában Erdély hangulata egészen megváltozott; a kik előbb tiltakoztak önkényes kinevezései ellen, most a legmelegebben szólaltak fel érdekében. Az erdélyi kk. és rr. felterjesztést tettek a felséghez ezred-tulajdonosi czimmal kitüntetése ügyében, melyben írják, hogy miután Erdély a felség uralkodása kezdetén igazságtalanul megtámadó ellenségei elleni védelmére, hűsége bebizonyításaul, lovas ezredet állított, melyről értesültek: „hogy az a közelebbi hadi vállalatokban és ütközetekben vitézségét s az uralkodó-házhoz való hűségét mindnyájok örömeire bebizonyította, s mindenekben előljáróik meglegedésére viselték magukat, ezredese gróf Kálnoky Antal pedig mind katonai tapasztalatai, bölcsessége, az uralkodó - házhoz viseltető állandó hűsége s hazája iránti szeretete által mindnyájok becstülését és szeretetét érdemelte ki: ennél fogva egyfelől az ő érdemei tekintetéből, másfelől hazánkfiainak hasonló hűsége s katonai vitézségre serkentése végett nevezett ezredest a felség kegyelmébe alázattal ajánlják s esedezve kérik, hogy a mint az ezred a kapitulacio 9. pontja értelmében a magyarországiak hasonlatára állott fel, azok ezredeseinek pedig a felség már az ezred-tulajdonosi jogot megadta: ugy gr. Kálnoky Antalnak is ezt az ő és a kk. és rr. vigasztalásaul kegyelmesen megadni méltóztassék . . .“

A kir. kormányzék is hasonlóan irt fel. Köröspataki gróf Kálnoky Antal az erd. lovas ezred ezredese — így

¹ *Kir. korm. Levéltár. 1747. 74. sz. a.*

hangzik a felirat — a közelebbi hadi műveletekben a rábizott ezred által a katonai vitézség és tudomány oly fényes bizonyítákeit adta, hogy azok által főlebbvalóinak megelégedését érdemelte ki, s dicsősége hírét hazája örömmel hallotta, a mivel a hős tettek becsülését s édes hazájának iránta való belső jóindulatát annyira megnyerte, hogy a kk. és rr. nem kételkedtek s a kir. kormányszék sem késik érette a trón zsámolyához folyamodni s a felséget alázatosan kérni, hogy az ezredtulajdonosság czimének neki adományozásával őt, az erény megjutalmazása által a fejedelemséget, méltóztassék megvigasztalni, s megtartván az eddigi legfelsőbb kegyelmes elhatározások szerént az „erdélyi“ nevet, ezen pályatért továbbra is a magát érdemesíteni kívánó erdélyi ifjuság részére fenhagyni.¹

Az erd. udv. kancellaria is hathatósan támogatta ez ügyet jul. 10-ki előterjesztésében, felhozta, hogy a Magyarországon állított ezredek ezredesei is megkapták e kitüntetést, s hogy gróf Kálnoky eddig nem nyerhette meg, oka az volt, hogy Erdélyország kk. és rr. a tulajdonosságot az ezred nevére nézve megkisebbitésnek tekintették; de miután most azon kk. és rr. s a kir. kormányszék egyetértőleg esedeznek érette s kijelentik, hogy azt a fejedelemségre nézve vigasztalásnak vennék: a kancellaria a gróf tábornokot, mint régi kipróbált katonát a felségnek ezen kitüntetésre mély alázattal ajánlja.² A királyné rövid határozata ez volt: „*Iam dedi resolutionem meam per Consilium Bellicum. M.*“ Nehány nappal később, július 23-án őt az erdélyi kk. és rr. ajánlása tekintetéből, valamint azon hadi szolgálatokért, melyeket gr. Kálnoky már több évek óta ugy a törökök, mint más ellenségek elleni háborukban, hűséggel és vitézül teljesített, azon 1742-ben állított erdélyi lovas ezrednek, melynek ő különben is ezredese volt, valóságos ezredesévé, fejedelmi férje, Ferencz császár pedig aug. 9-én őt azon ezred tulajdonosává nevezte ki. A rendelet tartalma ez: „Semmi sem lehetett volna előtte, gróf Kálnoky Antal katonai vitézségének s a hadi dolgokban való kitünő

¹ Kir. korm. Levéltár. 1749. 400. sz. a. ² Erd. udvari kancellariai Levéltár. 1749. 231. sz. a.

jártasságának igazolására nézve hathatósabb, mint a kir. kormányzéknek április 28-án tett azon jelentése, melyben őt az erdélyi lovas ezred tulajdonossága megnyerésére ajánlotta. Ez okból, a mint örömmel látja azt, hogy az érdem illő jutalmát megkapja: úgy igen kedves volt előtte, hogy az irt ezred tulajdonossága nevezett grófnak megadatott.“¹

II.

Az erdélyi nemesi fölkelő ezred 1744—46-ban.

Alig végződött el a porosz királyljal a trónkövetkezés miatt indult hadjárat, mely érzékeny ember- és pénzáldozatain kívül a királynénak csaknem egész Sziléziába került: ismét két hatalmas, egymással 1744. május 22-én szövetségelt király által kétfelől lőn megtámadva, XV. Lajos francia királytól Belgiumban és Hollandiában, II. Frigyes-től Csehországban. A porosz király hadizenő iratában VII. Károly német császár megaláztatását adta színlelt okul; augusztus 10-én hadi népe bement Csehországba, szeptember 17-én Prágát és Morvaországot elfoglalta. A francia király a hollandusokon kívánt bosszút állani s százezer emberrel tört be Hollandiába.

A királyné sem késlett a védelmi intézkedésekkel. Az 1743. szeptember 13-án kötött szövetséget II. György angol királyljal és más szövetségeseivel 1744. ápril 5-én megújította, május 21-én kelt kir. leiratában tudatta az erd. kir. kormányzékkel, hogy miután a francia király kettőjük között volt s isteni és emberi törvényekkel, békekötésekkel, jótállással és esküvel erősített békekötést megszegté: kényszerítve lőn maga is neki hadat izenni, a hadizenő királyi nyilatkozatot egy példányban Erdély 3 nemzetéből álló kk. és rr-nek, egyidejűleg a kir. kormányzéknek is azon parancsesal küldötte meg, hogy azt, és a mi annak sikerét biztosítja, szokott módon az ország minden törvényhatóságában hirdettesse ki, s a teendő intézkedések végrehajtá-

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1749. 718. szám alatt mindkét királyi leirat látható.

sáról gondoskodják.¹ Junius 1-jén Lotharingiai Károly herceg már egy nagy sereggel a Rajnán átkelt s hadműködését elkezdette. Csehország védelmére Magyarország újból felhivatván: 40 ezer embert állított s II. Frigyes még azon évben november 17-én Csehországot, decemberben Siléziát is oda hagyta.

Br. Apor Péter érinti kora történetei krónikaszerű rövid rajzában az 1744-ki erdélyi fölkelést.² Én az eredeti forrásokból adom elé.

Midőn Magyarország lelkesedésének újabb jelét oly fényesen nyilvánította, a királyné 1744. szeptember 7-én Erdélyt is segélyre másodszor szólította fel. „Nem kétli — ugymond előbbi leiratában a királyné — hogy eléggé átlátták s tapasztalhatták eddig, mily terhes és költséges háborut visel már közel négy év óta az ő és osztrákház megátalkodott ellensége ellen, melynek szerencsés kimenetelét, a mint egyfelől Isten kegyelmének köszöni: ugy annak végtelen gondviselése után, a magyar nemzet ősi vitézségének tulajdonítja, s ezt hálás szívvvel ismeri el.³ Ellensége

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1744. 420. sz. a. ² *Synopsis Mutationum* stb. *M. Történelmi Emlékek.* 1863. 239. l. ³ Magyarország Mária Thereszia királyné iránti határtalan lelkesedésének indokai a királynét fenyegető nagy szerencsétlenség, a mire a magyar kedély különösen érzékeny, az ő rendkívüli bizalma, hízalgó kir. leiratai és nyájas népszerű bánása. Férje császárrá választásakor legelőbb ő maga kiáltott rá *Vivat*-ot, a mi magával ragadta az egész közönséget. Az erdélyi fölkelő sereg felett személyesen akart szemlét tartani, csak az idő sanyarú-volta gátolta meg. Egy győzelem alkalmával 60,000 győztes közembernek osztott ki egy-egy forintot ezüstpénzben. Az erdélyieknek itt, ép most előadott kir. leiratában mondja a legigézőbb bókot; Magyarországról pedig — a mint Schmidt (*Palat. Regni Hung.* p. 214.) följegyezte, a Pálfi János nádorhoz és rokonához, Károly herceghez, a *lautenburg*i döntő csata után, 1744. július 13-án irt levelében nyilatkozik ily hízalgóen: „A magyar hadesapatok oly erősen és vitézül harczoltak, hogy fényes győzelmünket, a mindenható Isten segélye után egyedül azok hősiességének, egyenes lelkűségének és bölcsességének köszönhetjük.“ Legnagyszerűbb és leglelkötelezőbb volt azonban a magyarokra nézve, midőn 1741. szeptember 11-én a pozsonyi országgyűlésen — a mint Voltaire fenhagyta — így szólott a k-khoz és r-r-hez: „Elhagyatva barátimtól, üldözve ellenségeimtől, megtámadtatva atyámfiától, egyedül a ti hűségtek és bátorságtok s az

gonosz szándékai s országa és tartományai ellen való törekvései még nem szüntek meg, sőt az eddiginél nagyobb veszély fenyegeti Magyarországot, s következőleg a határos kedves Erdélyt is; mert az esküjét megszegő, minden isteni és emberi törvényt lábbal tipró porosz király felbontván a szent békekötést, melyet Silézia jeles tartományának neki engedésével biztosítottnak vélt, ismét megkísérlette ellenségként törni bé Csehországba s előrelátható, hogy vakmerő és istentelen terveit Magyarország és szomszéd tartományai lakosaira is kiterjeszti azok kárával, vagyonaik kockázatásával, s ellenséges dühének és pusztításainak nyomait fogja hátrahagyni, ha Isten el nem fordítja a csapást. A sürgős szükség és küszöbön levő nagy veszély ezen pillanatában a felség semmi gondot nem kimél, s az erdélyiekbe is, a kik iránta való hűségben és szeretetben magukat eddig is dicséretesen megkülönböztették, a jelen való nagy veszély idejében teljes bizalmát helyezi, s a kir. kormányzókat és általa Erdély fejedelemsége hiv. tisztviselőit, azok helyetteseit, a helységek követeit, kik a mostani gyűlésen jelen vannak, kegyelmesen inti és serkenti, hogy megfontolván a veszély nagyságát, kedves hazájuk, a királyné, az ő édesanyjok legfőbb jogai védelmére, s a közbéke fenntartására minden erejüket megfeszítsék; a mint hogy bizvást reméli is, hogy a mágnások és minden nemesek, Magyarország példáját követvén, azonnal összegyűlnek, személyesen fölkelnek, s ezen kívül jószágaik és birtokaik után a ki csak teheti, minél nagyobb számú katonát, és pedig lovast, a ki erre nem képes, gyalogot — a veszély nagysága semmi késedelmezést meg nem engedvén — azonnal

én állhatatosságom az, a mire támaszkodhatom. Ime kezeitek közé teszem le a ti királytok leányát és fiát, kik a szabadulást tőletek várják.“ Erre a rr. kardot rántván, így kiáltottak fel: *Haljunk meg a mi királyunkért, Mária Theresziáért!* (Moriatur pro Rege nostra, Maria Theresia!) Voltaire megjegyezte, hogy a királynén kívül a rr. mind könnyeztek. Ez azon évi II. Decret. I. Artic. 63. cikkébe is fölvetetett, hogy t. i. a magyarok *életöket és véröket ajánlták* fel a királynénak (*Vitam et Sanguinem*). Erre hivatkozik a királyné oly sokszor az erdélyiekhez intézett kir. leiratában, ezt ajánlják fel az erdélyiek is minden idejében a veszélynek királynéjuk részére.

kiállítanak. A melyekről való intézkedés oly sürgős, hogy lassu tanácskozást, a fejedelemségnek országgyűlésre vagy másféle gyülekezetre egybehívását várni, arra utalni nem lehet; mert gyors cselekvés kell, nehogy a beteség gyógyszere elkésve készüljön el. Édesanyjok iránti szeretetök, uralkodónéjokhoz engedelmisségök, királynéjokhoz és fejedelménéjokhoz hűségök bebizonyítása végett tehát cselekedjenek késedelem nélkül, gyorsan, erejüket, igyekezetüket és jóakarataikat buzgón arra irányozván, hogy a kik az ország java, védelme és megtartása végett a törvények szerint azzal különben is tartoznak, mihamarább személyesen keljenek föl, a zsoldosokat is, a kik ezzel kötelesek, állítsák ki, s kellőleg fölfegyverkezve, mindnyájan rendeltessenek oda, a hová a körülmények és szükség kívánják. A miről, mihelyt a királyné tőlük értesül, további rendeletét azonnal megteszi.¹

A kir. leirattal csaknem egyidejűleg, szeptemb. 9-én a Bécsben tartózkodó erdélyi kir. kormányzó, gróf Haller János is irt a kir. kormányzéknek, valamint a törvényhatóságok főtiszteinek és megyei s széki követeknek; elmondotta a francia és porosz király együttes támadásának fenyegető-voltát, mellékelve Magyarország nádorának az ottani fölkelés ügyében kibocsátott körlevelét s tudatta, hogy a kir. kormányzéknek az odavaló fölkelés módját illető iratok meg fognak küldetni. Megirta, mennyire kegyében van ő felségének Erdély, mint bízik a mostani nehéz körülmények között hűségében és készségében; az ő igénytelen személye iránt is mily leereszkedőleg kegyesnek mutatta magát. A kormányzó — ugymond — eleve is biztosította ő felségét a kir. kormányzék és az egész ország buzgó hívségéről, a min ő felsége megnyugodott. Kéri azért, hogy a dolgot intézzék úgy, hogy a királyné bizalmának Erdély is megfeleljen, mert ez által neve s hűsége örökös lesz, az ország nagyobb boldogságot remélhet. Ő felsége nem kíván ez által a törvénynek sérelmére lenni, önként teszi az ország, hívségből s csak ez alkalommal. Nincs ok rá, hogy — a mi némelyeknél fenforog — a tanácskozás módja,

¹ Kir. korm. Levéltár. 1744. 577. sz. a.

úgy a tanácskozók száma akadályul legyen benne. A kormányzó utasítása intézkedik arról, ha az országba hirtelen betörés lenne. De ha a külső hatalmakat fel nem tartóztatják — írja a kormányzó — hazánkba is elhat a romlás, szabadságunk s vagyonunk veszélybe jő. A most szövetekezett ellenségek már árulták bőrünket a szomszéd nagyhatalomnak, midőn azt ő felsége közeli tartományai megtámadására akarták rábirni. Azt is tudatta, hogy a felségnek Magyarország megyéihez intézett két rendbeli leiratára, azok mindenike külön-külön felelt, s a hon védelmére oly készséget mutattak, hogy az ő felségének teljes vigasztalására volt. Jónak látná, hogy Erdély, készségéről legalább a kir. kormányzéknel jó eleve, s azután is, mikor a dolog tökéletességre ment, kedvét keresőleg biztosítsa a felséget. A kormányzó, ha még akkor Bécsben lenne, térdelve fogná azt ő felségének örömet bemutatni.¹

A törvényhatóságok főtisztei, a vármegyék s székely székek követei szeptember 24-én a fölkelés módozatairól tervet dolgoztak, s azt a kir. kormányzékkel elébb — úgy látszik — bizalmasan közölték, mert az eredeti dolgozatban és későbbi fölterjesztésben igen lényeges különbségek vannak; utóbbiban ki van hagyva sok intézkedés, simább az alak s másképen van indokolva a dolog, főleg pedig eltérő a kívánságok szövegezése. Kivánták t. i. hogy minden más ezredbe való toborzás és lóvásárlás tiltassék meg, a fegyveres kamarákban levő fegyverek ingyen adassanak ki a szükölködőknek, a kormányzónak legyen Feldmarschall rangja, a többieknek valóságos ezredesi, alezredesi, őrnagyi, a minő mostani állásuknak megfelel; papoknál, mestereknél s adózó rendeknél levő lovak limitált áron: java 35, gyengébbje 30 forinton adassanak ki ezen szolgálatra. Ezek azonban a végleg megállapított munkálatból kimaradtak.

A mint a kir. táblai ítélőmesterek és ülnökök s a szász követek e munkálat elveiről értesültek, az elsők felírtak a kir. kormányzékhez, s alázatos kéréseiket több lényeges megjegyzés kíséretében eléterjesztették; utóbbiak tiltakoztak az adókules (*calculus*) szerinti kiosztás ellen s

¹ Kir. korm. Levéltár. 587. sz. a.

elhatározásukat ünnepélyes *Nyilatkozat* alakjában adták be a kir. kormányzékhez. „Miután személyes lesz a felkelés s kiki birtoka mennyisége szerint fog zsoldos katonát állítani — így hangzik a kir. táblai előterjesztés — szükségesnek látnák megállapítani, hogy kinek-kinek szabad legyen ott felülni s jobbágyaiért és zselléreiért is a zsoldosokat ott állítani ki, a hol akarja; mert hogy mindenki minden helységben külön állítsa ki őket, ellenkezik az *Approb. Constit. III. része 19. Tit. 15. articulusával*. Minthogy lehetnek oly főtisztek, kik seorsive kívánják a kiállítást, hogy erősebb legyen az ő zászlójuk, ebből sok bosszúság és kár következhetik. Ezen kívül sokan vannak, a kiknek egyik vagy másik vármegyében vagy székben nincs egész rovatala, és így sem itt, sem ott maga nem állíthatja ki, s ha mással összevetik, kérdés: telik-e attól? vagy akar-é, kész-e teljesíteni kötelességét? Ez hátráltatni fogja a dolgot. Czélszerűbb lenne — úgy vélik — hogy kiki maga mellé vehesse minden jobbágyait és egy helyt állítsa ki. Az ítélőmesterek azt is kívánták, hogy ha a maguk által tartott ifjak közül kettőnek-háromnak kedve lenne házuk segítségére velök maradni, adassék rá engedély; ne vétessenek el mellőlük mindnyájan, nehogy ez által vagyoniilag gyöngyülvén és elkedvetlenedvén, mivel néha eselédet nem is lehet találni, béke idejében ne fogadjanak be házaikhoz és asztalukhoz egyet is. Kivánták, hogy ha személyesen el kell menniök, a kir. táblai ülnökök csak a kormányzótól, közvetlenül pedig táblai elnöküktől függjenek. A kiállítás határidejéül nézetük szerint október 30-kánál alkalmasabb lesz novemb. 12-e; addig jobban elkészülnének s kevés szüretjököt is elvégezhetnék. Egyébiránt megjegyzték, hogy a munkálatból nem tűnik ki: generalis lesz-e a fölkelés vagy particularis? A 6. pont az elsőt gyanítatja, ha t. i. az ellenség Magyarországra beüt, akkor felül minden, az *Appr. Const. III. része 19. tit. értelmében*, de ha nem üt be, akkor azon *tit. 12. articulusa* szerint csak particularis lesz, s ekkor nem szükség minden mágnásnak, nemesnek és szabad rendnek vice tiszt alatt felülni s október 30-án lustrát tartani, hanem csak zsoldosaiknak. Ha pedig generalis lesz a felkelés, akkor sem

szükséges az október 30-ki egybegyűlés, mert a „*Lustra*“ nem arra való, hogy ott tanácskozzanak, hanem hogy a végzés szerint mindenki illendő készülettel van-e jelen? megvizsgáltassák s a hiány pótoltsák.

A szászok szeptember 23-án kelt nyilatkozatukban előadták: „hogy minél nagyobb gondoskodással és szorongó aggodalommal buzdította a felség k. kir. leiratában Erdély fiait hazájok s a királyi legmagasb jogok védelmezésére: annál nagyobb gyorsasággal járult hozzá a szász nemzet a felkelés módozatait megállapító bizottság kiküldéséhez. Nem hitték, hogy ott szó lesz a kiállítandó katonaságnak adókules (*calculus*) szerinti arányáról, a mi a k. kir. leirat értelmével ellenkezik. De látván, hogy a gyűlés által választott bizottság e mellett megmaradni el van határozva, kényszerítve volt ellene tiltakozni. Kijelentik tehát egyszermindenkorra, hogy ők a hazai törvények, a Leopold-hitlevél és Accorda értelmében, hódolatuk és alattvalói hűségök bebizonyítása végett készek 500 gyalogot, 48 lovaszt mihamarább kiállítani, s azoknak ruházatáról, fegyveréről és tartásáról azon határok közt és úgy, mint a más két nemzet, gondoskodni, tovább nem mennek; a kiosztást már meg is kezdték, s minden erejüket oda fordítják, hogy azok mihamarább kiállítván, oda küldethessenek, a hová parancsoltatni fog. Ezt kijelentvén s a kiosztási munkálatot a bizottságnak beadván: az ő küldötteiknek a bizottság üléseiben jelenlétére többé szükség nem volt, tudva lévén, hogy a szász nemzet ezen nyilatkozatától eltérő bármely lépésre nem hajlandó. A kormányzék mégis meghagyta a bizottság némely tagja által, hogy követeik a bizottság ülésein jelenjenek meg; tiszteletből és engedelmességük tanúsításául meg is tették. De annak igazolása végett, hogy semmihez, a mi ott történt és az ő megállapodásaikkal ellenkező irányban végeztetett, hallgatólag sem adták megegyezéseket, a szász nemzet ünnepélyes tiltakozás mellett ismételve kifejezte: hogy a más két nemzet által a fölkelést illetőleg hozott vagy hozandó bármely katona kiosztást (a mennyiben őket illetné) s minden egyebet, a mi fennebbi nyilatkozatukkal, a törvényekkel, kiváltságaikkal és szerződésekkel

ellenkezik, s a szász nemzetre nézve új terhet vagy kötelezettséget vonna maga után, kötelezőnek el nem ismerhet, akarata az, hogy ott levő követeik, ha ilyesmi csak elő hozatik, távollevőknek, vagy azoknak nyilván ellentmondóknak tekintessenek. Ezen nyilatkozatukat aláírva a kir. kormányzásoknak jogaik védelmére írásilag beadták.¹

Tekintettel a kir. tábla ezen megjegyzéseire és a szászok *Nyilatkozatára*, készült és terjesztetett végre a kir. kormányzások elé szeptember 29-én a törvényhatóságok főtitestvei, a megyék és székely székek követei módosított felirata a fölkelés módozatát illetőleg. Ebben kijelentik: „hogy a mint az ő felsége országait és tartományait fenyegető ellenséges törekvésekről, ennek következtében a kir. jogok, Magyarország s következőleg Erdély, az ő édes hazájuk védelméről gondoskodásra felhívó k. kir. leiratáról ő felségének a kir. kormányzások útján értesültek, semmit elsőbbnek és természetesebbnek nem tartottak, mint azt, hogy a fenyegető vész nagyságához képest, a k. kir. parancsnak azonnal engedelmeskedjenek, a hazai törvények rendelete szerint felkeljenek, s a királyi jogok védelmére fegyvert ragadván: életüket és vérüket s minden javukat, sőt ha ennél valami drágább lehet, azt is feláldozzák. Kijelentik, hogy ők azt személyökre nézve megtenni hajlandók, készek és gyorsak; de minthogy megbízóiktól utasításuk nincs, teljes buzgósággal igyekezni fognak azon, hogy a következő október 30-ig a felség ezen k. kir. akarata köztudomásra adassék, s az akkor tartandó közgyűlésekben a dolog tárgyalatván, a határozás a királyi kormányzásoknak tudtára adassék.

„Minthogy azonban jelenleg a megyéken az armalisták és egy telkes nemesek adót fizetnek, és ha azok személyes fölkeléssel nem kötelesek, szükségesnek látszik, a katonai adónak a Leopold-hitlevélbéli mértékre leszállítása, mert azoknak a fölkelésben részvéte nélkül, csak a mánások és birtokos nemesek sorai közül kevés számú fölkelő kerül ki, de a mi ő felsége tetszésétől függ. A fegyverhiány is nagy akadály; mert Erdélyben a régi katonás-

¹ Kir. korm. Levéltár. 1744. 584. sz. a.

kodási szokás annyira kihalt, a fegyverek eltűntek, néha elvették, hogy a törvényen kívül egyéb nyoma a katonáskodásnak nincs; kevés ember lenne képes ma magát fegyverrel és más hadi szerekkel ellátni; a mily gyorsan kívántatik, meg sem szerezhető. Nem hihető, hogy Erdély ily módon oly rövid idő alatt felkészülve kiálhasson a harc mezejére.

„Kéri azért a királyi kormányzatot, eszközölje ki,
1. hogy a törvényhatóságoként jegyzékbe veendő szegényebb sorsúaknak legyen kegyes ő felsége fegyvert és lőport s golyót adni. 2. A nemesség és mágnásság fölkelő serege a harci tere leendő kiszállása és megvizsgáltatása (*Lustration*) után, az úton és hazától távolléte egész ideje alatt, hasonlóan a magyarországiakhoz, kenyérrrel és lóáppal látassanak el, s az ország határszélén, a hová kivonulnak, legyenek zab- és szénaraktárak. 3. Az egész katonaság függjön az erdélyi vezértől, egymástól ne szakítottassék el, alkalmaztassék a haza védelmére, a főtisztok ezredes rangot birjanak, mint azt még boldogult Leopold császár meghatározta volt, a többi tisztviselők is alezredesi, őrnagy stb. szóval tisztök szerinti ranggal birjanak, hogy a rendes tisztoknál alábbvalóknak ne tekintessenek. 4. A több megyében és székben lakó mágnások és nemesek a legközelebbi vármegye gyűlésen 30 jobbágy és birtokos zsellér után legyenek kötelesek egy zsoldost állítani. 5. E teherben részt vesznek a kamara tisztok, postamesterek, örmények, bolgárok, zsidók, ha a harc bármi javalmával élnek, annak arányában. 6. A kk. és rr. által megállapított limitatio némi változásokkal tartassék fenn. 7. A fölkelő sereg ne vitessék kívül az ország határain, nehogy a belbéke és hazai törvények szenvedjenek miatta; külső barbár népek be ne üthessenek, a rablóknak az oláh határokon rablásra, sőt a bennlevő rendes katonaságnak is kihágásokra, s az itthon maradt honlakók megfélemlítésére a nemzeti katonaság eltávozása okul ne szolgáljon, általában a haza veszélynek ne tétessék ki. 8. Szabadságára kellene hagyni mindenkinek, hogy személyesen menjen hadba, vagy zsoldost küldhessen maga helyett azokon kívül, a kiket birtoka után adni köteles; mert az

önkéntes katona mindig alkalmasabb s engedelmesebb szokott lenni. Sokan vannak, a kik személyesen nem képesek hadi szolgálatra, s alkalmas katonát állítva maguk helyett, hasznosabb lesz a haza iránti szolgálatjuk. Ha mind fölkel a nemesség, igen kiüresül a haza, azon esetben, ha a szükség valamennyinek kimenetelét kívánná. Így a nemességet is könnyebben rá lehet bírni, hogy zsoldosai a hazán kívül elmenjenek, mintha ő menne személyesen. Az otthon maradt nép sem zavarognak s nyugtalanság támasztása végett nem gyülekeznek össze oly könnyen, hirtelen előre nem látott rendkívüli esetekben lenne is valami védelemre kiállítható erő a hazában. 9. Ha zsoldosok állíttatnak, személyes fölkelés helyett, állíttassanak birtok arányában és a birtokosnak álljon tetszésében azon vármegyében állítani elő, a hol akarja. 10. Ha három hónapnál tovább szolgálnak kívül a hazán, zsoldjukat fizesse a kincstár, úgy, mint fizeti Magyarországon. 11. Ha személyesen kell fölkelni, hadvezér legyen a kormányzó, mint a ki a fejedelem személyét képviseli, rendeltessenek mellé azon tanácsosai, a kik szolgálatra képesek, azért, mert az erdélyi nemesség csak a fejedelem alatt tartozott katonáskodni; ha pedig zsoldost állítanak, állíttassék eléjük generalis vagy az egész erdélyi hadseregnek egy, vagy ha úgy tetszik, egy a megyék és a székely nemesség elé; ez esetben a főtisztek helyett álljanak elé az alsóbb tisztek, mert azokra szükség van a hazában. 12. Megkérendő a felség, hogy ezen mezei tábor mellé főhadbiztosul az erdélyi főhadi bizottság rendeltessenék. 13. Azt is kérni kellene, hogy a felség ezekre kegyelmes elhatározását október 30-ig, mint a generalis székek gyűlésnapjáig kiadni méltóztassék, hogy lássék: miket és miképen hagyott helyben ő felsége.“¹

A kir. kormányzék válaszolván mind a Bécsben tartózkodó kormányzó, mind az udvari cancellaria levelére, ez értelemben tette meg október 2-án a felséghez fölterését, mérsékletten, kiméletesen, de határozottsággal, hangsúlyozva mindenütt az alkotmányos szempontot s a nemzet törvényes jogait.

¹ Kir. korm. Levéltár. 1744. 592. sz. a.

„Erélyesen igyekezett a kir. kormányzék — úgy mond a felirat — rábirni az egybegyült megyei, székbeli és taxális helyi követeket és főtiszteket a felség akaratának és sürgős kívánságának — országgyűlést nem várva — haladéktalanul és buzgón teljesítésére buzdító szót intézve mindjárt az első gyűléshez, nyilván felolvastatta a felség kegyelmes kir. leiratát, mely lelkesedve fogadtatott, s egy volt a szó, egy a buzgalom s egyenlő a gyorsasága minden jelentvőknek arra, hogy véreket és életöket a felséges uralkodó néért föláldozzák. Volt is sikere, mert szeptember 30-ig már a jelentések mindenünnen beérkeztek, tárgyalattak s meghatározatott, hogy okt. 30-ig mindenki vegye számba s az akkor megtartandó megyei gyűléseken hit alatt jelentsek be: ki fog felkelni személyesen és birtokai után, minden 30 jobbágy után egy jól felszerelt katonát állítva ki, a jobbágyság megterhelése nélkül? hány lovas? gyalog? miképen fölfegyverkezve? stb. hogy akkor a felség parancsát teljesíteni s a kormányzéknek jelentését felőle megtenni lehessen“.

Ez előzmény után pontonként adta elő a kir. kormányzék az elébb már érintetteket, hathatós indokokat hozva fel kivált a székely armalisták, primipilusok és pyxidariusok, úgy a megyei armalisták adótól való mentesítése végett, mely sérelmes a törvényekre nézve, méltán okoz kellemetlenséget az osztályoknál, melyek száma jóval nagyobb, mint a birtokosoké, a kiből nagy számú felkelő sereg kerülne ki, mely nagyobb hasznára lenne ő felségének, mint adójuk. Csik-, Gyergyó és Háromszékre nézve azt is felhozta a kir. kormányzék, hogy ott a viszonyok béke idejében is bizonyos határőrök állandó tartását kívánják; az ottani székelység azt önként teljesítené, de ha másokra bízatik a határőrzés, akadályul lesz az, hogy ők szállásadással nem terhelhetetnek. A székelyek azon kívánságát is a felség figyelmébe ajánlja a kir. kormányzék, hogy fő- és alkapitányaik s nemzeti generalisuk visszaállíttassanak. Ez nagy vigasz lenne rájuk nézve. A határon kívül szolgálat alatti zsoldot azzal indokolta, hogy ők, valamint a megyei nemesség is, törvény szerint 15 napnál tovább ön-

költségén katonáskodni nem tartozik. A szász nemzet önkéntes ajánlását, a volt viták érintése nélkül, egyszerűen felsőbb tudomásra hozván: térdre esve, hív hódolattal kérte a felséget, hogy az erdélyiek ezen buzgó készségét vegye szívére, fogadja tetszőleg, s királyi elhatározását úgy intézni méltóztassék, hogy azt okt. 30-ig megérthessék.¹

E fölterjesztésnek még kiadása előtt, szeptember utolsó napján buzditó körlevelet intézett a kir. kormányzék a hazai összes törvényhatóságokhoz, mellékelte a kir. leiratot másolatban, s egyebek közt írta: „hogy a kir. leiratból megtetszik, miként kell meglenni a közfelkelésnek. Ha valaha — ugymond — meg kell mutatni, hogy a *magyar magyar*, és a már Magyarországon dicsőségesen létre jött fölkelés Erdélyben is meglegyen, s annak példájára, mint királynéhez hűséggel, mint oly nagy anyához, alázatos szeretettel viseltessenek, nem sajnálván megszűkül állapotjukat is; még pedig késedelem nélkül s egész készséggel és pontosan teljesítsék a törvényhatóságok felséges asszonyunk parancsolatát. A kir. kormányzékthől kimenő főtisztek és követek a kebelökben hozott határozatokat végrehajtani tartsák alattvalói hűségi kötelességnek. Kéri is atyai-lag, serkenti és nemesi szabadságaiknak csak ily úton megtarthatását bensőleg lelkökre köti a kir. kormányzék, sőt a felség nevében meghagyta, hogy a mint meghatározott és közhírré is tétetett, hogy mennyi számu személyből, hány lovas vagy gyalog állíttassék mind a mágnások és nemesek, mind más jószágot bíró rendek által, a szerint illetőségeiket kiállítsák, mert a ki nem cselekszi, a legfelsőbb megfeddést bizonyára ki nem kerül. Erről a felséget október 2-án hűsége azon kijelentésével tudósította a kir. kormányzék, hogy a gyűlésen jelen voltak egyhangúlag, egy szívvvel lélekkel s egyenlő buzgalommal kifejezték, hogy az ország főtisztei, a megyék, székely és szász székek követei, úgy a jelen volt mágnások és nemesek, maguk személyesen, mint szintén honfitársaik is készek a királynét a hitszegő porosz király ellen intézett háborúban segíteni s e végre életüket és vérüket föláldozni. A királyné, a királyi

¹ Erd. udv. kancell. Levéltár. 1744. 178. sz. a.

kormányshék, a követek, főtisztek és mágnások s nemesek ezen hozzá való ragaszkodását s életök s vérök feláldozására való készségét, mint a szeretet világos bizonyítékát anyai tetszéssel fogadta, s kéréseiket és előterjesztéseiket magfontolván: azokra november 13-ki k. kir. leiratában következő elhatározását adta ki:

„1. Az adónak a Leopold-hitlevélben levő összegre szállítása a háboru igen súlyos terhei miatt nem áll a legfelsőbb szolgálat érdekében. Jól tudják — úgymond a királyné — erdélyi hív alattvalói, hogy uralkodásától kezdve folyvást költséges hadat visel s fegyverrel védi országait és tartományait, melyek közt van Erdély örökös végtartománya is, melyet nem egyszer kellett csaknem a hitetlen pogányok torkából kiszabadítania, s biztosságba helyeznie. A háborura fegyver kell s erre pénz és zsold, a mi adó nélkül meg nem szerezhető. Az adó annál kevesebbé alább szállítható, mert Silézia elveszett, Csehország az ellenség kezében, s ez a kincstárban nagy hiányt okoz. Helyesebb, hogy az armalisták, primipilus és pyxidarius székelyek a kik jelenleg adót fizetni tartoznak, ne kényszerítesenek a fölkelésre; de a mágnások, nemesek és mások, kik nem adóznak, bármily nemzetbeliek és állapotuk, mind kötelesek, hogy vagy személyesen keljenek föl, vagy maguk helyett, azokon kívül, a kiket birtokaik után fegyverrel tartoznak, ruházattal és egyéb katonai készülettel ellátva kiállítani, szintén jól felkészített zsoldost állítsanak elő. 2. Azoknak, a kiknek nincs szablyán (*framea*) kívül egyébök, a mit maguk kötelesek szerezni — fegyver, lőpor és golyó, úgy mint M. országon, adatik. 3. Kenyér és lótáp midőn az országon kívül vannak, az erdélyieknek szintűgy adatik, mint a magyarországiaknak. 4. Az erdélyi fölkelők azon helyig, a hová rendeltetnek, a hazájokbeli tisztektől függnek, háborúban a szolgálati szükség szerint fognak alkalmaztatni, s a fölkelés tartama alatt a főtisztek ezredesi ranggal birnak, a többiek megfelelő katonai czimmel és ranggal s valóságos katonának tekintetnek. 5. A kamarai, postai és veszteglő-intézeti tisztek s mindazok, a kik adómentességet élveznek az országtól, a magyarországi közfölkelést illető törvények ren-

delete szerint ez alkalommal a költséghez hozzájárulnak. 6. 7. Hogy az ország békéje és nyugalma inkább biztosítva legyen, a kir. kormányzék véleményéhez képest a mágnásoknak és nemeseknek megengedte a felség, hogy a személyes fölkelés vagy zsoldos állítás között választhassanak, s a ki a háboruban elesik, vagy zászlóját elhagyja, pótlandó nem lesz. 8. Az erdélyi fölkelők zsoldja az lesz, a mi a magyarországiaké. 9. A székelyek adójáról a Leopold-hitlevél (*Diploma*) értelmében leszállítását illetőleg fennebb már van intézkedés. A fölterjesztés 10. 11. 12. pontjaira nézve irányadó a 9. pontra kiadott legfelsőbb határozat. A 13. pontban levő fegyver és élelem dolgában a felség azt határozta a székelyekre nézve, a mit a megyeiekre a 2. és 3. pontban. A 14. 15. pontra nézve: minthogy az erdélyi fölkelésnek a magyarországi hasonlatára kell meglenni, s ott semmi adóelengedés nem történt, oly nagyok és elkertülhetlenek a szükségek, hogy az ezuttal Erdélyben sem történhetik. Ezért a katonai adónak azon része, melynek kirovása ezen legfelsőbb elhatározásig függőben hagyatott, az ottani további szokás szerint, ha eddig meg nem történt, osztassék fel s mihamarább szolgáltatassék be az illető helyekre. A felség teljes bizalommal van az iránt, hogy az erdélyi egész nemesség híven és buzgón fog eljárni ez igen fontos és sürgős ügyben, s nem csak maga személyesen, gyorsan felkel, vagy maga helyett és birtokaitól a szükséges zsoldosokat kiállítja, de a fejedelemség ezeken kívül, ő felsége iránti mélyebb hódolata jeleül, a renkívüli szükség és sürgősség tekintetéből bizonyos számú katonát saját rendelkezésére bocsát, a mit a felség igen kedvesen vesz, s mind a felkelők és zsoldosok mikor és hol leendő kiállításáról, mind az ezeken kívüli, a felség tetszés szerinti rendelkezésére adandókról a királyi kormányzék tudósítását elvárja.¹

E kir. leirat országszerte lehangolta a kedélyeket. Sem az adónak a diplomatikai mértékre szállításába, sem a megyei, ugy a székely armalisták, primipilusok és pyxidariusok adófizetéstől mentesítésébe bele nem egyezvén a

¹ Kir. korm. Levéltár. 1744. 647. sz. a.

felség, sőt e megosztással a nemesség közé a féltékenység és irigység magvát hintvén, általában pedig a közvélemény kibékítésére semmi nem tétetvén: az erdélyi fölkelés a kir. leirat által, mitől oly sokat vártak, csaknem lehetetlenné tétetett. A birtokos nemesség száma alig tevén a vármegyéken 1000-et, míg az armalisták és székely primipilusok és pyxidariusok 8—10 ezernél többre számíthatók: a mint ezek a fölkeléstől visszariasztattak, világosan látszott, hogy ezek nélkül tekintélyesb fölkelő sereg kiállításáról szó sem lehet.

A megyék részéről november 26-án panaszos felírás tétetett a kir. kormányzékhez, melyben kijelentették, hogy ők készek a felség jogai és a haza védelmére; a nemesség általában, maguk az armalisták is, bármily nehéz sorsuk, készülnek, hogy ha szabadságaikat vissza nyerik, azonnal fegyvert foghassanak; de zsoldosokkal vegyülni nem hajlandók, a haza határain kívül nem mennek, a haza jótéteményeinek hazafiak részére visszaadatását kívánják.¹ A székelység az országgyűlésre deczember 1-én beadott nyilatkozatában kijelentette, hogy örvend, hogy a felség a fölkelés ügyét az országgyűlés elé hozatni rendelte. Az első alkalommal nyilatkozó követek nem voltak ily fontos tárgyban utasítva, sem felhatalmazva. Az ajánlatba hozott fölkelés nem volt gyakorlati s kivitele a hazát és törvényeket felforgatta volna, melyeknek országul köszönjük, hogy élhetünk. A székelység kész törvényei értelmében a haza határain belül fölkelni s azt védelmezni, akár generalis legyen a fölkelés, midőn személyesen köteles menni mindenki, akár particularis, mikor zsoldost küldenek; mert jobbnak látja, hogy gyakorlott katonák menjenek külső tartományokba, a gyakorlatlan hazafiak maradjanak itthon a lakosok védelmére; ezek oltáraikért és tüzhelyeikért lelkesebben harcolnak, a határszélen levő titkos ösvényeket és utakat jobban megvédik, mint az idegen katonaság; nekik méltán kell tartaniok a tatárok és oláhok betörésétől s szomorú sors néznie rájuk, ha a míg ők idegen földön harcolnak, házaikban és családjaikban idegen katonaság lakik vagy ellenség pusztítja el övéiket; ha ők védik a határokat, a felség-

¹ Erd. udv. kancell. Levéltár. 1744. 201. sz. a.

nek kevesebb lesz kiadása, mintha idegeneket rendel be e végre; az itthon katonáskodó hazafiaknak segélyére lehetnek az öregek, özvegyek, fölmentést kívánó tisztviselők is; s minthogy a felség nekik, midőn a hazán kívül katonáskodnak, kegyesen és lótápon kívül egyebet nem ad, nekik a magok fölkészítése s a messze földön való önfentartásuk költségei miatt szükségképen el kell pusztulniok; már is csak fölkelési költségek sokakat ősi vagyonuktól fosztott meg. Az adófizető armalis nemeseknek, primipiulusoknak és pyxidariusoknak a nemességtől megkülönböztetését s eldarabolását tiltja az Approb. Const. III. rész 76. titulusa 2. 3. 8. articulusa, s ezek nélkül a nemesség nem kelhet fel, azokat a törvények, kiváltságok és Leopold-hitlevél 14. pontja védik s a nemességgel egyenjoguaknak mondják. A szekelység soha sem volt köteles saját birtoka után zsoldost állítani, zsellérjeinek a maga majorsági birtokából szakított ki földet s ezért azok kötelesek voltak adójukkal is őt segíteni; hogy bizonyos számú katonát is állítson a szekelység s fel is keljen, nem teheti, mert kebeléből a sokféle toborzás már az ifjakat mind elvitte s ők vagyonilag is ki vannak merülve.¹

Megértvén a kir. kormányzék az országgyűlés tagjainak a fennforgó ügyben nézetét: jelentését a felséghez december 15-én tette meg. Látván — így szól abban — a felségnek november 13-án kelt, hozzájuk 27-én jutott k. kir. leiratát, melyben a generatis fölkelést illető elébbi kir. leirat tartalma csak néhány pontra volt korlátozva és egészen más értelmezést nyert, első gondja volt, azt az összehívott országgyűlés kk-val és rr-vel közölni, hogy abból a felség szándéka és akarata nyilván megtessék s hogy a minek meg kell lenni, legyen meg nemcsak parancsból, de a fejedelem iránti hálás érzelem következtében, annyival inkább, hogy a fölkelés célja, nem csak — mint a törvény kívánja — a haza védelmezése, de az, hogy a nemesség a hazán kívül legalább is száz mérföldre elmenni hajlandó legyen s arra mintegy kedvet kapjon. A kormányzék

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1744. 663. sz. a. Osszevetendő azon évi szeptember 29-ki nyilatkozatokkal. 1744. 599. sz. a.

a felség és ügy érdekében állónak látta, hogy ha bár az idő némi haladásával s nehézségek közt is, de a kk-at és rr-et képviselő nemességgel mégis inkább végezze el a dolgot, mintsem haza bocsássa, hogy a törvényhatóságokból egyenként kétség kívül felterjesztendő nehézségek és akadályok elhárításával a sikert messze időre halaszsa, vagy éppen kockáztassa.

A megyék és székelység követői nem vádolhatók sem ellenzéki hajlammal, sem hatáskörükön kívül terjeszkedéssel, midőn utasításaikból folyólag a kir. kormányzék előtt a kir. leirat tartalmával és czéljával ellenkező, megfontolásra méltó igen sok ellenvetést hoztak fel és adtak elé. A birtokos nemesség száma igen csekély — mondák — s az is szegény, még a mágnások is, kivéve a királyi szolgálatban levőket. Otthon szétszórva, saját hajlékaikban élnek, közülök sok a nevelés hiánya miatt alkalmasabb az eke szarvára, mint katonáskodásra, azért, mert már rég lefegyvereztetvén, még reménye sem volt, hogy valaha más életet folytathasson; arra, hogy otthon nagy bajjal édegéljen, alkalmas, de hogy hazul száz és több mérföldre elmenjen, s városban pénzen éljen, avagy csak egy hónapig is, arra módja nincs, annál kevésbé arra, hogy zsoldost állítson, küldjön el és tartson fenn. Jobbágyaik több évi terméketlenség miatt oly szegénységre jutottak, hogy a mit tőlük kapnak, segélyül ismét rájuk kell fordítaniok. A szegény nemességnek nem marad egyebe, mint az eke. Az arany- és sóbányáknál, harminczadi hivatalokra, fiskusi felügyelőségeknél, szóval: minden javadalmazott állomásra idegenek vannak alkalmazva, a haza fiai mellözve, Erdély, az édes anya emelői nem erdélyieket táplálnak, ezek gyűjtik össze s tartják kezökben pénzét. Az erdélyi generalisi tiszt emlékezete az erre kinevezve volt gróf Apor Istvánban, valamint a székelyeknél a főkapitányoké is kihalt; a kik ha fenállának, akár a generalis, akár ezen partialis felkelést most, és Isten ne adja, de ha a haza veszélynek lenne később is kitéve, a fejedelem és alattvalói javára sokban megkönnyítnék. A törvény szerint adómentes nemesség adóval és katona elszállásolással van terhelve. A nemesek,

armalisták s főleg a primipilus és pyxidarius székelyek, a kik ez ideig tiltakozva s a Leopold-hitlevél 14. pontjában biztosított szabadságuk visszaadatását remélve, magukat adó alá engedték, szabadságuk visszanyerése iránti reményöket végképen elvesztették.

„Valóban legkegyelmesebb fejedelem! — mond a felirat — ezen körülmények között nem kevés törekedésébe került a kir. kormányzéknek, míg javasolva, serkentve, intve és tekintélyénél fogva, melynek régi utasításai megcsorbitása miatt aláhanyatlását sajnálva látja, parancsolólag is közbelépve, nehezen tudott oda jutni, hogy a nemesség, a szász nemzet által a szintén nemesi jogon birt hét birák jószágai után adni köteles és megígért 48 katona odaszámításával együtt ezer lovast megígérjen, s azt erejéhez képest fegyverrel és ruházattal ellássa. A kir. kormányzék nem akadályozhatta meg, hogy fájdalomukat ki ne fejezzék, mert látta, hogy forrása nem makaesség, s biztatta őket Leopold király 1700. márczius 21-én a kir. kormányzékhez intézett kegyelmes kir. leiratának tartalmával, és e zavarból nem menekülhetett; mert visszamenve a multa, látta, hogy midőn a nemesség külső háborura felkelt, vagy zsoldost állított, jobbágyai adója nekik engedtetett segélyül. Erdély nem hasonlítható össze más országokkal, hol kereskedés van. Onnan nem visznek ki semmit, sőt a kereskedés és mesterség minden tárgyát kívülről viszik be. A hol ez a három nincs meg, bizonyosra vehető, hogy pénz nincs. A királyi kinstárt az előbbi k. kir. leirat 5. pontja értelmében felszólította, hogy a felkelés költségeihez járulásra a kamara tisztviselőit hívja fel: azt felelte, nincs felülről parancsa, pedig tudva van, hogy ezek az ország több jövedelmét húzzák, mint az ország más lakói. Sokan szegényen jöttek be, s hamar meggazdagodtak, itt gyűjtött pénzőket kivitték. Most is sok van emelkedőben, a kik a haza fiai elől a remélt kenyeret elveszik, a mit ha tíz és több év óta a haza fiai élveztek volna, most akár két annyinak fizetésére rábirathattak volna. Ezen, fizetésre birni siker nélkül megkísérlett kamarai tisztí egyéneket a kir. kormányzék a felség külön kegyelmes elhatározására bizza.

„Ezek így levén: a kir. kormányzék is hozzá járult ahhoz, hogy fölkelés helyett egy meghatározott számú katonaság adassék, a következő okokból: 1. Mert a midőn a nemesség külső háborura személyesen felkelni vagy pedig maga helyett személyest küldeni szegénysége miatt nem képes, és oly törvényekre hivatkozik, melyeknek sérthetlenségét a felség több ízben magparancsolta, meg kellett gondolnia, hogy a felségnek semmi haszna nem lesz abban, ha azon törvények rendelete szerint 2 vagy 3000 felkelő csak Erdély határszéleig megy el. 2. Ezer önkéntes és bárhová elmenni kész katona többet ér, mint kényszerítve összegyűjtött s fegyverrel bánni nem tudó emberek egész tömege. 3. Mert a már évek óta a hazában meg nem szűnő toborzás, a gr. Kálnoky- és Gyulay-ezredek többszöri kiegészítése, a mit többnyire a nemesség teljesített, sőt a felség parancsánál fogva ma is folyamatban levő toborzás Erdély ifjúságát szerfelett megfogyasztotta, s a katonagyűjtést megnehezítette. A kormányzék azonban azon lesz, hogy a megígért 1000 lovas a nemesség által felszerelve, mihamarább kiálltassék, s a szász nemzet által ígért 500 gyaloggal együtt indulásra elkészüljön, a mit a maga idejében a felségnek azonnal megjelenteni kötelességének imeri, hogy utazási kellékei iránt idejében rendelet tétethessék. A kir. kormányzék reméli, hogy a felség a magyar nemesség és szászság által megajánlott ezen 1500 katonát hódoló hűségök jeleül kegyelmesen fogadja.¹

Hasonló tartalmu, de bizalmasabb s néhol erősebb érvelésű felírást tett a kir. kormányzék az erdélyi udvari kancellariához. „Midőn a kk. és rr. megértették — úgymond a felirat — hogy a szabad rend elszakasztatott a birtokos osztálytól, s annak az adó nyakán maradt, ez pedig szerfelett megterhelhetik, egyszersmind a szegénységre vagy jobbagyságra is sulyosodik a közadó: oly tusakodásba estek, hogy csak sok munkával tudta a kir. kormányzék elméjüket elcsendesíteni. Teljességgel nem érezték magukat képeseknek arra, hogy jószágukért külön zsoldost, maguk személyeért pedig katonát adjanak. A vármegyében mint-

¹ *Erdélyi udv. kancell. Levéltár. 1744. 201. sz. a.*

egy 1000 birtokos van; egy részéből kitelt volna, de a kinek csak 2—3 vagy 10—12 ház jobbágyuk van, hogy még magukért is, birtokaikért is állítsanak, s oly messze menjenek hazájuktól, azt teljes lehetetlennek mondták. Sok idő eltelt a generalis conscriptio és más módok felett való tanakodással, utoljára nehezen, sok kérés és panasz után ígérték meg az 500 katonát, s még több alkudozás, mentegetőzés és kifogás után kettőztették meg számát, egyszersmind kiállítására módozatát is megállapítván. A szegénység oka mindennek s a nemesség eladósodott állapota. A kik Bécsben magukat dicsekedve mutogatták, hibáztak; érzik, hogy ezt erősségül nem lehet venni, mert azok is *fúni fogják a tarlóját*.¹ A lovakat Erdélyben kilencz esztendőtlől fogva szüntelenül szedték és kivitték, a materiálékat a contumáciákon megdrágították, az ifjúságot mind magyar, mind német regimentekre felszedték, melyek miatt miképen telik ki ezen katonáknak száma, s hogy lesz mundérozása és lovasítása, az idő mutatja meg. A készség meg van, csak lehetlenség ne álljon ellen . . . A székely natio tisztjei bejöttek a guberniumba — folytatja a felirat — és deplorálták, mitevők legyenek a szabad renddel, mely a kir. leiratban egész meztelenül adófizetőnek iratik. E szerint szabadságuk visszanyerése iránt elcsüggedvén, mindnyájan igen elszomorodtak. A kir. kormányzék mellékelte azok kívánságára a Leopold-féle királyi elhatározást, mely szerint adómentességi joguk meg volt, habár gyakorlatában nem voltak is. Ezekre a kir. kormányzéknek nehéz volt felelni. Csaknem elkeseredve tudatták a követek, hogy ők terülnél egyebet egyszer sem vittek küldöiknek, consolatiót pedig soha sem, mely miatt féltik személyöket és existenciájokat . . .² A kir. kormányzéki jegyzőkönyv írója Virgilius e felkiáltásával végzi be e tárgyról irt jegyzőkönyvét: *Tantae molis erat Romanam condere gentem!*

Ily váratlan lett a székelyek fölébredése az insurrectiora felhívó hizelgő első kir. leirat által keltett öröm és lelkesedés mámorából, a min azonban változtatni nem lehe-

¹ E közmondás értelme előttem ismeretlen. ² *Erdélyi udvari kancell. Levéltár.* 201. sz. a.

tett; az országnak mást akaró fejedelmével szemben nem maradt fenn egyéb, mint a meghajlás és engedelmeskedés kötelessége.

A kir. kormányzék által az erdélyi fölkelő seregbe nézve megállapított rendszer ime ez.

Bárha az erdélyi birtokos nemesi rend, miután az egyházi nemesek adó és katonatartás terhe alatt hagyattak, csekély számú, állapota szűkös, maga eladósodott s házi viszonyai szegényesek, mert a haza legfőbb jótéteményeit mások veszik, s az édes anyahon emlőjén a kir. hitlével és legfelsőbb elhatározások ellenére idegenek táplálkoznak, azok birják a kamarai hivatalokat, a szabad kereskedés utai el vannak zárva, a nemességnek nincsenek még vagyonosodása föltételei; mindazonáltal egyfelől azon erős bizalomtól éltetve, hogy annyi-szor, erejük felett bebizonyított s tényekben igazolt hűségökért a kir. felség által meg fognak vigasztaltatni; másfelől mert a természetes hűségi hódolat hozza magával, hogy magukat érdemesítsék; de hogy arra felbuzduljunk, azt a jótétemény eszközli. Ezért a nemesség magára veszi 1. a fölkelés czíme alatt ezer lovasnak ruhával (de nem egyenruhával) és fegyverrel ellátva, a legrövidebb idő alatt kiállítása terhét, ide értvén azon 84 lovas katonát is, kiket a szász nemzet nemesi javai után kiváltságai értelmében állítani köteles. 2. Minden megyének és széknek gondja lesz az ezen összegből rá eső számú lovast kiállítani, s míg e szám betelik és a *Lustra* a megyében megtartatik, az egybegyűjtött katonák a falukra kiosztva, a katonai élelmezési szabályok (*Regulamentum Militare*) szerint tartatnak. 3. Lesz tiz század, annyi zászlótartóval, al- és főhadnagygyal (*Ductor*), ezenkívül kovácsaik, sebészeik, mindenik századhoz 10 tizedes és őrmester, a kiket a helységek adnak katonajutalékuk arányában. 4. A felsőbb rangu tiszték, jószágaikról, ha egy megyében annyi van, hogy arány szerint öt egy katona kiállítása megilletné, nem lesznek kötelesek állítani, de azon költséget, a mivel katonát állítvának, fordítják a maguk hadi szolgálati szükségleteire; ha pedig csak annyi birtokuk van, a mi után egy töredék jutna rájuk, több nemes társaik is, a kikkel nekik katonát állítani kellene,

katona részök költségét neki kötelesek fizetni. 5. A tisztek fizetése akkor lesz folyóvá téve, mikor a megye katonajutaléka ki van egészítve; akkor a megye felettök szemlét tart, minek napjától fogva addig, míg a haza határát el nem hagyják, katonai tartási szabály szerint kapják ki illetményöket a megyétől, az őrmesterek és tizedesek ellenben az összeírás napjától kezdve kapják illetményeiket. 6. Az ezrednek lesz két rézdobja, 10 málhás szekere, melyeket a megyei szolgabírói kerületek készíttetnek el. 8. Szükséges, hogy a megye hasonló költségekre, hadjuttaléka költségösszegén feljül, valamint véletlenekre még egy bizonyos öszszegről czélszerűen gondoskodjék. 8. A fölkelő katonaság és tisztek tartása a hazán kívül is a felség kegyelméből a katonatartási szabályok szerint lesz. 9. E katonaság nem mozdul ki egyszerre s egy helyről, sem együtt és egyszerre, hanem a mint a magyarországi megyékben történt, külön-külön, például: Alsó-Fehérmegye, Fogaras és a szász nemzet fölkelői együtt, egy alkalommal, azután a székelyek, azután Küküllő-, Hunyad- és Thordamegyék, még azután Kolozs-, Doboka- és Belső-Szolnokmegyék, utoljára a visszakapcsolt Részek. Kivonulás alatt minden megye készpénzzel megváltandó nyugtával kell hogy éljen, de a tartományi biztosság előre gondoskodjék a lovas részletekről és egyéb szükségletekről, a miknek átvonulás alatt nyugtára vagy készpénzért kell kiszolgáltatni. 10. A hol ilyen módon elrendelt sereg csapatonként egymással egyesül, az egész és a kapitányok mind függnek az alsófehérvármegyei kapitánytól, mely a fejedelemség első vármegyéje. Fizetése alezredesi lesz, de azt úgy értve, ha a többi kapitányokat rangban, korban, tapasztalásban és más szükséges tulajdonokban jog és érdem szerint feljül haladja; különben e tisztt bármely más megye azon kapitányát fogja illetni, a ki érdemben, korra és tapasztalásra nézve a másikat felülmulja, a mit a kir. kormányzék határoz el. Ez a hadjárat bevégeztével (mert ennél többre a felkelő sereg nem kötelezhető) tartozik az ezredet vissza vezérelni, és minden megye századát annak átadni.¹

¹ Erdélyi údv. kancell. Levéltár. 1744. 201. sz. a.

Erős érvek s oly czáfolhatlan tények voltak e fölterjesztésekben és mellékletekben elmondva, s alattvalói hódolattal ugyan, de nyíltan és oly határozottsággal, melynek hatása a királynéra kellemes nem lehetett. A kir. leiratok és kormányszéki fölterjesztések eddigi különösen édesgető szivélyességét hideg kimértség s hivatalos komolyság váltotta fel. Ezt világosan mutatja az 1744. január 5-én kelt kir. leirat bezáró része. „A kir. kormányzéknek a felkelés tárgyában tett előbbi felirásai s azokra kelt királyi leiratok alapján Erdély hív mágnásaitól és nagybirtokos nemeseitől ő felsége iránti szeretetök- s hűségöknél fogva nagyobb számú katonaság ajánlását és kiállítását remélte — így szól a felség — de mivel a jelenvaló sürgős, sőt nyomasztó körülmények hosszabb tanácskozást és halogatást nem tűrnek, és a további előterjesztések nagy idővesztéssel járnak, a fölkelés váltságaul megajánlott lovas és gyalog katonaságot elfogadta ezen föltételek alatt: 1. hogy az ezer lovas egy ezredbe, az 500 gyalog egy zászlóaljba alakíttassék, fegyverrel, ruházattal s egyéb katonai kellékekkel jól ellátassék, ha előbb nem, következő ápril közepéig Sziléziába egytől-egyig kiállíttassék, a további rendeletre várakozva; a mi ha meg nem történik, tudják meg mindazok, a kiket illet, hogy a felség ezzel meg nem elégedve, az országnak a felkelés tárgyában tett előbbi ígéretéhez s arra keletkezett legfelsőbb elhatározáshoz fog ragaszkodni. 2. Ez a katonaság a porosz haboru végeig lesz köteles szolgálni. 3. A ki a katonaság főparancsnoka lesz, mihelyt Sziléziába ér, a felség ott levő hadának parancsnoka alatt fog állani, s annak, a mint ez a hadviselés természetéből foly, mindenben engedelmeskednie kell. Mind a tiszték, mind a legénység fizetését a felség kinestára fogja hordozni.¹

A kir. kormányzék február 6-án kiküldötte a törvényhatóságok főtisztjeihez a kir. leiratot, a kiállítás módozatai és a kirovási jegyzék másolatával² buzgó és gyors eljárást

¹ Kir. korm. Levéltár. 1745. 2. sz. a. ² Az adókules (calculus) szerint az 1000 lovas a kir. kormányzék e szerint róttá ki:
 Alsófehérvármegye ad 140 katonát
 Küüllőmegye „ 100 „

parancsolva a katona kiállítás ügyében, meghagyta, hogy a felszerelésükre kirótt összeget küldjék be a tartományi bizottsághoz, a századokhoz nevezzenek ki altiszteket, a felsőbbeket a kir. kormányzékknél hozzák ajánlatba, e felett minden katona után dob, zászló, szekér, sátor stb. megszerzésére a tartományi pénztárnokhoz küldjenek be 9 r. frtot és 36 krt.¹ A katonák kiállítása után fő szemle (*Lustra*) lesz, s erről a kir. kormányzék fog értesítést adni, egyidejűleg a fölkelő sereg ezredesévé br. Szentkereszti Andrást, őrnagygyá gr. Bethlen Ferenczet nevezte ki. Macskási Miklós, ki előbb a magyarországi ezredben szolgált mint kapitány,

Thordamegye	ad	115 katonát
Kolozsmegye	„	94 „
Dobokamegye	„	79 „
Belső-Szolnokmegye	„	85 „
Hunyadmegye	„	95 „
Közép-Szolnokm.	„	78 „
Krasznamegye	„	21 „
Kővárvidék	„	31 „
Fogarasvidék	„	30 „
Udvarhelyszék	„	31 „
Háromszék	„	38 „
Csikszék	„	12 „
Marosszék	„	25 „
Aranyosszék	„	6 „
Szász nemzet	„	48 „

Összeg...1000

Szintén a szász nemzet gyalogot..... 500

Együttes összeg...1500

Erdélyi udv. kancell. Levéltár. 1744. 201. sz. a. Összevetendő :
Kir. korm. Levéltár 1744. 584. sz. a. irattal. Hogy az olvesónak némi fogalma legyen az egész fölkelő ezred költségéről, ide igtatom *Küküllőmegyére* kirótt 109 lovas ruházati, fegyverzeti s más költségei összegét.

Költségek összezése: egy lovas katona került 90 frt 49 krba,

Eshető hiányokra számítható 9 „ 11 „

Elkerülhetlen szükségekre 588 „ 43 „

Fizetések, zsoldok, személyi huspénz és lótar-

tás tiszteknek, közembereknek egy óra.1523 „ — „

Együtt...2211 frt 43 krba.

Kir. korm. Levéltár 1745. 57. sz. a.

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1744. 201. sz. a.

szintén állomásért folyamodván: a kormányzék az elsőket megerősítés, utóbbit kinevezés végett az udvari fő hadi tanácsnak és ő felségének ajánlotta.¹

Az utóbbi kir. leirat szigorú hangja s a kir. kormányzék erélyes rendelete oly gyors eselekvésre birták a törvényhatóságokat, hogy már márcz. 24. szükségessé vált a közeledő általános szemle iránti intézkedés. A kormányzék tehát előleges figyelmeztető körlevelet bocsátott ki a megyék és székek főtisztjeihez azon meghagyással, hogy mihelyt veszik, hozzáértők vezetése s jó fegyelem alatt, katonáikat indítsák utnak, úgy, hogy azok a kikötött nap előtti este a gyülekezés helyére megérkezzenek. Maguk tájékozása végett a következőkre tétettek figyelmessé: 1. A köz szemle helye Thordán túl a Szamos vidékén lesz. 2. Azon helyre minden község a maga költségén tartozik elszállítani katonáit, az állomási helyek terhelése nélkül. 3. Számba kell venni: hány megállási helyök lesz a közszemle helyéig. 4. A kitűzött idő előtt nem kell megérkezniök, mert sem maguknak, sem a lovaknak nem adnak helyet. 5. Addig való élelmökről gondoskodni kell pénztül vagy természetben. 6. Az állomások tisztjeit fel kell kérni, hogy rendeljenek előre elegendő felügyelőket, hogy a katonák ne hibázhassanak, s a kik eltávozásukkor bizonyíthassák azok jó magaviseletét. 7. E nélkül a szemlén előforduló panaszok következtében kifogás és mentség nélkül el fog ítélni bármely vétkes katona. 8. Az illető helyről elindulás órájáig tiszt és közlegény fizettségük ki, s róla adjanak formaszzerű nyugtát. 9. Utazásuk alatt magukról, lovaikról az illetők maguk tartoznak gondoskodni. 10. A katonákat kísérő biztosok annyi pénzt vigyenek, hogy szemle után tiszteknek és közembereknek egy hónapi fizetésöket nyugtára kifizethessék; ezenkívül — 11. a mi hiányt a katonai főbiztoság ruhákra, fegyverre vagy más kellékekre nézve kíván, azt is pótolhassák. 12. A katonákkal menő biztos számba adván az ország biztosának hadjutalékát, vegyen nyugtát, a miben benne legyen: hány katonát adott kézhez s minő készület-

¹ Kir. korm. Levéltár. 1744. 284. sz. a.

tel? „Eszekbe kell venni a tiszteknek azt is — mondja a körlevél — 1. hogy a század három főtisztje nem számítatik a katonák létszáma közé, azokat teljes számban kell kiállítani a kirovás szerint. 2. Szekeret, tisztöt, fejszét s egyéb efféléket készíttessenek-e? ne-e? br. Szentkeresztit tudósítani kell, hogy két költség ne legyen. Ökröket pedig a szekerek elé szerezni kell, és az általános szemlére elhajtani, ott elfogadják vagy készpénzzel kifizetik.

„A tartományi főhadbiztosságnak márczius 27-én megiratott, hogy Kolozs, Doboka, B.-Szolnokmegyékhez kellő lótar készentartása iránt idejében intézkedjék. Márczius 31-én pedig a törvényhatóságoknak írta meg a kir. kormányshoz, hogy ámbár a megye (szék) első rendeletéből megértette teendőit, de mivel a *Lustra*-ügy a tartományi biztosságot illeti, még a következőkről értesíti: 1. A *Lustra* május elején lesz Bonczidánál és Zsuknál, napját előre tudatni fogja, valamint azt is, mely napon induljon ki a katonaság állomásáról, hogy a meghatározott időben érkezzenek meg. 2. Akkorra a megye igyekezzék katonaságát teljes számban vagy legalább nagyobb részét kiállítani s a szükségességekkel felkészíteni, hogy az indulás idejéről értesítéskor azonnal küldhesse őket biztosa kíséretében. 3. Ennek kezébe annyi pénzt adjon, hogy az ut-rendben kijelölt állomáshelyeken őket élelmezhesse. 4. Minden község köteles az állomáshelyeken a katonaság és lovak tartásáról gondoskodni, piaczi árban s készpénzért. 5. Az útiköltségeken kívül minden tisztnek és katonának kiszabott egy hópénzét adassa át a biztosnak, mely a *Lustra* napján kinek-kinek kiszámlálhassa. 6. Az előfordulható hiányok fedezésére is adjon kezébe költséget. 7. A *Lustra* helyén a tartományi biztos által beszerzendő pénzből fognak a katonaság maga és lovai tartatni. 8. A *Lustra* elvégződésekor a megindult katonaság a kijelölt állomásokon szintén ez alaplól a tartományi pénztár utalványozására kapja lótarát, Magyarország határaig piaczi árért, előre értesítvén erről gondoskodás végett saját hatóságaik által az állomáshelyek előljáróságait. A katonák maguk készpénzéből élnek. 9. Az átutazás alatt a biztos minden kihágástól tartóztassa meg katonáit. 10. A

három törzstisztnak és a kik a törzskarhoz tartoznak, havi fizetése a tartom. pénztárból jár ki s nem máshonnan.¹

Az előkészületekre, tábori szekerek s hasonlók beszerzésére, az ujonnan kinevezett ezredes báró Szentkeresztinek kérésére márczius 26-án a tartom. pénztár e célra rendelt alapjából az általa szükségesnek kimutatandó összeg kifizetése elrendeltetett.² A megyék és székek, ugy a százság a tisztii állomásokra nézve egymás közt katonáik aránya szerint ugy egyeztek meg, hogy a melyiknek katonajutaléka nagy, kapitányi és hadnagyi, a melyiknek kisebb, zászlótartói tiszteket jelölhessen ki, s e megállapodás értelmében ajánlottaikat a kir. kormányshoz megerősítés végett felterjesztették.

E közben, április 12-én kelt kir. leiratában br. Szentkeresztii András, Fogaras vidéke főkapitánya, mint az erdélyi fölkelő sereg ezredese (Háromszék részéről), gróf Bethlen Ferencz (Alsó-Fejérmegye ajánlottja), mint őrnagy a felségtől megerősített oly módon, hogy a fölkelés tartamáig mint a magyarországi ezredek törzstisztei azon rangot birják és használják, s mint azok, törzstiszti kinevezéseiket a bécsi fő hadi tanács irodájáról, a hol ki vannak állítva, kivehessék. Alezredessé Macskási Miklós, Dessewffy-huszár ezredi lovas kapitány neveztetett ki ugy, hogy továbbra is vegye kapitányi fizetését, de százada feletti parancsnoksága megszűnik, s azon biztosítással, hogy háboru végével, midőn a fölkelő sereg szétszlik, ő kir. alezredesi ranggal valamely rendes magyar huszárezredben alkalmaztassék. A többi tisztekre nézve is, kiket az erdélyi mágnások, nemesek és községek neveztek ki,³ a felség kijelentette, hogy azok kinevezésére nézve is, szintugy mint a magyarországiaknál történt, semmi akadály nem forog fenn, hogy kineveztetésök a szokott rendelet által megerősítették, csak hogy a kir. kormányshoz a fő hadi tanácsot azok neveiről és kineveztetésök sorrendjéről értesítse.⁴ Ugyanezt április 10-én

¹ Kir. korm. Levéltár. 1745. 164. sz. a. ² U. o. 169. sz. a.

³ A megyék és székek közönségei nevezték ki, nem az egyesek. Itt tévedett a királyi korm. fogalmazója. ⁴ Kir. korm. Levéltár. 1745. 259. szám alatt.

az erdélyi udvari kancellaria is tudatta a kir. kormánysszékkal, felkérve oly rendelés tételére, hogy a fölkelő katonaság részenként, a mint jobbnak fog látszani, ő felsége szolgálatára minél előbb indulhasson s mehessen föl Bécsbe és további rendeltetési helyére, hogy az ország is tartásától menekedhessék. Magyarországon átvonulásuk alkalmával azon helyekre, hol megállnak, a szükséges intézkedések megtétele iránt a kancellaria intézkedni fog, mihelyt az elindulásról értesül. Egyuttal megküldötte az udvari fő hadi tanács által készített úti menetrendet, mely szerint ezen 1000 emberből álló ezred és 500-ból álló zászlóalj, a szerint, a mint csapatokba osztva lesznek, a kir. kormánysszék által az oda való hadi és tartományi biztosságnak adassék át, s minthogy nem tudható: Szeben környékén gyűlnek-e egybe, vagy az ország felső részében? ezen kettős menetrend állapított meg. Ha Szebennél gyűlnek össze, csapatokra oszolván, három napi időközben utnak indítandók. Előbb menjenek a lovasok, minden három napi utazás után a 4-iket pihenve, a gyalogosok 2 napi utazás után a 3-ikat pihenve, Szebentől Déva felé, onnan a temesi Bánságon, Szegeden át, ott a Tiszám átkelve, Halason, a Kunságon, Pest, Hont, Nógrád, Bars, Pozsony és Nyitra megyén keresztül, a hol a March folyón Gödingnél átkelve, csatlakozzanak a Morvaországban és Csehországban levő királyi hadsereghez. Ha pedig a felső részekben gyűl össze az ezred, akkor az úti menet legyen Somlyón, Bihar és Szabolcs megyén át a Tiszáig, melyen átkelve, mind az előbb irt nyomon menjen s csatlakozzék a kijelölt hadsereghez. A fő hadi tanács azt is tudatta a kir. kormánysszékkal, hogy a lovasság részére Pozsonyban ezer darab kisebb tüzelő fegyver (pisztoly) és számszerij (*Catapulta*)¹ 9 r. forintnak a főfegyvertári hivatalnál lefizetése mellett megszerezhető lesz.²

A mint előre ki volt hirdetve a közszemle (*Lustra*) a közellakókra nézve 1745. május 11-re, a távollevőkre nézve 15-re, a Zsuk és Bonezida közötti mezőn, ugyanott meg is történt; gróf Kornis Antal tartományi biztos hiva-

¹ *Catapulta* = Eine Kriegsrüstung in die Weite einen grossen Pfeil zu schiesen. ² *Kir. korm. Levéltár.* 1745. 217. 258 sz. a.

talos tudósítást tett róla a kir. kormányshoz május 18-ról, melyben írja: „hogy a kitűzött napon és helyen az e végre kinevezett külön hadi biztosokkal együtt pontosan megjelentek, a többi nemes községek katonáit, lovait és készületeit megvizsgálták, hanem a szász nemzet és Hunyadmegye katonái még nem érkeztek el. Utóbbinak főtiszte tegnap gyorspostán jött levelében árvizzel és a rendelet késő vételével mentette késedelmezését, de remélte, hogy ezek is el fognak nemsokára érkezni. Már ma — ugymond — a jelenlevőket századokra felosztván s tiszteiket kinevezvén: azon fognak lenni, hogy legtovább szerdán útnak indíthassák. Reménylik, hogy addig a hátralevők is elérkeznek. A tiszt-kinevezéssel sok bajuk van, mert többen jöttek, mint kellene.¹ Hadi biztos Reissner ur jelen van ugyan, de semmibe, a mi az ő dolguk, belé nem szól; s mint-hogy nem kívánta, ők sem ajánlták meg. Meg levén már a szemle s a csapatokra osztás, a tabellát az utazási élelmezés czéljából vele kell elkészíttetniök, már értesítette is erről a jelenlevő kormányi biztos. Itt a debreczeni kerületi biztosnak mind ő, mind Reissner ur az odavaló hadbiztos-

¹ A május 18-ki szemle (*Lustra*) alkalmával a törzstiszteken kívül, kiknek neveit imént láttuk, a következő tisztikar volt hivatalosan kimutatva:

Kapitányok:	Hadnagyok:
Béldi Mihály (Kolozsvarmegye részéről).	Gr. Teleki Sándor.
Pongrácz Pál (B.-Szolnokm. r.)	Kemény Pál (Thordam. részéről)
Vadászi Mihály (Hunyadm. r.)	Szucsáki Ferencz —
Décsei Zsigmond —	Galambfalvi Gergely —
Váradi Zsigmond —	Kabós László (Kolozsm. r.)
Henter Ferencz (Küküllöm. r.)	Vasas József (B.-Szolnokm. r.)
Sándor Mihály (Udvarhelyszék r.)	Réti András (Küküllöm. r.)
	Mohai Sámuel (Alsófejérm. r.)
	Donáth István (Háromszék r.)
	Rüsler János (szászok hadnagya.)

Zászlótartók:

Lészai Gergely —	Buda Miklós (Hunyadm. r.)
Sándor Péter —	Réti József (Kolozsm. r.)
Szegedi András —	„ István (B.-Szolnokm. r.)
Jábróczky Mihály (Dobókam. r.)	Bonyhai Pál (Marosszék r.)
Galmen András —	Széplaki Ferencz (Alsófejérm. r.)

nak, de oly válasz jött, mintha készpénzzel kellene ezen seregnek Magyarországon átmenni. Visszairtak a kir. leiratok értelmében, felfejtették, hogy az a készpénz hiánya miatt lehetetlen s kérték, hogy ő felsége szolgálatát mozgassák elé s az átutazó erdélyi ezredet élelemmel lássák el. „Csodálkozásra méltó — írja a tartományi biztos — mily szép nép és lovak, s mily szép készülettel soroztattak be, méltók lennének, hogy ő felsége megnézze. Nem hiszi, hogy ő felségének magyar hadai közt paripásabb és szebb népe volna, mint ez in parte. A nemes székely nemzet is a számbeli hiányt lovak és legények kvalitásával panasz nélkül kipótolta. Még van hiány sok helység részéről, de az tűrhető; már most számba vétetvén, azoknak birtokosai pótolni fogják kész pénzzel, küldve az ezredes kezéhez. Meg kell vallaniok — írja — hogy a haza becsületére s a maguk jó hírnevére is vigyáztak, s remélik, hogy ha így érkezik fel a sereg, nem vall vele Erdély szégyent. A lovakat féltik a miatt, hogy abrakot nem kapnak, fűre kellett őket bocsátni, de már az is vastagodik, kivált Magyarországon. Jó gondviseléssel csak elmennek. Felkérték a magyarországi biztosokat, hogy minden harmadnapon nyugodjék a sereg, holottt a fő hadi tanács a negyedik napot rendelte arra. Már holnap — így végzi a tartományi biztos jelentését — fölülvizsgálják s csapatokra osztják ezen egész hadat s az esküt velök letétetvén, csütörtökre marad elindulásuk a hunyadmegyeiek el nem érkezése miatt. A szebeniek megérkezvén: most tartnak felettök szemlét.“¹

Julius 5-én tett második jelentése még kimerítőbb. Ebben új az, hogy a szemle 10 napnál is tovább tartott, de a fejedelem érdeke, az ország és nemesség becsülete megkívánta, hogy sem idő, sem munka, sem a nem adózóktól gyűlt pénz ne kimerüljön. Az ismételve végbe vitt szemle s az észrevett hiányok kijelölése után a tartományi biztosság egy havi fizetéssel, t. i. személyi és lótartással ellátva, május 23-án különböző állomásokra irányozva, 3 seregben utnak indította, az illető tartományi és hadbiztosok úgy Kolozsvártt, mint Magyarországon a Tiszán túl s a

¹ Kir. korm. Levéltár. 1745. 282. sz. a.

Temesi Bánságban az igazgatóság erről értesítették s az ott átvonuló sereg iránt a szükségesek megtételére felszóllítottak.¹ A kormányzék június 3. értesítette erről az erdélyi udvari kancelláriát s felterjesztését a felséghez is megtette. A kancellária 19-én kelt válaszában tudatta, hogy a kancellár maga jun. 18-án terjesztette elé a királynénak az ügyet, a ki azt kegyelmesen és jó kedvvel vette, s midőn elészámlálta, mi okokra nézve nem készülhetek el előbb a kiállítással, azokat is kegyesen kihallgatta és úgy látszott, hogy rajta megnyugodt. A kancellár kérte, hogy tekintse meg ő felsége azon katonaságot, s a királyné vidám arcczal felelte, hogy örömet megnézné, de annak Ausztrián átvonulása a sok allomás miatt nehéz lenne. A kancellár megjegyezte, hogy kár volt, hogy a kormányzék a gyalog zászlóaljról nem küldött fel táblás kimutatást.²

A mint az ezred Sziléziába megérkezett, azonnal kiűnt, hogy a tisztek is az ezer számba vétetvén be: még 43 lovas és 38 ló hiányzik, minek gyors kiegészítésére az erdélyi főhadvezér a kir. kormányzékot, a királyné meghagyásából, június 30-ki iratában sürgősen fölkérte.³

E fölkelő sereg fölszerelése utolsó mozzanata a Bécsben, az előirányzatnál drágábban készítettett tiz zászló árának kiegészítése. 600 forint fizetvén be e czélra a fölkelési pénztárba, 1745. július 6-án még hátra volt 200 r. forint, a mihez szeptember 15-ig még 87 forint járult. Erre nézve a kir. kormányzék szeptember 15-én a tartományi biztosságnak megrendelte, hogy azt előlegesen fizesse ki, s a hátralékban levő helységek nemsokára számadás tételre Szebenbe bejövő követeivel fizettesse vissza.

Az erdélyi önkéntes ezred és zászlóalj, a mint Sziléziába érkezett, azonnal belevegyült a harez zajába, s bár a magyar hadseregről sok jót és dicséretet irtak a főparancsnokok, sőt maga a királyné is, ezekről külön említés téve nem volt. Maradt fenn azonban a kir. kormányzéki levéltárban gróf Bethlen Ferencz őrnagynak 1745. október 12-én az opitzi mezőn levő táborból irt egy levele, mely-

¹ Kir. korm. Levéltár. 1745. 305. 416. sz. a. ² U. o. 424. sz. a.

³ U. o. 396. sz. a.

ben ezredesök halálát tudatja s ezredök hadi működéséről is megemlékezik. Szemtanutól írva a levél, hitelessége kétség felett áll, s ezért a benne levő történeti rész fontossággal bír.

„Macskási Miklós alezredes ur — így ír a gróf — máshova rendeltetvén, neki a kötelessége tudatni a királyi kormányzszékkal, hogy báró Szentkereszti András ezen hónap 9-én délután egy órakor az egész ezred nagy szomorúságára a világból kiszólitatték; nem kétli — ugymond — hogy a kir. kormányzszék mind az alezredes, mind az ő éjjnapi fáradságát az ujonczok mellett méltó tekintetbe veszi, s mások hátránya nélkül saját hazafiait fogja előmozdítani kívánni. Ajánlja is magukat kegyességökbe, egyzersmind minden dicsekvés nélkül írhatja — ugymond — hogy ezredök oly kevés időre, fegyelem tekintetében oly állapotban van, hogy vele szégyent akár hol sem vallauak, sőt inkább más ezredeknek is például vannak. Az ezred teljes létszáma 891 ember, 836 ló, hiányuk egyéb nincs, csak a ruházatjok igen kezdett szakadozni. A mi hadi szolgálatukat illeti: e hónap utolsóján¹ esett ütközetről kívánta tudatni, hogy az Istennek hála! gloriose ment végbe, minthogy ők — a magyarok — az ellenséget tábori tanyájáról (*Lager*) kiűzvé, podgyászaikat annyira felprédálták, hogy a királynak nem maradtott egy ingnél és azon köntösénél egyéb, a mi rajta volt, s a kik a táborból megfutottak, beszélték, hogy kénytelenítettett másnap vas fazékból étkezni, és csak inget is más tisztől kérni. Elesett seregéből 10 vagy 11 ezer, a magyarokból mintegy 3 ezer. Erdélyi tisztekből elesett Inczédi kapitány és a Gyulay-ezredből hadnagy Balkó, a huszár ezredből 5 ember és 15 ló. A tisztek mind meg vannak. A szökések is megszűntek, minthogy szeptember 16-án 3-at meglövettek . . .“

A kormányzszék báró Szentkereszti halálát hivatalos, az örvendetes harczi hirt örvendetes tudomásul vette; ígérte, hogy nem lesz feledékenységben előtte azon ezredre

¹ *Ultima praesentis* . . . itt helyesebben szept. utolsója értendő, különben anachronismus, a mit a gróf írt. ² *Királyi korm. Levéltár* 1745. 511. sz. a.

való gondviselés; kíván a felséges királyné asszony szolgálatára és a nemes haza hírének-nevének öregbítésére nagyobb előremeneteleket s az őrnagyot továbbra is tudósítás télelre utasította.¹

A királyné az 1745-ki hadjáratot vesztett csatái daczára is szerencsésen végezte, mert férjét I. Ferenczet szeptember 13-án Frankfurtban császárrá koronáztatta s a december 25-ki drezdai békét úgy sikerült megkötnie, hogy csak azon tartományait engedte át, melyekről már 1742-ben önként lemondott. Így vált lehetségessé, hogy a felkelő lovas és gyalog serget, melynek a bécsi cs. kir. főhadvezérség 1745. december 11-én kelt s az erdélyi udvari kancelláriához intézett jegyzékiratában csak önkiegészítés végett haza bocsátását vélte lehetségesnek,² a felség 1746. január 5-én kelt k. kir. leirata által a hadi szolgálat folytatásától fölmentvén, hazájába végleg visszabocsáttatni parancsolta, ezen kívül az erdélyi rendes gyalog ezred egy osztályát (phalanx = talán zászlóalját) azon utasítással rendeltette be az országba, hogy ott őrségi szolgálatokat tegyen és az oly soká s oly nagy akadályok által gátolt toborzást és kiegészítést mind a maga, mind az ezred részére hajtsa végre.³ Azon hónap 31-én kelt kir. leiratában pedig a felség azt is megengedte, hogy ezen katonaság hazájába visszatértéig kellő élelmezésben részesüljön és csak mikor oda megérkezett, oszlassék fel s bocsáttassék el, a mikor az élelmezés is megszűnik. De ha valaki közülök szolgálatát ő felsége ezredeiben folytatni akarná, vagy a lovak az oly sok és nagy terhekkal küzdő kincstár fölsegítésére kiegészítésül ingyen átadatnának, a felség legkegyelmesebben fogadná és megrendelné, hogy azok tartásában hiány ne legyen, a miről a kir. kormányzék tudósítását elvárja.⁴

Február 7-én más kir. leirat érkezett a felségtől, a melyben azon aggodalmát fejezte ki, hogy az elbocsátandó fölkelőknél, mint magánosoknál nem lenne jó meghagyni a fegyvert, nekik arra nincs szükségök, s azzal törvénytelen kihágásokat követnének el, zavarnák a lakosoknak bé-

¹ *Kir. korm. Levéltár.* 1745. 511. sz. a. ² U. o. 1746. 61. sz. a.

³ U. o. 6. sz. a. ⁴ U. o. 64. sz.

kéjét, s rablóknak vagy más ilyféle embernek haszonvágó-
ból eladnák. Tanácsosabb lenne a sok költségtől kimerült
kinestár gyarapítására ingyen átengedni, s ez esetben az
Erdélyben levő kir. fegyvertárakba beszállítani, mit a felség
a kk-tól és rr-től háladatos szívvel fogadna. Hasson tehát
a kir. kormányzék oda — így végződik a kir. leirat —
hogy a szóban levő fegyverek a fölkelők szétoszlásakor a
kir. kományszéknek engedtesse át.¹

A kormányzék az első kir. leiratot a kk-hoz és rr-
hez küldvén át, azok hálával vették a fölkelők iránti azon
kegyelmet, hogy a kik szolgálni akarnak, a kir. ezrede-
ben szolgálni jogosítottak s egyértelműleg meghatározták,
sőt február 18-án kelt feliratukban hódolatteljesen ki is
jelentették, hogy az ilyenek lovaikkal, fegyverökkel és ru-
náikkal együtt menjenek át; a kik elbocsáttatni kívánnak,
azok lovai és fegyverei, ha a *Lustra* alkalmával arra va-
lóknak találtnak, szintén ingyen menjenek át a kinestár
használatába. Reményöket fejezték ki, hogy ő felsége e
buzgóságukat anyai gyöngédséggel fogadja s mind a szol-
gálni, mind elbocsáttatni kívánók élelmezése nem csak a
hazába térésig, de a *Lustra* végéig a tartományi pénztár-
ból vagy nyugtára fog történni.² A másodikra nézve már-
czius 3-án a kir. kormányzék tudatta az erdélyi udvari
kanczellárával, hogy a mire képesek voltak, ő felségéhez
viseltető önkéntes jó indulatjok s buzgóságuknál fogva már
a kk. és rr. megbeszélték s február 18-án meg is irták,
hogy többet nem tehetnek, szegénységök oka. A fegyverek
ha szinte ő felsége szolgálatára nem kívántattak volna is:
elszedetvén, a birtokosoknak adattak volna vissza, a kik
azokat adták, és így első határozásuk szerint sem lehetett
volna veszély miatta.³ A felség márczius 10-én kelt k. kir.
leiratában a kk. és rr. ajánlatát különös kegyelemmel fo-
gadta, hogy hódolatukat s buzgólkodásukat ez alkalommal
is jóakarattal bizonyították be, elősmeri, s érette hozzá-
juk és az egész országhoz mindörökké kegyelmesen haj-
landó marad⁴; márczius 8-án kelt kir. leiratában pedig azt

¹ Kir. korm. Levéltár. 1746. 120. sz. a. ² U. o. 86. sz. alatt.

³ U. o. 120. sz. a. ⁴ U. o. 219. sz. a.

is kijelentette, hogy a szolgálni kívánó fölkelők az erdélyi lovas ezredbe osztassanak be, a fegyverek a királyi fegyvertárakba tétessenek s a szolgálatjukat folytató katonáknak és lovasoknak az országban beérkezésük után teljesített szolgálmányok az illetőknek adójába tudassék, így kárpótolassék az ország.¹

A királyi kormányzék márczius 8-ki rendeletében a lefegyverzés és szétoztatás helyétül Radnóthot jelölve ki: meghagyta Küküllő- és Thordamegye tisztségeinek, hogy a Maroson túl és innen elhelyezésökről és élelmezésökről kellőleg gondoskodjanak a tartom. és hadi biztosság intézkedései értelmében, a tartom. biztossághoz pedig ily utasítást bocsátott: 1. Radnóthon állíttassék mészárszék, mely a tartom. biztosság utalványára a katonáknak húst adjon, a tisztek élelméről is legyen gondoskodás. 2. Zászlók, réz dob, sátrak, kápolna, tábori szekerek visszamennek Szebenbe. 3. Tüzi fegyver, karabély, pisztoly a közemberektől vétessék el, s adassék át az ott levő hadbiztosnak, valamint 4. a közszolgálatban alkalmasnak talált lovak is. 5. A kimustrálandó lovak adassanak el illő áron vagy bizassanak ily célból Balogh László küküllőmegyei főbíróra. 6. Ezek megtétele után, a kiknek tetszeni fog tovább szolgálni, a hadbiztos ő felsége szolgálatába átveszi, a kiknek nem tetszik, ha szükség, utlevél adatván, haza mehetnek. A tisztek is elvonulhatnak. 7. A fegyvereken kívüli készülétek mind a katonáknak hagyatnak s ráadásul mindenkinek egy-egy ejtel bor jár ki. 8. A hadbiztosnak átadott lovak és szolgálni kívánók jegyzék szerint (*Schema*) rendeltessenek el azonnal. 9. Mindenről, a mit a hadbiztos átvesz, a mi eladatik, vagy főbíró Balog kezére megy, valamint a mi a szolgálni kívánó és haza menő katonáknál marad, hiteles kimutatás készéteendő a kir. kormányzék számára; e felett formaszzerű nyugtatványok is szükségesek, hogy az egész lefegyverzés helyesen történte abból megtessék. A munkálat a költség tekintetéből legyen gyors.²

A fölkelők első lovas osztálya (*colonne*), két század: a törzskar és betegek — márczius 18-án érkezett meg az alez-

¹ Kir. korm. Levéltár. 1746. 243. sz. a. ² U. o. 150. sz. a.

redes vezénylete alatt, kedden fog érkezni a másik — írja november 20-án a tartományi biztosi segéd, Domokos Antal — még nincs ott a hadbiztos, nem kezdhettek dologhoz, kért utasítást és kapott több kérdésekben.¹

Mikor a *Lustra* beveződött, a bizottság jelentéséből és kimutatásokból bámulva értesült a kir. kormányzék, hogy az 1000 huszár 460-ra apadt s abból is csak 53 ló vált be további szolgálattételre.² A tisztek azt adták okul, hogy a katonák tudván már felosztatásukat, reggeltől estig tartó nagy utakat tettek, élelmök és lótápjok nem adatott ki illően, a nagy út miatt sok ember betegedvén meg, nem láthattak jól lovaik után, de sejtvén, hogy tőlük elvétetnek, nem is igen viselték gondjukat, s nem függtek sem a fő, sem az altisztektől stb. Jobb lett volna Bécsben átvenni. De már ezekért most késő tünődni. Ez birta rá a kk-at és rendeket, hogy a kimustrált lovakból begyűlt 1556 forint és 20 krt ő felségének felajánlják, s annak kegyes elfogadtatását kérik.

A kk. és rr. (azon időben az országgyűlést tartó főtiszték és követek nevezettek így a kir. leiratokban) azt is meghatározták, hogy a mely tisztek náluk hagyás reményében tartottak meg lovakat, visszaadásra felszólíttassanak;³ a desertorok által elvittek, elcseseréltek vagy eladottak köröztessenek s vagy a lovak, vagy áraik beszolgáltatása eszközzése a megyei tiszteknek tétessék kötelességévé. Egyidejűleg a desertorok és elvitt lovak jegyzékének egy-egy példányban közlése mellett május 9-én az erdélyi törvényhatóságok tisztjei utasítottak, hogy 1. minden helységben nyomozzák ki a fölkelő seregheli desertorokat s lovaikat és fegyvereiket szereztessék elé, 2. a fő és más tisztektől ajándékon

¹ Az akadémiai felolvasások kiszabott terjedelme miatt mindkettőt ki kellett hagynom. *Az iró.*

² A többiek eladattak 1-től 14 frtig. Begyűlt 1556 frt 20 kr.

³ A felosztatáskor készült jegyzőkönyv (*Lustra*) szerint az alezredes megtartott 5, gr. Bethlen őrnagy 1, kapitányok 9, hadnagyok 10, zászlótartók 10, őrmesterek 9- szállásmester 1, élelmezési biztos 1, 8 káplár 8, ezred borbélyja 1, hadbiztos 2, táborigazgató, kolozsvári pater Minorita 2, hat elnyomorodott beteg katonának oda adatott egy-egy ló = 6.

elvitt lovakat vétessék vissza, vagy árukat fizetessék meg, 3. a kik akár a szemle előtt, akár azután ily lovakat cseréltek, vagy bármi más módon szereztek, ha illő áron megtartani akarják, tartsák meg, ha nem, a desertoroknál talált fegyverekkel együtt a királyi kormányshoz küldjék be.¹

A királyné elfogadta az Erdély által az erdélyi lovas ezred számára lovak vásárlása végett újabban adott ajándékot, s június 30-ki kir. leiratában tudatta, hogy ottani főhadvezérét utasította, hogy az, a hadi biztosság előre értesítése mellett, a kijelölt célra adassék egy azon ezredbeli tisztnek, a ki az átvételről adjon nyugtát.² Ugyenezt a főhadvezér is megírta július 9-én a kir. kormányshoz azon hozzáadással, hogy ő a lovak vásárlásával Tinkowai Macskási Farkas, erdélyi serezedesbeli ezredest bizta meg, felkérte, hogy az irt összeget e törzstisztnek adják át, a mit ez július 9-én a Tartom. Biztosságnak meg is rendelt.³

Mily utóhatása volt a fölkelő sereg közembereire a felozlásnak, nincsenek további adatok róla. A tiszték kérték legalább egy havi fizetésöknek az ezred pénztárából kifizetését.⁴ De eredményről adat nem maradt fenn. Macskási Miklós alezredes — korábban serezedesi tiszt — hivatkozálag kineveztetési rendeletére, egy magyar ezredbe alezredesi ranggal s őrnagyi fizetéssel áthelyeztetését kérte. A kir. kormányshoz április 29-én kelt feliratában melegen ajánlta mind a felségnek, mind a bécsi fő hadi tanácsnak.⁵ Gróf Bethlen Ferencz őrnagy is akár lovas, akár gyalog magyar ezredhez mostani rangjával s bár csak kapitányi fizetéssel alkalmazását kérte. Ő — ugymond — a gyalogságnál is szolgált 7 vagy 8 évet, kevés vagyonát kiképeztetésére s hazája diszéért tett szolgálatára költötte, annak becütleteért magát sokszor veszélynek kitéve. Kineveztetése buzdítani fogná honfiát, hogy a szükség idején mutatott készségök akkor is tekintetbe vétetik, mikor nagy szükség rá nincs, örömet mennének szolgálatra s nem kedveznének életöknek, tudván hívségök bizonyos megjutalmaztatását. A kir.

¹ Kir. korm. Leváltár. 1746. 263. 269. II. ² U. o. 565. sz. a.

³ U. o. 534. sz. a. ⁴ U. o. 184. sz. a. ⁵ U. o. 239. sz. a.

kormányzék kedvezőleg irt mellette felsőbb és legfelsőbb helyekre.¹ Pongrácz Lajos kapitány, Galambfalvi György és Galgóczy Rácz József hadnagyok hasonlóan magyar ezredbe áthelyezésüket kérték mostani rangjukkal. Ifjúságtól fogva e pályára vágytak — írják — ezért szánták el magukat mindjárt első felhíváskor, feles költséget tettek rá, híven szolgáltak, s nem szeretnék csak egy évi katonai szolgálat emlékével maradni s további életüket tétlenül tölteni . . . A kir. kormányzék május 18-án irt az erdélyi udvari kancelláriához érdekökben, ajánlva őket legfelsőbb kegyelemre.² Ez, a bécsi fő hadi tanács május 3-án kelt, másolatban az erdélyi udv. kancelláriának megküldött, s onnan szintén másolatban a kir. kormányzékhez juttatott e tárgyú rendelete értelmében röviden megírta, mily módon nyerhetnek alkalmazást a Kálnoky-ezredben, s erről úgy őket, mint tábornok-órnagy gróf Kálnoky Antalt értesítette.³ E mód a fő hadi tanács előbbi rendelete szerint ez volt: Macskási alezredesnek megengedettett, hogy márczius hó 4-től kezdve fél alezredesi, fél kapitányi fizetést kapjon, s a multa nézve, a mi az ő visszafogadtatásától (*aggregatio*) fogva hátra van, vegye ki, a mit tán eddig ki is vett; arra nézve, hogy századot kapjon, miután a törzstiszteknek mások felett előnyük van, gróf Kálnoky fölkéretett, hogy üresedés esetében rá figyelemmel legyen. . . . A többiekről említés sem volt téve . . .

Térből és időből kifogyván: *a második erdélyi felkelés és harmadik ezred keletkezése* előadását s az erdélyi véderő átalakulása beveződését más alkalomra hagyom.

¹ Kir. korm. Levéltár. 1746. 238. sz. a. ² U. o. 311. 313. sz. a.

³ U. o. 424. sz. a.

Ötödik kötet. 1875.

I. Szám. Révay Péter és a szent korona (1619—1622.) 44 l. 40 kr. — II. Szám. Ifj. báró Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Szilágyi Ferencz lev. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek. Pesty Frigyes l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Nádasdy Tamás első követésége Erdélyben 1540. Szilágyi Sándor rendes tagtól. 30 kr. — V. Szám. Idősb b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Irta Szilágyi Ferencz l. tag. 50 kr. — VI. Szám. Házasság-tervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherczeg között 1559—1561. Wertheimer Edétől. 45 kr.

Hatodik kötet. 1877.

I. Szám. Margum és Contramargum helyfekvése. Ortway Tivadar l. tagtól 45 kr. — II. Szám. Az utolsó Árpád-házi király trónra lépte. Nagy Iván r. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Emlékezésed nagyajtai Kovács István fölött. Szilágyi Sándor r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A germanizálás történelméből a két magyar hazában. Szilágyi Ferencz l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. A Ghyczyek Erdély történetében, különös tekintettel a kormányzási intézményre. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Az alsómagyarországi bányavárosok küzdelmei a nagy-lucei Dóczyakkal. Wenzel Gusztáv r. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Kritikai adalékok Margum történetéhez. Ortway Tivadar l. tagtól. 30 kr. — VIII. Szám. Emlékezésed Czinár Mór m. akad. l. tag felett. Ipolyi Arnold rendes tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím. Pesty Frigyes lev. tagtól. 30 kr. — X. Szám. Carrillo Alfonso diplomatiai működése. (1594—1598.) Szilágyi Sándor m. akad. r. tagtól 30 kr.

Hetedik kötet. 1878.

I. Szám. Nagyvárad elvesztése 1660-ban. Deák Farkas l. tagtól 20 kr. — II. Szám. Adatok a „Nagy” Csáky István életéből. Deák Farkas lev. tagtól 20 kr. — III. Szám. Tanulmányok Erdély XVIII. századbéli jogtörténetéből. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Ludányi Tamás egri püspök. Balássy Ferencz l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. I. Rákóczy György és a diplomácia. Szilágyi Sándor rendes tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Gr. Prokesch-Osten Antal m. t. akad. kültag emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. Ipolyi Arnold igazg. és r. tagtól 40 kr. — VII. Szám. Erdélynek Honter János által készített térképe 1852-ből egy térképpel. Fabricius Károly l. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Wesselényi család őseiről. Deák Farkas l. tagtól. 30 kr. — IX. Szám. Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz, négy egykorú püspök a Bethlenfalvi Thurzó családból. 1497—1540. Wenzel Gusztáv r. tagtól 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Ferencz emlékezete. Szabó Károly l. tagtól. 20 kr.

Nyolczadik kötet. 1879.

I. Szám. A helynevek és a történelem. Pesty Frigyes r. tagtól 40 kr. — II. Szám. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1563—68. Adat a XVI. század vallási történelméhez. Kiadatlan kútfők nyomán Wertheimer Edétől. Ára 30 kr. — III. Szám. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. Hajnik Imre l. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. Az első hazai hírlap. 1705—1710. Thaly Kálmán l. tagtól. 30 kr. — V. Szám. Dobó István Egerben. Székfoglaló értekezés. Gyárfás István l. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Szalay Ágoston emlékezete. Deák Farkas l. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. Északnyugoti utam. Rómer Flóris rend. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. Bél Mátyás. Székfoglaló értekezés. Haan Lajos r. tagtól 40 kr. — IX. Szám. Tata fénykora. (1412—1542.) Wenzel Gusztáv r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A körmözei régi kamara és grófjai. Krizskó Páltól. 40 kr.

Kilencededik kötet. 1880.

I. Szám. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1790. (Adalék Ausztria keleti politikájához.) Kiadatlan források alapján írta Wertheimer Ede 50 kr. — II. Szám. A Limes Daciens felső része. Torma Károly r. tagtól. 90 kr. — III. Szám. Jelentés a gyula-fehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. Szilágyi S. r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A kalendáriumokról. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. — V. Szám. Az aquincumi amphitheatrum éjszaki fele. (Jelentés az ottani ásatásokról.) Torma Károly l. tagtól. Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. 1 frt. — VI. Szám. A zámi és oháti apátságok. Balássy Ferencz. l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. Szilágyi Sándor r. tagtól 10 kr. — VIII. Szám. A Renaissance kezdete és fejlődése különös tekintettel hazánk építészeti műemlékeire. Myskovszky Viktor l. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Marsigli élete és munkái. Beliczay Jónástól. 60 kr. — X. Szám. Az európai vasúti ügy fejleménye, és eredményei a magyar magánjog szempontjából. Wenzel Gusztáv r. tagtól. 50 kr. — XI. Szám. A paraszt vármegye. Gyárfás István l. tagtól. 30 kr. — XII. Szám. Adatok a helynevek történetéhez. Majláth Béla l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet. 1882.

I. Szám. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárakban s az upsalai egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján írta Szilágyi Sándor r. t. 20 kr. — II. Szám. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. Zsilinszky Mihály l. tagtól. 30 kr. — III. Szám. Forgách Ádám és Báthory Sófia ékszerjeinek történetéből. Majláth Béla l. t. 20 kr. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Wenzel Gusztáv r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A jászknokok nyelve és nemzetisége. Gyárfás István l. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népéletben. Székfoglaló Kozma Ferencz l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. A Hajdúk kibékítési kísérlete Inánchon 1607-ben. Majláth Béla l. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Petrarka Codex kún nyelve. Gyárfás István l. tagtól. 60 kr. — IX. Szám. I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. Szilágyi Sándor akad. r. tagtól. 10 kr. — X. Szám. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királylyal történt találkozásáival szemben. Kiadatlan források alapján írta Wertheimer Ede l. tag. 20 kr.

Tizenegyedik kötet. 1883.

I. Szám. Masolino olasz képiró művei. Adalékok a magyar műtörténethez. Irta Vaisz Ignác. 10 kr. — II. Szám. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. Zsilinszky Mihály l. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A magyar alkotmány fölfüggesztése 1673-ban. Dr. Károlyi Árpád l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Az 1683-iki táborozás történetéhez. Thaly Kálmán r. tagtól. Ára 30 kr. — V. Szám. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. Wenzel Gusztáv r. tagtól. Ára 40 kr. — VI. Szám. Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. Szilágyi Sándor r. tagtól. Ára 10 kr. — VII. Szám. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. Ortway Tivadar l. tagtól. (Egy térképpel.) Ára 50 kr. — VIII. Szám. A keszthelydobogói sírmező. Dr. Lipp Vilmos. Ára 10 kr. — IX. Szám. Gróf Pálffy Miklós főkaneczellár emlékiratai Magyarország kormányzásáról. Adalék Mária Terézia korának történetéhez. Irta Marezali Henrik. Ára 40 kr.